

Irodalmi tükör / szépirodalom

Lászlóffy Aladár: Mindentudás, A rakodópart alsó kövére hültem, A szegény költő	3
Lehota János: Színházzá változtatott valóság Bánk látszatvilága	4
Kerék Imre: Versek egy régi füzetből, 1958, Hazafelé, Így élni.....	8
Czigány György: Az érzelmek iskolája.....	9
Ébert Tibor: Percek üledéke	10
André András: Kérve kérlek, Halandzsavers, Kimért eső, Sorra visszabukja	13
Csörgits József: Bennem dübörgök, December az ügetőn, Ragyogás.....	14
Lechky Dusan: Kísprózák	16
Sütő Csaba András: azért írom (a) Cantót	20

Kitekintés

Tomaz Salamun: Hatosból a hajóba, Stefanel zakó, Csak a napot és téged, Kedvelsz.....	23
Edvard Kocbek: Mi?, Két galamb, Ezen az akadályon is át, Híres férfi, Hálót.....	26
Lukács Zsolt: Vilenica 2005.....	28

József Attila / összeállítás

Márkus Ferenc: „Gyere Úristen, nézz meg – itt vagyok!”	30
Geresits Gizella: Kényszersors – és választott sorsok József Attila és Rilke lélektájain.....	35
Arató Antal: József Attila – kisgrafikákon	43
Haász Ágnes: József Attila Fényes és sötét című emlékkiállításáról	46

Tanulmány / Kritika

Gömöri György: Az 1566-os év és Zrínyi Miklós Paul Melissus költészetében.....	48
Dányi József: „Kulturális csereprogramok Zrínyi Miklós nyomában...”	51
Gyimesi Katalin: Az örök nőiség, avagy az élet didala	53
Pápes Éva: A szellemek is „azt üzenték”	58
Barasits Zsuzsa: Q Égi hírmondó	
Mezey László	
Miklós: Az univerzum közelképei	64
Csató László: Köre magot	
Bence Lajos: Hogy mi dolgunk itt?.....	66
Egy határon átívelő közös zalai-muravidéki vállalkozásról	
Péntek Imre: Zalaegerszegről indult az égi mechanika megértése felé... ..	68
Bényi Zoltán- Jelenczki István: A Hold túlsó oldalán Dokumentumok és emlékezések Izsák Imréről	
Simonffy Szilvia: Villa Negra.....	72
Milan Pirker: A IV. Nemzetközi Művésztelep Szentgotthárdon.....	75
Péntek Imre: Tárlatról tárlatra.....	78
Király László: Korunk zenéje 2005.	87
K. L.: 100 éve született Farkas Ferenc Zeneszerző	93
Kovács Zsuzsa: Népi design	95
Pék Pál: Öt év a Pannon Tükör-rel	97
Papp Ferenc: A Mérlegtől a Pannon Tükörig (1995-2000)	99
Szerzőinkről	100

Címlapon látható fotó: Pinczehelyi Sándor: Ónarkép kakassal – szita, akril, vászon, 50x70 cm
Hátsó borítón: Kö Pál: Szécsi Margit portréja – gipsz

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Müller Róbert – Keszthely
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Szántó Endre – Hévíz
Nógrádi László – Lenti
Vajda László – elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Bence Lajos (Szlovénia) – főszerkesztő-helyettes

Czupi Gyula

Kiss Gábor
Kostyál László
Molnár András
Tar Ferenc
szerkesztők

ROVATVEZETŐK

Pék Pál – vers
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Király László – zene
Tóth Imre – pályakezdők
Ferencz e. Győző – helytörténet

MUNKATÁRSÁK

Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország
Major-Zala Lajos – Pensier, Svájc
Makkai Ádám – Chicago, USA
Lukács Zsolt – Ljubljana, Szlovénia

Szemes Péter olvasószerkesztő;

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
Telefon: 92/598-070

A nem kért kéziratokat lehetőség szerint
gondozzuk, felbélyegzett válaszboríték
esetén megválaszoljuk.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete

8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
E-mail: animator@zalasam.hu
Telefon: 30/9562-303
Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a kiadó címén igényelhető.
Az egyes számok ára: 300 Ft.
Előfizetői díj egy évre: 1200 Ft.

Számházszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Előkészítés és nyomdai munkák:

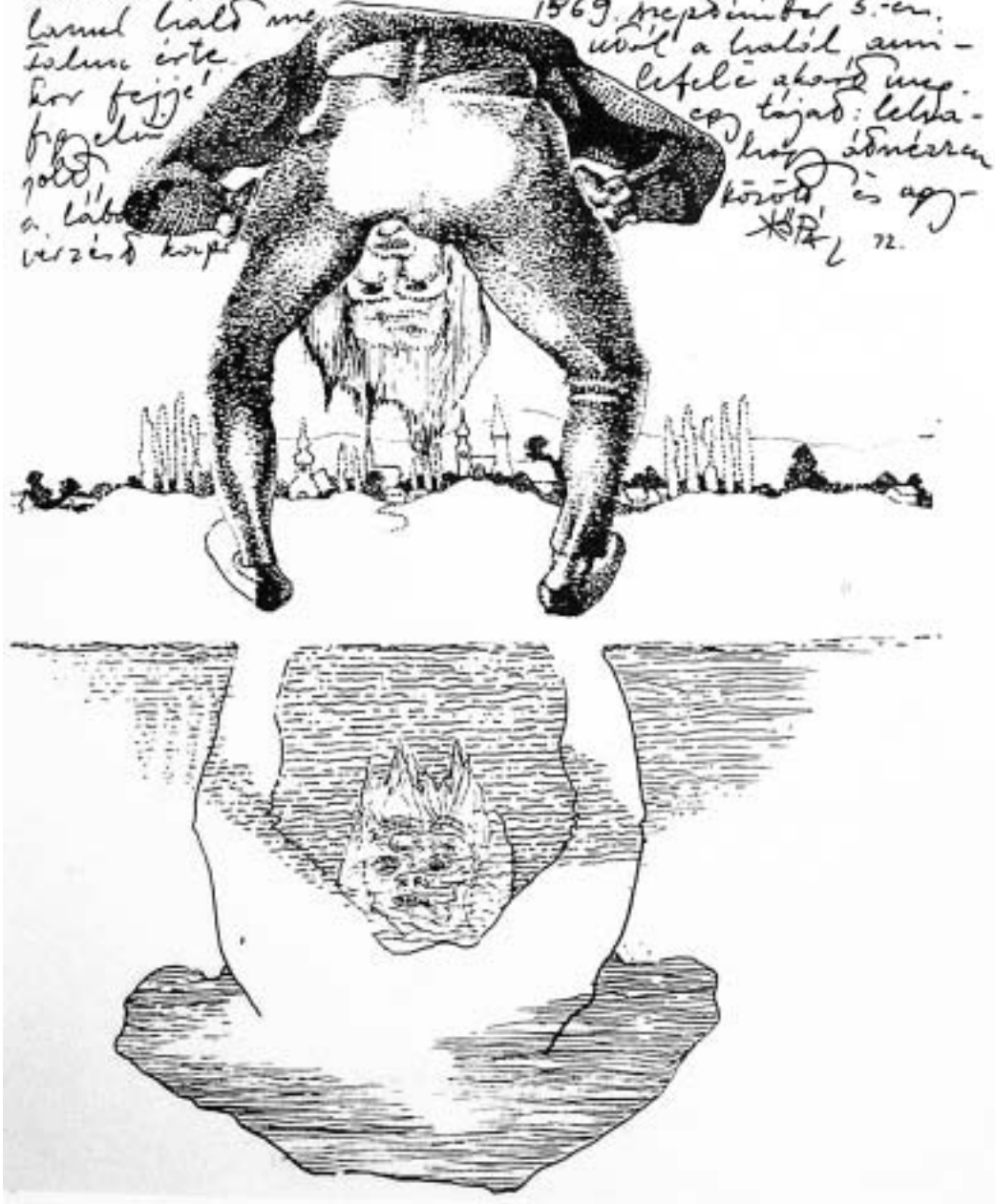
Gura Nyomda Bt.
Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
E-mail: guranyomda@t-online.hu
Telefon: 92/599-464

Készült Zala Megye, Zalaegerszeg,
Nagykanizsa, Lenti, Hévíz önkormány-
zatának, a Nemzeti Kulturális Alapprog-
ram és a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma támogatásával.

Brueghel halála

Váratlanul halt meg 1569. szeptember 5.-én.
Fotus este uól a balat, amikor fejét lefelé
akord megfigyelni egy tájat: lehajolt, hogy lá-
mizzen a tóide között, is agyvirzést kapott. Várad
larnul hald me 1569. szeptember 5.-én.
Fotus este uól a balat, ami-
kor fejét lefelé akord me-
figyelni egy tájat: lehaj-
olt, hogy lárnizzen a tóide
között is agy-
virzést kapott.

Kő Pál: Brueghel halála – tollrajz

Lászlóffy Aladár

Mindentudás

A könyveket is visszaküldöm végül.
Mint csolnakot, utolsó partraszálló.
A földdarab, amit megkapok égül,
nem betűzhető kultúrákat tárol.

Megvakulok, de csillagközi vegytan
és Tejút-szerte működő szabályok
vigyáznak rám, hogy meglegyen, mi megvan,
ha már itt én is megszűnök, s kiállok.

Ez a tudás él majd halálként bennem,
hisz mindenséggel léptem szövetségre.
Ez tud tovább a Házsongárdi hegyben
mindent: mi volt ez velem, és mi végre.

A szegény költő

Virág Benedek vagyok,
a kirakatba estem.
Minden mag kertben ragyog –
mely nyílik Budapesten.

Tabáni novemberben
a Rácvárosban ázom,
tisztesen ünnepeltem:
emléktábla egy házon.

Minden kor egyként regény,
nem korotokra estem.
Benedek volt a szegény,
és Virágnyt kerestem.

A rakodópart alsó kövére hültem

A rakodópart alsó köve alatt
a török örökség Dunája halad.
Zártkörű vetítés múlttól, jövőről.
Kitanult malma már nem nektek öröl.

Ópusztaszerben vagy Hármashalomban -
ne higgyetek abban, ami még ott van.
Hol kányák, kígyók, kotrógépek martak,
csak az maradt, mit hagyni meg akartak.

A mély is fecseg, szabad elvek nyála,
egykori Dámák jelképes halála.
Ide az őszöket, ha netán élnek.
Lombtalanítást! Ércakast a szélnek!

Eligazít, ha valamit még várunk,
hogy törökből lett osztrák erősvárunk.
Vigyázzatok, egy végső dinnyehéjjal
elűszik minden valamilyik éjjel.

Lehota János

Színházzá változtatott valóság

Bánk látszatvilága

1. József Attila esztétikája – „az igazat mondd, ne csak a valódit” – nemcsak hitvallás, hanem Petőfit idéző parancsolat is; nem lehet költő az, aki a valóságot és az igazságot nem választja úgy külön, hogy ne az igazság váljék láthatóvá. József Attila két példával is érzékelteti, hogy ő mit is ért a valóság és az igazság különbségén. Mindkét példájában a láthatatlan kór halálos végű következményeivel teszi azt szemléletessé, először a tüdőbaj, másodszer a rák fejezi ki a láthatatlan és a látható világ közötti különbséget. A költő poétikájában azonban nem azt értjük, hogy az igazság mélyebben és rejtve van, és hogy a művészet hivatott arra, hogy azt a mélyből, mint egy igazgyöngyöt előhozza. Ez az esztétika addig lehetett érvényes, amíg az erkölcsi világrend fennállt, vagy ha már el is fedték, netán el is temették, még láthatóvá lehetett tenni, még fel lehetett támasztani. Shakespeare tragédiái fejezték ki legteljesebben az erkölcsi világrend kifordítását, és azt is, hogy a világrendet vissza lehet állítani. Ez még a Hamletben is bekövetkezhetett, pedig ott Claudius tökéletes gyilkossággal ölte meg az erkölcsöt. A polgári világrend már nem magán az erkölcsön nyugszik, de erkölcs nélkül a „végsemmisség” felé halad. Balzac realizmusától kezdve már a kifordult világot jeleníti meg a művészet, hogy különválassza az Ember művét az Istenétől, a látszatot a valóságtól, a színházat a természettől.

József Attila esztétikáját is beleilleszthetjük a „jó orvos” szerepkörébe, de mégis merőben más tartalma van. Madame Chauchat és Kosztolányi példájával azt mondja, hogy az emberiség rálépett a halálos betegség útjára; a betegsége dominál, és láthatóan a vég felé közeledik. Már visszafordítani nem lehet a kórt, de még lehetne kezelni, gyógyítani, hogy néhány „merész éve” lehessen, hogy „bölcsebb és szebb halála” legyen. Ehhez azonban tisztán kell látni és láttatni a valóságot. Az embert szembesíteni kell a valósággal, ahogy Madame Chauchat is látta a beteg tüdejét, és Kosztolányi is szembenézett a halállal: „ez itt az igazság, ez itt a hamisság. József Attila annak az embernek szól, akit teljesen becsapnak, aki a halálos kórban van, de gyógyíthatónak hitetik, aki boldogtalan, de az üdvözült boldogság állapotába hipnotizálják. Claudius tette valósággá vált, Hamlet meghalt; „Igazság és hazugság egyre megy”. Az igazi művészet már csak egyet tehet: lebontja a színházat, felhagy az irodalommal. Az méltó az emberhez, ha tudja az igazságot. Így maradhat ember az ember: „ha már elpusztul a világ, legyen a sírjára virág”.

József Attila nagyon jól tanítja, hogy a halálos kórban leegyszerűsödnek a dolgok, már nem szabad „lódítani”. A művészetnek vissza kell térnie Isten igéjéhez, ahol minden visszanyeri helyét, minden az lesz, ami valójában: a csillag az égen ragyog, nem az éji folyóban. Az emberi világ olyan színházzá vált, annyira kifordította a világot, hogy a halál felé vezető utat az élet felé vezető útnak nevezte el, és ennek megfelelően is cselekszik. József Attila szembeszegül a költészettel, amelyik ezt támogatja. „Nincs alku”, mondja, ilyen nagy hazugságot már nem lehet a művészet „esztétikai kategóriái közé” helyezni.

József Attila a valósággá vált színház korában szólalt meg, amikor az isteni erkölcs láthatóan meghalt, az élet a teljes megsemmisülés felé haladt. Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy drámai irodalmunk két legnagyobb alkotása, a Bánk bán és Az ember tragédiája már ennek az útnak az elején szembesítik az embert a „végsemmisség” lehetőségével. Katona a nemzetet, Madách már az embert óvja ennek bekövetkezésétől, mert a polgári világrendbe való átlépés nemcsak a nemzet és az ember felemelkedésének lehetőségét nyújtja, hanem azok teljes megsemmisülését is magában hordja. Mindkét dráma a teljes pusztulást mutatja meg; ha Bánk cselekedetét követjük, akkor a nemzet, ha Lucifer vagy a magunk eszméinek útján haladunk, akkor az ember fog kipusztulni. Katona is, Madách is értelmezi ezt a halált. Katona szerint a magyar nem úgy fog kipusztulni, mint a bojóthi faj, hogy kiirtják őket, Madách sem azt mondja, hogy az emberi faj azért tűnik el a Földön, mert az élet lehetősége megszűnik. Természetesen ez is bekövetkezik

valamikor a végpontban. De nem mindegy, hogy a magyarban a magyart maga hagyja el, és így válik nemzetté, és az sem mindegy, hogy az ember az ember voltát veszti el, és nem emberként néz szembe a sorsával.

2. Fejezetünkben az kívánjuk megmutatni, hogy Bánk cselekvése előremutat a XX. század politikai rendszereinek valóságot manipuláló és a tudatot átalakító magatartása felé: tudatosan terveli ki a gyilkosságot, hogy a becsületét és az erkölcsi világrendet általa tegye tisztának láthatóvá. Ő ezt a gyilkosságot össze tudja kapcsolni az abból felépülő világrenddel, és erkölcsileg is indokoltnak ítéli meg, holott az erkölcsért, a becsületért való cselekedet csak személyes indítékának minősíthető. Az ifjú Hamlet még az erkölcsi világrendet állítja vissza, ezért cselekedetét nem tekinthetjük gyilkosságnak. Bánk viszont olyan világrendet akar visszaállítani, amelyiknek meg kell szünnie, ezért tettét csak gyilkosságnak minősíthetjük; az erkölcsért magát az erkölcsöt öli meg: nem valóságot, hanem látszatot teremt. A Bánk bán tehát a polgári világrend felé mutat, és azt a tragikus folyamatot vetíti elénk, amikor a látszatot nem a belátás vagy a látszat leleplezése változtatja valósággá, hanem egy másik látszatszelekcióval akarja a látszatot valóságnak elfogadtatni. Bánk tragédiájával Katona azt fejezi ki, hogy a látszatvilág újabb látszatszelekcióval elindítója is lehet, és ez a folyamat „végsemmiséghez”, a teljes megsemmisüléshez vezet.

A dráma látszatvilágát kívánjuk bemutatni, amelyet Bánk már nem tud leleplezni, ezért ő is látszatszelekcióra kényszerül. A becsületét – és magát az erkölcsöt – már csak úgy védheti meg, ha olyan látszatot teremt, hogy a becsületét nem veszítette el. A dráma ezért rendkívül összetett. Katona két szintet jelenít meg: a valóságosat és a virtuálisat. A valóságos szinten felsorakoztatja az idegen által kismémmizett nemzetet, akik a nemzet érdekében uralkodó főhatalmat keresnek, megmutatja azt a tiszta erkölcsöt, amit nem lehet erkölcsstelené tenni, Bánkban meglátatja azt a magatartást, amely nem válhat a nemzet főhatalmává, Endrében pedig azt, aki az új világrend megtestesítője. Fejezetünkben a drámaiságnak azt a tartalmát kívánjuk megmutatni, amikor megszületik a virtuális valóság, és a virtuális valóságban Bánk hogyan akarja az Istent követő ember valóságot teremtő alkotása helyébe a maga, valóságtartalmat nélkülöző valóságát állítani.

Katona drámája a polgári nemzetté válás drámája, amely arra a paradoxonra épül, hogy ez a világrend már nem a feudalizmust fenntartó tiszta erkölcsön és becsületen alapul, de erkölcs és becsület nélkül sem működhet. Olyan tragédiát írt, amelyben a drámai hős tudatlanul az abszolút erkölcsöt védi, így azt már csak tudatosan abszolút erkölcsstelenül teheti meg.

Bánk végletekig védi a becsületét, ami a „mindensége” alapja, holott a világrend már nem ezen alapul, ugyanakkor az sem igaz, hogy elvesztette azt. Igazi célja alapján tragikusan vétkes, az eszköze által azonban bűnös, mert tudatosan, kitervelten akarta megtenni, és végül meg is tette. Azt a becsületét akarja megteremtteni, ami valójában létezik ugyan, de melyet a valóságban nem-létezőnek mondanak, és maga sem bizonyos annak létezésében. Azt a gondolatot „izmosítja” meg, hogy látszatot teremt a valóságtól teljesen függetlenül: Melinda akár bűnös, akár áldozat, az ő becsületéért csak áldozatnak szabad látni. Ezt pedig úgy érheti el, ha Ottót vagy a királynét megöli. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy Bánk tudatában sem bizonyos Melinda becsületessége, hiszen arról csak a haldokló Melindától tudott bizonyosságot kapni. De gyilkossággal bizonyosságot tud teremteni erről, és ez bár hiába létezik a valóságban, azt mégis csak a virtuális valóságban teheti valóságossá. Az erkölcsért az erkölcsöt, a becsületért a becsületet is feláldozza: a „mindenséget”, a maga mindenségét a látszatra is képes lenne felépíteni.

3. A dráma látszatvilágát Gertrudis teremti meg. Bár az igazi kiindulópont az, hogy Endre csak látszattól volt király, valójában Gertrudis uralkodott. Mindent megtett, hogy kihasználja férje gyengeségét, éreztesse szerelmét, hogy általa a maga érdeke szerint irányíthassa a királyt. Petúr átlátott ezen, ezért folyamodott Bánkhoz „orvoslásért”, hiszen Bánk nem Endre, akit Gertrudis mozgat. Endre és Gertrudis kapcsolatában azt a látszatteremtést mutatja meg Katona, amikor a hatalom, ha nem tölti be a szerepét, fedezetet nyújt annak, aki uralkodni akar és tud is, vagy akinek érdeke fűződik a hatalom gyakorlásához. Amikor Endre a királyi hatalmát Bánkra ruházta, Gertrudis a királyi fedezetet elveszítettnek hihette, ha Bánk nem lesz tökéletes Endre. Cselekedni kezdett: Melindát az udvarba hozatta azzal az ürüggyel, hogy most már „nem illik” vidéki birtokon élnie. Az volt a célja, hogy Bánk valóságos uralkodói hatalmát erkölcsileg

megsemmisítse. Endre itt létekor a király erkölce jelentette az ő igazi fedezékét, az Endre távollétében uralkodó Bánkot viszont becsülete elvesztése által fogja tudni uralni. Terve már Endre távozása előtt készen volt, tudta – mindenki tudta – Bánk „gyengeségét”, felesége szép és fiatal, azért nem hozza a királyi udvarba, mert fél attól, hogy az udvar erkölce megfertőzheti. Tervét arra alapozta, hogy Melinda az udvarban természetesen botlani fog. Amikor pedig a királynál kivívja, hogy Ottó herceg az udvarban maradhat, bizonyos is ebben: egy uralkodó hercegnek a nádor felesége odaadja magát. Felsőbbrendűségi tudatából következik – ő Endre fölé tudta magát emelni –, hogy Melinda lesz a kezdeményező és a bűnre hajló, Ottónak csak azt kell tennie, amit örömmel tehet meg. Ezt követően már az erkölcstelen asszonyt kiűzheti „országából”, Bánkot pedig erkölcsileg lehetetlenné tette. Bánk uralkodóvá tételével azt láthatjuk meg, hogyan születik az igazi hatalom bábfigurája, aki nem tudja, hogy mit, miért csinálnak vele, mi történik a háta mögött, és hogy valójában ellene munkálkodnak.

A dráma rendkívül bonyolult szerkezetét az adja, hogy Gertrudis terve nem valósul meg, a látszat szintjén azonban mégis bekövetkezik, amit szeretett volna. Ennek válik áldozatává a királyné. Ezt a látszatot ugyanis már nem ő teremtette meg, de már csak a látszat maradt neki, hogy a maga becsületét, ezzel együtt hatalmát védje. Hogyan hozta létre Katona a látszat-valóságot? A látszatot azzal alapozta meg, hogy Melinda bűnössé tételét és bűnössé válását teljesen homályban hagyta. Lényegében még mi magunk is találgatjuk, hogy mi is történt Ottó és Melinda között, annál is inkább, mert Biberach közlése által – „De nem hiszem biz' én, a gyáva herceg, hogy boldogult.” – Katona kétségessé tette előttünk Ottó sikerét is, és ezzel elérte azt, hogy senkise tudjon bizonyosat. Így vált lehetővé, hogy Melinda erkölcsös vagy erkölcstelen voltát mindenki a maga érdeke szerint állíthassa be. Ettől kezdve messzemenően nem a megtörtént valóság lesz a fontos, hanem az, hogy kinek-kinek mi felel meg legjobban. A királynénak természetesen legjobban az, amit eredendően is szeretett volna: Melinda erkölcstelen asszony. Ottónak is ez a látszat a léteérdeke, hiszen ráébredt arra, hogy királyi nénje korántsem testvéri szeretetből támogatja az asszonnyal való együttlétét. Biberachnak is ez a zavaros helyzet jelenti a létezését, ide is, oda is állhat. Melinda jól tudja, hogy nem bűnös, a királynéhez bátran megy el, ám Mikhál iránti testvéri szeretetből, térdepelve, maga kéri a királynét, hogy inkább vállalja a bűnösség látszatát, mintsem testvére a meggyalázását lássa. Katona következetes dramaturgiával eléri azt, hogy Bánk sem tud hinni felesége ártatlanságában. Izidóra pedig a bán iránti bosszújából Melinda hajlandóságát mondja ki.

Gertrudis eredeti terve tehát nem valósult meg. A királyné felismeri Melinda állhatatosságát és főképpen Ottó férfiúi tehetetlenségét, és lemond a tervéről. Nézzük meg, a látszat és valóság sokszínű változataiból mit láthattunk meg eddig. Melindának úgy állított csapdát, hogy az asszony örömeinek forrását teremtette meg, hiszen a királyné biztos volt Melinda bűnössé válásában, annak következményeit viszont már ellene kívánta fordítani. Így járhat mindenki, aki nem olyan állhatatos, mint Melinda, ha gyengeségből vagy tudatlanságból elfogad juttatásokat: ellene fordíthatják azt, kiszolgáltatottá teheti magát. A teljesen tiszta és naiv ember azonban másként is áldozatul eshet, ráfogható lesz az, amit nem követett el, sőt az ő bűnének tulajdoníthatják azt, amit ellene követtek el. Szeretteiért – Mikhálért – pedig nemcsak elvállalja a látszat valóságosságát, hanem maga fogja kérni ezt az igazi bűnösöktől. A látszatnak hívó embernek – Bánknak – hiteltelenné válik, nem fogja tudni őszinteségét, tisztaságát igazolni, elfogadtatni.

Gertrudis és Ottó kapcsolatában is létrejön a látszatvilág. Gertrudis eszköznek használja Ottót, aki viszont azt hiszi, hogy testvéri szeretetből támogatják Melinda meghódításában. Komoly félreértést eredményez ez közöttük. Ettől kezdve fordul meg a látszatteremtés, amit már Ottó kezdeményez, mert csak így tudja teljesíteni azt, amit Gertrudis várt tőle eredendően, de amiről a királyné már lemondott. Gertrudis Ottót jelöli is meg gyilkosának, de nemcsak azért, mert az ő látszatteremtésének lett az áldozata, hanem azért is, mert nem tudott megfelelni a meráni fajnak, akinek uralkodó voltára alapozta a Bánk feletti uralmát. De csak itélkezni tud, másban jelöli meg a kudarcának okát, a maga önteltségének és hatalomvágyának vétkes tartalmára haldoklásában sem ébred rá. Így marad alul Bánkkal szemben, aki a végsemmisége felismerésével tragikus magasságba emelkedik. Gertrudis és Ottó kapcsolatából kitetszik, hogy a látszatot teremtő ember is áldozatul eshet a maga látszatteremtésének: beleláthatnak tervébe, és csak látszattól fogják azt megvalósítani.

Katona bonyolult drámai szerkezettel megteremtette a látszat-valóság rendszerét. A látszat szintjén Gertrudis elérte, amit akart, de ez most nagyon lényeges ponton eltért az ő eredendő tervétől: a maga erkölcstelensége vált láthatóvá, holott neki éppen e látszat-valóság létrejöttében nem volt aktív szerepe. Gertrudis átlátja a helyzetet, hiszen minden információt ismer, és vállalja ezt a látszatot Bánkkal szemben. Ezt látja biztonságosabb alapnak, pedig Bánk esetében ez a látszat hozzájárult becsülete elvesztéséhez. Ettől kezdve a valóság láthatatlan marad, az lesz az igazság, amit annak mondanak. Kettejük harca azért folyik, hogy a maguk valóságát fogadtassák el igazságnak; Gertrudis hatalmi törekvése arra irányul, hogy a maga érdeke szerint formálja át a valóságot, és Bánk törekvése is arra irányul, hogy a maga látszatát tegye valósággá.

4. „Menj, menj hová a történet viszen” – mondja Bánk a távozó Melinda után. Ettől kezdve Bánk számára nem az igazság, nem is a felesége a fontos, hanem az, hogy mit mond az udvar „nyelve”. Nem az igazság kiderítése felé indul el, hanem a „hírt”, az udvar nyelve által keletkezett mesterséges „valóságot” akarja úgy változtatni, hogy becsületét csak egyféleképpen ítélhessék meg, ahogyan ő akarja: a látszatot látszattal fogja valósággá változtatni. Ennek kényszere hajtja a gyilkossáig. Csak akkor kezd józannodni, amikor a tör kiesik kezéből, és mintegy kiszól a nemzet közönségének: „Ne tapsolj, hazám”. Színházat játszott, de véres-valóságos színházat. Ez a színház már nem játék, amelyik fényt hoz a sötétség helyébe. Ez már az élet véres játéka, amelynek végén a szereplők többé nem kelnek föl, mint a színház színészei, ha meghalnak: „Végsemmisség”.

A valóság átformálása tehát hatalmi kérdés lett. Katona azt mondja, hogy a világ olyan színházzá is válhat, amelyik egyre távolabb visz bennünket a valóságtól. Ebben a színházban az a valóság válik igazsággá, amit a hatalom annak akar és annak tud tulajdonítani. Ezért a hatalomért folyik a harc: ki tudja a maga igazságát a másikkal szemben érvényre juttatni, bármi legyen is már a valóság. Katona a polgári nemzeté válás drámájában azt mutatja meg, hogy a hatalom nemcsak eltorzíthatja a valóságot, hanem annak további torzítására is készíthet. Bánk tragédiájával azt fejezi ki, hogy nemcsak az önző hatalomvágy változtathatja át a valóságot a maga érdeke szerint, hanem a legtisztább erkölcs, a legteljesebb becsület is annak uszályába kerülhet, és az is csak a maga látszatát fogja érvényesíttetni. Ez az út pedig a pusztulás felé viszi a nemzetet. Ez az út vezet az ember pusztulásához.

Koroknai Zsolt

Kerék Imre

Versek egy régi füzetből, 1958

Hazafelé

karcsú sudár jegenyék blúzában
pajkos kamasz-kedvű szél matat
lábam elé szőnyeget terítnek
a végtelen kék országutak

madarak jó biztos ösztönével
szívem súgja melyik az az út
amelyen ha elindul az ember
évek múltán végre hazajut

s ballagok már füttyörészve halkan
önti mézét fejemre a Nap
homlokomról gyöngyöcskék gurulnak
tömött bőrönd húzza vállamat

de a szívem könnyű mint a léggömb
mit libegtet tenyerén a szél
felhők farát bökdösi a kedvem
piros tornya föl az égig ér

Sándor Edit

Így élni

Az volna jó, mindig így élni:
megbűvölten, igézve nézni,
ahogy a szürke virradatban
a színek összhangja kicsattan,
s ölelkezve a végtelennel
ablakomon belép a tenger;
rácsodálkozni a világra,
mintha szemem először látna,
először tapintana ujjam;
ujjongani felszabadultan!

Az volna jó, mindig így élni:
bort inni, madarat igézni,
várni valami szebbet, jobbat,
mitől a lélek fölragyoghat
s mint a fák: virágba borulva
gyönyörködünk egymásban újra –
véges határaink kinyílnak,
szívközelből ragyog a csillag
s röpülünk szelekbe-tárt szárnyal
eggyé-mosódni a világgal!

Czigány György

Az érzelmek iskolája

1.

Csak a Svábhegy redős homloka, álla!
Ahogy szembevillan: nézés a táj.
Barázdált arca árnyait kuszálva
külön fényesség vonul – Apa, várj! –,
ismerős hullám hajlatában társul
hozzám tekintete. Nevét kiáltják
vad angyalok, s nem veszi tudomásul
se ég, se föld léte konok hiányát.

2.

Nem láttuk, pedig csoda volt percről-percre,
test, elevenül egyhangú sodrában a képtelen és
rögzithetetlen létezésnek. Nem hallottuk szólamai
sokaságát, nem hittük, hogy vér-rokonunk a lehetetlen,
magától értetődő, melyben a sosem látott régtől
ismerős és a szeretteink-pillanatok filmjére tapadt
pupilla tág ámulatában bolygó foltokkal, s fénnel
teli a távolodó. Mintha mi volnánk az,
tenmagunk nézésébe zárva.

3.

Miért nem nyílik résnyi nap nevetve,
kérdés, szűk szomorú szemében újra?
Kifordítja zöld tenyerét a lenge
lomb, s lenn az erdő árnyék alagútja:
örökléttel üres táj fenyeget.
De mégis, ahogy búcsújáró dombon
jelenésre gyermek látnok mered,
káprázatunk szelíd, akár az otthon:
hiányából lép ki az eleven.
És nem látni, miképpen nincs jelen.

Ébert Tibor

Percek üledéke

A dómban, a Szent Márton-székesegyházban kisfiúk énekelték Palestrinát (kisfiú: Ő), hangjuk, mint fehér forgácsok, úgy hullottak ki az útra. A dóm – idejött pihenni olykor, és a bőrfújató szagát érezte, meg a leülepedett tömjénét. A fehér forgácsok hullanak, hullanak az útra, a Káptalan utca macskaköveire, ahol lassan elindult hazafelé. Hazafelé...? Léptei: a danse macabre kopogása, mely szól megállás nélkül...

***

Olykor felnéz az égre, lenéz a földre. A házak mélyedéseiben galambok. A négytornyú vár mindenhol követi bástyáival, tornyaival, zömök falaival. Utcákat, házakat hordoz: városát.

Feledhetné magát az értelmek béklyóiban, értelme a százértelmű értelmezhetetlen.

***

Percek üledéke áldozata, vagy csak az egész szemfényvesztés, mert ez a szemfényvesztések ígérete, üzenete, hogy kóvályog a semmi vonzásában, felszínéről menekül, kapaszkodna, önként süppedve egyre tátogó fel-felmoccanó egymásra rakódással, szemek, karok, lábak nélkül új közegében, így ölt a látszata időtlenséget...

***

Megtorpan egy-egy emléknél. Torpanások. Torpanások egymás után. Torpanások láncolata. Minden torpanás előtt: születés, minden torpanás után: halál.

***

Elindul valamerre. Tovább. Csöndjeivel, utcák, utak útjai galaktikájában... minden és mindenki követi... Magával vonszolja a láthatatlanságból a végeláthatatlant.

***

Időtlenségek hangvonalain csupa tacet, hallgatások vonalai, vonalak, hanghatatlanságok egyetlen hangja, csönd, a Csönd, ez hatol át közegeken, halmazállapoton, rajta rezzenéstelen állhatatos bizonyosságban, epilógusok epilógusa, vakító fénytelenység születések origóján befejezni vállatón önmagát.

***

Magányossága az egyetlen bizonyosság... Meg az irgalomé, a nyugalomé puha mohával bélelt egyensúlyában.

***

Jelek a földben, jelek az égen, jelek a falakon, jelek a ruhákon, jeltelen jelek. Hordozzák, hordozzuk, hordozza. Ez a jeltelen a jel, ez a jel a jeltelenség. Jelek a földben, jelek az égen, jelek a falakon, jelek rajtunk, jelek rajta, jeltelenség.

***

Oda-vissza, vissza-oda, oda-vissza, vissza-oda... itt-ott, ott-itt, sehol, valahol... Bolyongások vaksága.

***

Az ember remény nélkül teljes, a remény beteljesíti az öncsalást ígéretekkel tüzdelve tele az élet-terepet...

***

Ki kérdez? Ki válaszol? Senki, meg én, meg ő. Én és a senki, meg ő. Hangtalanul, szótlantul. Talán csak a száj mozgását látni. Vakon...

***

Egymásra néznek a látszatok, látszatok üvegszemei...

***

Esik a hó rácsain túl, rácsos havazások, havazások rácsai... rácsai lépteinek, menetelésének, utcáknak, falaknak... hó és rács, és rács és hó, rácsok, havazás, süppedő rács, rácsos süppedés, esik a hó rácsain túl rácsaira, fehér bilincsek, bilincs maga, rácsok, rácsok, hó...

***

Nézi a lángot. Vége a mesének, mindenfajta mesének, az elsőnek és az utolsóknak, mesék meséjének, igazságoknak, szörnyűségeknek, fabuláknak... Halott a mese, befejeződött talán, mert a meséknek is vége szokott lenni... Eltűnik a mesélő is mesék halott meséinek rengetegében... Nézi a lángot...

***

És rábénul a pohár, rábénul a párkány meg az ablak, rábénul a fény és árnyai, rábénulnak a kezdetek és mindahány befejezésre rábénuló, egymásra torlódó magán-mássalhangzók, értelemfoszlányok, ocsúdás, fogódzó, emlékezés, hallgatózás, rábénul a semmi, rábénul a mindent csonkoló csönd, rábénuló üzenettel... rábénul az arcod...

***

Micsoda csonkulások, zsugorodások... Árnyékok valószínűsége, árnyékok bizonyossága, a tiéd, az enyém, mindnyájunké, árnyékok megértésre és kiengesztelődésre, árnyékok mozdulatlansága, árnyékok vonulása, árnyékok, félárnyékok, ismeretlenek árnyékokra támaszkodva felfogják összecsucodó árnyékként súlyát, súlyunkat, árnyékok vonulása benne...

***

Tudja, a mécses is melegíthet, mint a nap, mécses, mely belezuhan a fénytelenységbe kiolvadt viaszának a medrében. Árnyak... Az árnyaknak van hatalma, a földnek hatalma van, a mélységeknek... Felolvassa Rilkrét, az Olajfák kertjét, angyalt idézőn

És az arcok mozdulatlanok, a kezek is, minden...

***

Valamit elhagyunk, valamit újrakezdünk, a folytatása én vagyok az időtlenségben, az idő (Ő) parányi bizonyossága érvényességével lenni lehet az univerzum moccanásaiban, a változás görbében valamit elhagyunk, valamit újrakezdünk, a kontinuitás én vagyok (Ő). Nem búcsúzik, nem köszön, nem hatódik meg az évszázadok-ezredek árkaik határán, mert nincs idő, időtlenségben az idő (Ő) moccanás a változás görbében, mely mégis napokat idéz, az Univerzumot, Istent.

***

Egy madár suhant el fölötte, ívében az agonizáló égbolt görbülete. Madár. Galamb, sirály... tudta, a víznél sokan gubbasztanak, a partok kövein etette őket régen. De lehet, hogy egészen más madár volt. Eltűnt. Hangtalanul. Csőrében az univerzum.

***

Ki szólította? Mintha fejek bukkantak volna elő az ablakokból. Sok-sok fej, arcok, mosolyok, fejek mozdaltalanul, mereven szemében horgonyozva. Ki szólította? Valaki szólította? Talán a tér, az utolsó, legutolsó, legfontosabb, halaszthatatlan, végső üzenetével. Nyitva az út a senki földje felé. Valamiféle elixirként senki földje látomásait hordozza, emlékezve saját magára. A senki földje várja, befogadja... (?)

***

És évtizedek távlatából így tűnik és felmerül a meghatározott idő.

Repászki
Ferenc

André András

Kérve kérlek

Ma újra álmodtam veled –
tíz éve már hogy visszajársz,
lélegző holtba, furcsa fantom.
Ki mártogat fejembe néha? –

Még mindig szeretlek?, kétes,
nem tudom..., a nyúló időben
ingoványra léptem, lépvidék,
hol élek, minden bizonytalan.

Kísértet-bosszú ez?, mondd: hány
alakban élsz tovább, vakítva?
Így tartasz fogva? Fejem remeg,
ha hosszú alagútba nézek,

melynek vége nincs, csak képzelem.
– Fény vájta öblök gömbjében élsz,
vagy épp magad világítasz?
Égő fáklya, imbolyogsz, lobog

hajad, bár szél se fúj az úrnak
alján. Illatod érzem, s én is
légnemű leszek. Majd újra kövé
válok, meddő magként hallgatok.

Mért látogatsz hiába? Többé ne
jöjj mosolytalan, bocsáss vagy ölj meg,
gőgöd hideg porcelánját nem bírom.
Hallgass meg, kérve kérlek; győztél.

Halandszsavers

Önroá ha perhemély,
tevéli tart a negladály,
tikolyteréllyel rámcсалint
s kesír-besűj a sáraháj.

Kimért eső

Homok pereg a fémre? – óvatosan kezdte
s füelve olykor, abba-abbahagyta...
/Vár még a földlepelben kuporgó sereg?
Romló hallgatással mért hagynak magamra?/

Majd csattogva fröcskölt, hizlalva tócsát.
S megint csak /tombolásra készen?/ hallgatott.
– Öklelve rögmorzsákat, meddön lázadoztak
a szikkadt ágyban sercegő magok.

Sorra visszabukja

Híg ezüst, a falra-mázolt könnyecsepp
dermedve izzó hólyaggá dagadt,
a rég-forró elegy lob-szítva éled,
mi elsüllyedt, sorra visszabukja azt:

az erdő őszi fátyolán túl őzek,
mint májlebeny; egy rája átlebeg,
kilőtt ufó /csóvája; rózsa szirma/ –
a tükörbe néző tévé lázbeteg.

Csörgits József

Bennem dübörgők

Balatoni bort iszom.
A rönkasztalon megmozdul poharam.
A mélyben lávacsordák dübörögnek.
Beleremeg csontrendszerem.

Drávaszögi homlokomon átvonul
gyerekkorom minden hazatérő csordája.
Száll mögöttük a por,
elnyeli a szabályt erőltető kutyákat.

Az epörfákról meglesett hazatérés emberrendjéből kitörő
fujtató bika, utcákra terelt tehének,
hujjogás-höjjögés,
puffanó csordásbotok zuhognak fülembé.

A tág legelőt istállóra fölcserélni nem akaró,
csordából kitörő forradalma minden,
szüggel bezúzott léckerítés,
minden vérvörös alkony.

Ujjamban érzem a poros út fölé hajló
epörfa kérgét: jajj, le ne essek,
mert összetör
az ösztönétől megvadult bika: a Jávör.

Még most is neki szurkolok,
míg szemem zöldjét eluralja a húspiros emlék.
Kapaszkodom lelkem epörfáiába, félek lezuhanok!
Mégis kitörni készülök: én, és a bennem dübörgők.

December az ügetőn

Befordul egy ló.
 Varjút sodor a szél,
 jön a tél.
 Körbe léptet a lovas,
 Megnehezült avar,
 lúdbőrös homok
 áll ellent a patáknak.
 Jól kivehető, mély nyomok.

Nem száll magasba a homok
 a nehéz télelős ég alatt.
 Ügetésbe megy át a lovas,
 szökét libben a haja,
 mintegy jelzi: jön a tél.
 Az összebújtató, sziporkázó
 tiszta fehér tél.

Ragyogás

Hozzád pásztorod,
 hozzám a kicsattanó érettségében
 őszbepiruló lasponyafa beszél.
 Ahogy neked glória,
 nekem dértől ősz szalmakazlak
 melengetik nyugalmamat a még deresebb dombokon.
 Te a jelképedet minél magasabbra,
 hogy mindenki lássa,
 és minél közelebb, hogy mindenki érezze.
 Számodra falvaink helységek csupán adózókkal,
 számomra nemzetség, nép,
 honnét agyagért megyek a szurdokba,
 hogy valamit ránk formáljak,
 és velünk legyen.
 Te hiszel egy istenben,
 én hiszek bennük is.
 Te azt hiszed, hogy szintén csak úgy magyarok,
 és nem látod, hogy ragyogunk.
 Te csak a templomnak,
 mi arccal keleti szélnek,
 mellel százemeletnyi nyugati hegynek
 gypűt állón, haza figyelve befogadón dacolunk.
 Ti körmenet,
 mi körbe állunk, egy ég, egy császár,
 tenyérrel földre csapunk, felkél a szél,
 hangja több ezer táltosmormolás.
 Ti tömjén, és írott útmutatás,
 mi marokból tenyérbe mentett ragyogás.

Lechky Dusan

Szárnyak

Nem létezik más, csak én, meg a nagy kétség. Nincs talaj, nincsenek felhők, talán még magam sem létezem fizikai valómban, csupán a tudatom és a két kezem. Nincs múltam, nincsen jövőm, kizárólag a jelen létezik, amiben egyetlen kízó gondolat gyötri a lényem: repülni szeretnék. Mindennél jobban.

Tisztában vagyok vele, hogy ezt a vágyam egyedül Isten elégítheti ki. Őt kell kérnem. A gondolat Isten elé állít. Nem tudom, hogyan kerülök elé, ám egyszer csak ott vagyok. Nem látok semmit, csupán ragyogó fehérséget, mégis bizonyos vagyok abban, hogy előtte állok, s vele kommunikálok.

Kérem őt, mentsen meg szenvedéseimtől. Vegye el karjaimat, mik haszontalanok a számomra és adjon helyettük szárnyakat, melyekkel szabadon szállhatnék, hiszen ez egyetlen kívánságom, ezért bármit megadnék, ő azonban megtagadja a segítségnyújtást. Azt mondja, emberi mivoltomhoz túl nagy ez az óhaj.

Nem keseredem el. A vágyam tovább erősödik, s ez a túlfeszített, kielégületlen sóvárgás ezúttal a Sátán elé visz. Most sem derül ki, mi módon kerülök elé, csak azt tudom, hogy ott vagyok. Sötétség vesz körül, így magát az alvilág urát nem látom, de érzem a jelenlétét, ami egyáltalán nem fenyegető.

Félelem nélkül kérem őt, ha hatalmában áll, adjon nekem szárnyakat a karjaim helyett. Cserébe felajánlom a szolgálataim, rendelkezék velem akár az örökkévalóságon át. Nem válaszol. Egyetlen egy repülésért, a lelkemet is odaadnám! – mondom, ám ő erre sem reagál.

Aztán egészen váratlanul újra a nagy kétségben találom magam. A kezem helyett immár szárnyaim vannak, hófehér, hatalmas tollakkal, s én könnyedén repülök, siklok a levegőben, miközben határtalanul boldog vagyok...

Vízidisznók

Akárhányszor élem át, mindig ugyanaz a kislány vagyok, mint amikor először jártam ott...

Az emberek víz alatti városokban laknak. Azt nem tudom, mi van a felszínen, vagy hogy van-e ott egyáltalán valami, s ha nincs, miért nincs, ez nincs képen. Csak a tengerfenéki metropoliszokra emlékszem, ám ezek semmiben sem különböznek a jelenlegi nagyvárosoktól. Toronyházak, üzletek, zsúfolt utak, felüljárók... Az egyetlen különbség, hogy az egész víz veszi körül – ezen sűt át a nap is –, de nem búra választja el a légtől, hanem valami erőtér tartja meg félgömb alakban a házak felett. Az emberek hatalmas utasszállító tengeralattjárókon közlekednek a városok között, s én az egyik tengeralattjáró kapitányának a lánya vagyok.

Furcsa megosztottság jellemzi az eseményeket, melyeket átélek. Egyszerre van bennem emelkedettség és csodálat a város iránt, melyet kívülről és belülről is látok, de ugyanakkor félelemmel terhes nyomasztó hangulat is, amit a történések váltanak ki belőlem. A tengeralattjárókat ugyanis rendszeresen megtámadják a „vízidisznók”! Ezek a lények pont úgy néznek ki, mint szárazföldi rokonuk, a házi sertés, csak tudnak úszni, hatalmas fogaik vannak és borzasztóan agresszívak. Én párhuzamosan vagyok jelen a fedélzeten, ahol tehetetlenül tűrjük, hogy azok a dögök kiharapva az oldalfalat utasokat cibáljanak ki a résen, és odakint a „mólón” – ami leginkább egy hangárhoz hasonlít –, ahol a hozzátartozók szorongva várják a vízfalból előbukkanó megtépázott monstrumot, s azt lesik, rokonaik, ismerőseik vajon túléltek-e a legújabb támadást.

Úgy tűnik, nincs megoldás a problémára, mintha semmit sem tehetnénk a szituáció ellen, mert nem emlékszem harcra, ellenállásra, mellyel védenénk magunk, csak a bénító félelemre, ahogy tűrjük ezt az egészet.

Aztán mégiscsak lesz megoldás – hogy honnan szedjük az ötletet, azt meg nem mondom –, mert nagy

titokban felállítunk a tengerfenéken egy tok nélküli ajtót, olyan kerek nyílással a közepén, mint a hajók kabinablaka, melyre vastag ecsettel egy vörös ikszet festünk, s ennek képtelenek ellenállni a disznók. Sorra mennek neki fejfel, egyenest a piros keresztnek, hol összezúzva, holtan hullnak a fenékre halomba. Persze a vége mindig az, hogy mielőtt az összes disznó elpusztulna, az ajtó sajnos összetörik, s így egyikük mindig életben marad...

Jóslat

Buszon utazunk – szokványos, helyi járatú csuklós buszon – a kedvesemmel, egy ismeretlen település belvárosi útján. Az utastér tele van, mintha csúcsidőben lennénk, kint ragyog a nap, de az utca, a parkolók, kétoldalt az üzletek kihaltak, sehol egy lélek.

Egyszer csak motoros tűnik fel velünk szemben az úton. Fekete bőrdzsekit visel, és sárga kendő van a fején. Mikor közelebb ér, látszik, hogy rettenetesen csúf az arca, és a szeme is nagyon furcsa. Rájövök, hogy ő valójában nem is ember, hanem egy idegen, aki ezt az álcát használja.

Az utasok nyugtalankodni kezdenek. Aki észrevette a közeledőt, azonnal tudta, hogy rosszban sántikál, mert gonoszul méreget bennünket.

– Terrorista! – kiáltják többen. – Meg akarja támadni a buszt!

Erre azonnal kitör a pánik. Ordítózás, tülekedés, mindenki az ajtók felé nyomul, hogy le tudjon szállni, de hiába nyomogatják a gombokat, a sofőr nem áll meg, sőt, nagyobb sebességre kapcsol.

Elrobogunk az idegen mellett, aki lassít, majd gyorsan utánunk fordul. A motor ekkor átalakul valami négykerekű – leginkább traktorhoz, vagy zötyögő földmunkagéphez hasonlító – szerkezetté, mely több méter hosszú, karvastagságú, sebesen pörgő fűrészalát növeszt az elején.

Robosztus külseje ellenére a jármű hamar utolér minket, s hátulról belénk szalad. A fűrészalát majdnem végigéri a buszt. Középen hasít keresztül, felnyársalva egy csomó embert, a körülöttük állók jobbra-balra dülöngélnek. Fröcsög a vér, mindenki sikít, sír, jajveszékkel.

Mi egy kettes ülésen ülünk; én az ablak felől, a párom mellettem. Szinte odaprésel a falhoz, úgy bújik hozzám, hogy ne érhesse el a fűró, ami közben előre-hátra szalad. Kihhasználva egy átmeneti pillanatot felpattanunk, s előrefutunk egy biztonságosabb zug felé. (Érthetetlen módon van, aki hátrafelé rohan.) Sajnos a megmaradtak félelmükben úgy összepréselődtek a vezetőkabint mögött, hogy számunkra már egyáltalán nincs hely. Hiába próbáljuk átverekedni magunkat rajtuk, közéjük furakodni, nem jutunk előrébb. Hátunkat nekik vetve, rettegve bámuljuk a véres fűróvéget, mely az arcunk előtt döfköd, ahogy a támadó újra meg újra nekünk ront.

A busz, középen a csuklós részén, hirtelen kettészakad, s ez véget vet a száguldásnak. Heves rázkódás közepette, nagyot zökkenve állunk meg. Az emberek pánikszerűen menekülnek, egymást tiporva ugrálnak le a roncsról.

Ekkor az egyik ablakon egy csomag mélyhűtött „Schöller“ kukorica esik be közénk. A zacskó fel van bontva, ám a tartalma mégsem gurul szét. Fogalmam sincs, honnan, de tudom, hogy a kukoricát megtermekeztették. Minden szem egy petét hordoz, s amikor kikel, szörny bújik ki belőle. Egy nő felkapja a földről, és marhára örül neki, hogy lesz mit elvetnie otthon. Bár eltűnik, én mégis látom, amint elszórja zsákmányát a kertjében, a magok kikelnek, gyönyörű növényekké fejlődnek, csak kukoricacsövek helyett ocsmányi fejek vicsorognak a száron.

Elszörnyedek attól, ami ránk vár. Úgy érzem, csinálnom kéne valamit, viszont elképzelésem sincs, mit tehetnék, mert gondolataim még mindig a támadás körül forognak.

Leugrom a buszról, a motorost és különös járgányát azonban nem látom. Ez egyáltalán nem nyugtat meg. Beiszkolok a házak közé, melyek immár nem a belváros épületei, hanem a peremvidék nyomasztó betondzsungele. Egy ismerőst keresek. Berohanok az egyik kapun, fel a lépcsőn, végig egy hosszú, üres folyosón, majd a végén található ajtón bekopogok. Régi barátaim, egy kedves házaspár nyit ajtót, akiket természetesen még sose láttam.

– Kerülj beljebb! – invitálnak szívélyesen. – Hát a párod, őt hol hagytad? – csodálkoznak.

Csak most veszem észre, hogy a kedvesem nincs mellettem. Ettől megrémülök. Kinézek a folyosóra, ám ott sincs, eltűnt. Itt hagytott! – háborodok fel. Lelépett az a mocskok! (Érdekes, az meg sem fogalmazódik bennem, hogy esetleg valami baja esett.) Dühös vagyok.

Kérdem a háziakat, merre talállok telefont. Készséggel mutatják. Egy sarokasztalon áll a fürdő mellett. Olyan, mint gyermekkorom fekete, bakelit készülékei, csak ezen rengeteg tárcsa van. Kálmán bát szeretném elérni, az öregurat, akinél valamikor albérletben laktunk, de nem sikerül, mert mindegyik számot más és más keréken kell tárcsázni, amibe teljesen belezavarodom.

Kopognak. Megkönnyebbülök, hiszen biztos vagyok benne, csakis a párom futhatott be kicsit késve, ám amikor ismerősöm ajtót nyit, s a nyílásban a motoros jelenik meg, pánikba esem. Ez engem akar, miattam van itt! – hatalmasodik el rajtam a rettegés.

Bemenekülök a fürdőszobába, és magamra zárom az ajtót. Azonnal az ablakhoz ugrok, ami elég széles ahhoz, hogy kiférjek rajta, de mikor kitárom, összeszűkül picire. Ez teljesen elkésérik. Úgy érzem, eljött a vég, innen nincs tovább.

Ekkor kívülről dörömbölni kezdenek. Körülpillantok, hogy mit használhatnék fel a támadóm ellen, amikor feltűnik valami. A plafon egy sarkát ócska rongy takarja. Jól láthatóan azon a részen beszakadt, vagy kibontották, s most ezzel kendőzik a sérülést. Gyorsan felmászom a fűtéscsöveken, lerángatom a rongyot, majd igyekszem átpréselni magam a mögöttem tátongó nyíláson. Sehogyan se megy. Öltözetem visszatart, mert minduntalan beleakad valamibe, de nem adom fel. Addig küzdök, erőlködök, míg sikerül átvergődnöm a lyukon, igaz, a mennyezet törmeléke közben minden ruhámat letépi.

Anyaszült meztelen egy tetőn lyukadok ki, melyen épp dolgoznak. Csak a csupasz gerendák virítanak felettem. Szégyen nélkül rohanok a munkásokhoz segítségért, mivel tudom, az idegen ide is utánam fog jönni, ám hiába magyarázkodom, nem értenek engem. Aztán, ahogy egymás közt beszélnek, szembesülök azzal, hogy én sem értem a nyelvüket. Szétnézve rádöbbenek, egy másik korbá csöppentem. Valahova a múltba. Az emberek ódivatú ruhákban, lóvontatta szekereken zötyögnek a földes úton, zsúpfedeles házak között.

Az ácsok valamiért dühösesek lesznek rám, és kergetni kezdenek. Én ismét, most már előlük is menekülök. A tetőről hosszú, egyenes, vályúszerű fa vezet le – talán csatorna, vagy a faanyagot mozgatják rajta –, amin leszaladok. Mikor földet érek, szemközt, egy romos házikóbból öregasszony integet, hogy oda bújjak. Berohanok a kunyhóba, és bevágom magam után az ajtót.

Bent sötét van, csak gyertyák világítanak. Egy különös szekta tart misztikus szeánszot éppen. Megragadnak, s egy ágyhoz vonszolnak, ami előtt rozoga sámlin egy lavórban tiszta víz áll. Borzasztóan félek. Azt hiszem, fel akarnak áldozni, ezért foggal-körömmel küzdök az életemért, ők azonban sokan vannak, így könnyen legyűrnek.

Mikor végigfektetnek az ágyon, észreveszem, hogy terhes vagyok. Ezen meglepődöm. Elképzelésem sincs, miként történhetett ez meg velem, de nem marad időm a gondolkodásra, mivel megindul a szülés. Nem érzek fájdalmat, mégis többen bábáskodnak körülöttem, simogatnak, törölgetik a homlokomat. Aztán az öregasszony – aki becsalt ide – emelkedik fel a lábam között:

– Megszülettek ÉBER fiai! – kiáltja, mintha jóslat teljesült volna, s két gyermeket tart a magasba lábuknál fogva. A kicsik férgekként vonaglanak kezében, testük merő vér, de nem ez a legszörnyűbb, hanem sikoltásba torzult csöpp fejük, melyek az idegen ocsmány vonásait utánozzák...

Forgószeél

Valami tanyán vagyunk a szűkebb rokonsággal. Olyan az egész, mintha a szőlőnkben lennénk, szüreti feeling van, hisz' akkor jön így össze a család, de szőlő sehol, csak a kopár préri, a távolban hegyek. Én a nővéremmel egy asztal mögött állok, ami egymagában árváldok a homokban, nem messze – kb. 20 méterre – valami faház, ám ez leginkább egy nagy garázshoz hasonlít. Körülöttünk két kigyerek kergetőzik, a többiek nagyjából félúton a faház felé. Kicsit odébb, úgy 50 méterre, van egy másik faház is egy másik társasággal.

Felnézek az égre, s azt látom, viharfelhők robognak a hegyek felől szédületes tempóban és tornyosulnak fölénk egyik pillanatról a másikra. Aztán valami félelmetes nyúlvány képződik belőlük épp a fejem felett. Azonnal rohanni kezdek a ház felé, kiabálva, hogy forgószerű jön. A tesóm mellett szalad, felkapva az idősebb gyereket, aki olyan hatéves forma lehet. Mikor a kisebbhez érünk, aki épp csak totyog, kérdően pillantok a nővéremre. Tudom, hogy nemrég szült, de még nem láttuk a csöppséget, ezért fogalmam sincs, hogy néz ki, s hogy vajon ez-e az. Ő rá se hederít a kicsire, így én sem aggódom. Arra gondolok, biztosan a másik családé, majd ők vigyáznak rá.

Odarohanunk a házhoz, ám érdekes módon nem megyünk be, hanem mellette lapulunk meg valami sarokban. Visszapillantva azt látjuk, hogy a forgószerű mindössze alig egyméteres kistölcsér. Pont olyan, mint TAZ a rajzfilmen, ha beindul. Sivítva pörög, tekereg jobbra-balra, pusztítva mindent, ami az útjába kerül, a kisdéd, akit hátrahagytunk, mégis úgy totyog utána, gügyögve, a karját nyújtogatva, mintha csupán játék lenne. Mindenkit sokkol a látvány. A nővérem felsikolt, amiből rájövök, hogy a pici mégis csak hozzánk tartozik, s hogy rettenetes baj van. Ebben a pillanatban a forgószerű beszippantja a babát. A tölcser megnyúlik, tíz, húsz, harminc méterre emelkedik, s közben úgy cibálja a kis testet, hogy csak a keze-lába kalimpál ki. Én futásnak eredek – mintha bizony bármit is tehetnék a katasztrófa ellen –, de hiába rohanok teljes erőmből, a forgószerű egyre távolodik tőlem. Csak valahol messze, nagy magasságban veti ki magából a csöppséget, aki hosszú zuhanás után csapódik a földnek.

Meg vagyok róla győződve, hogy egy ilyen esést képtelenség túlélni, de látni vélem mozogni a testet. Mikor odaérek hozzá, a gyerek helyett valami faroncs fogad. Olyan, mint egy hordó két-három dongája, amit a törött vasabroncs tart össze. Valamiért mégis a kicsivel azonosítom, mikor leguggolok hozzá, mert nem merem megmozdítani, hátha gerincsérülés érte. Ekkor ér oda a nővérem, aki viszont rögtön felkapja, és nevetve-sírva szorítja magához megkönnyebbülésében, hogy nem történt komolyabb baj. Nem tudom, miből gondolja – nekem nem ez a meggyőződésem –, de látva az örömét, képtelen vagyok szólni neki, hogy ne tegye. Mindenki megnyugszik, csak bennem marad rossz érzés. Nem hagy békén a gondolat, hogy a nővérem az örökös aggodással, s a túlzott szeretetével csak árt a picinek.

Alak

Nem tudom, melyikük volt előbb, a kutya vagy a macska, de amikor észrevettem őket, már ott voltak; kergették egymást. A macska a kutyát, mert ŐK már csak ilyenek. Aztán megértettem a kutya riadalmát, mert üldözője kezdett átalakulni valami olyasmivé, ami sokkal veszedelmesebb, mint egy közönséges macska: bikává! Ott robogott a kutya mögött leszegett fejjel, felpúposodott háttal... Félelmetes volt! Mégsem elégedett meg ennyivel. Tovább alakult, púpjából taréj lett, feje megnyúlt, a két meglévő mellé még növesztett egy harmadik szarvat is, így most már rettegett őszállatként – bős Triceratopsz alakjában – üzte maga előtt a menekülőt, akit egészen utolért. Amaz csak ekkor – talán félelmében, talán a kiutat keresve szorult helyzetéből – kezdett átváltozni, ami abból állt, hogy hirtelen darabjaira hullott, s mint megannyi kisegér szaladt szerte szét, összezavarva a sarkában lihegőt. A csel – úgy tűnt – bevált, mert a hullő döbbenetében újabb szarvat növesztett homlokán, amittől egy pillanatra leginkább valami torz tehénre hasonlított, mely a tögyét a feje helyén viseli, de aztán még egy nyúlványt eresztett, majd megint egyet, s én már láttam, hogy ezek csápok. Hamarosan a Föld leghatalmasabb ragadozója tornyosult előttem, egy Kalmár – mélytengerek iszonytató fenevada –, mely ellen létező teremtmény bizony nem sok sikerrel veheti fel a harcot. Kinyúlt hosszú karjaival, s az egereket egyesével, könnyedén ragadta fel, mind bekebelezve őket. Ó, de láss csodát, mi történt ezután! Mintha fertőzött volna a zsákmány, leszakadtak a tintahal csápjai, s előbb ezek, majd a fej, végül a törzs foszlott szerte a légtérben, mintha soha nem is létezett volna...

Fantasztikus látványban volt részem. Mint mindig, mikor kiülök ide, hogy a sziporkázó nyári égbolton a felhőket nézzem.

Sütő Csaba András

azért írom (a) Cantót

1.

mert felesleg és profit között
a különbség elmereng,
lassú montír a koptatott, öltöztetett testnek

– kolibriszínei felmerengenek; lassú korcsokat terel elő
korok kölykeit; szu(szu)kákat és kaano(no)kat
e nagy szabadságban
vendégvárando szívünk
előre és végképp prostituálva
naprossza csakhamarha
naprossz, a gonosz felel
kétséges bár de tudja a választ
merengeti kihűlt arcát, a lompost,

a fáradt tarlón tüske mered fel
(vagytok úgyis elegen)
és a rózsabokor tövét a
Mischlingshund tiszteli
az magára bávad; s csak hallgat
(és húgyoz) sós, hideg, únott szemmel.
(még ha az ősz jön és galagonya kezdene
hogya a Hold rá hogy ha a Hold rá fátylat ereszt
batikolt szombatra jő a kilúgozott, nyújtott testű, jól megérlelt hetedik
de nem magát, se hét fejét, fel nem áldja, s nem tegezi)

a ketted mintha másfél volna
vödrök mélyén csobolyogna
a szerda a középenn áll
a negyedikre ötödik jön
hetedhét segge riszál

rettenetes virgonctáncot dajkagyilkos rémmesét
sosem jegyezted fel korai halálod volt az erény
néha még most is kilenc előtt ágyba lész

sejtéskevés – hitsoha volt
a hit ostoba, a sejtetés kevés volt.

Még ha mondtuk volna, hogy szeretni csakazértis
tudunk; nem borzolná tünésük felejthetőségünket
egy emlék és egy felejtés margójára gyűjtva

avartűz

2.

mert ebből lesz kettő
egyből négy, három
mozgatom gráfjaim
a szemtelen határon

a homlok mögött surran
kitapogatózik
s orromban lassan ül meg
takonyé – nevezett polc

rajtrecsegve, célhoz futva
hajt gerinccel könyvek háta
beszakad és megremeg

vár ma másra, másra várva

(9, 10, J, Q)

s az elegáns, sorvatag bálban
én leszek: homályhenceg,
szeszek szerény prelátusa
kesernyész bajnoka trigonometnek

baronnesek mosolyában fürdöm
az életlent véletlenre bízom
onnan mosolygok még –
penetráns lárva, a vigasz a tapasz

habbal vakaródz' az összigintelen
és tetejére a máz odakozmál.

Na. Most. Aztán konstans vagyunk.

3.

mert elfogynak majd mind a szavak
a füst lemegy és
a füstgerinc visszazáll
üres lesz (még) a tapasztott csendél
(hála, virágcsok, nagy hála, virágcs)

mert elfogyott a szó, az összes küvő
pörge malma hígan ráng (ok)
diszkont maniókakását zabál
felfelé, felfelé, felfelé törtél úgy-e bár
(a magad teste volt határ, és azon által és azon át)

mert elfogy majd a testzseton
foszlik a lélekhártyás
uszó iszonyuszony
bűborék tomparodizáló morajja
könig vircsaftot kelpel, nemkülönb jajong

és a sirályjaira felfigyel
Steph' Dedalus & Mulligan, the Buck
ki meg se mozdult még
és évezredek hazudoznak füledbe öntik
(ólom, álom, fejléc és feledés)

és attól lett feledés, ami mozgató rugaja
visszajára lett a kecsbe fülő, reklamáló memória.

4.

sóskemény arcod felszántva
el is múlt, meg nem is volt

nem szárad, sároz boronád
folyók partján síkra gyűl
odaforodul, partra száll

a könny fut át a párálló seben
megértem, tapintom, felvázem s ebben

ébred tested
plombált takaró
fedele alatt

megjön majd az amőbaember
a halott vágy mintáit vésve
műremek, mit elrejt az ágy az ás

reszketek és szédülök és csakazértis – felkelek

a szünetekben dőzsöl
tivornya szagorkánja dagad

cuppant, bekebelez bebútoroz
orrod szőrei köré hurkot rajzol
a fesztelen illat

ma még a dorbéz hej de lesz nemulass

és legyek és bábok lesznek
és legyek és bábok lesznek

s legyek múlnak bábok hullnak
legyek múlnak bábok hullnak

szárnyuk zizzen a nincsbén

kinyílik a mumifikált száj és szól
el is múlt meg nem is volt

felázott arcodon vádló kérdő terebély
körvonalak nélkül rombol a levegőég

Detvay Jenő

Szépirodalmi rovatunkat a Magyar Elektrográfiai Társaság 32 JA („Fényes és Sötét”) című,
a költő tiszteletére készült művekkel illusztráltuk.

Tomaz Salamun

HATOSBÓL A HAJÓBA

Az összes leveled eltépted.
Felperzselted a paradicsomi kertet.
Lót felesége, Ahmed,
apró ajkacskák, Feketék?

Das ist Mercedes Benz.
Jetzt ist zu spät.

Agyagocska az Agyagocskát is
az ingujjból rázta ki, sántitáskor?

Csodálatos a sérves bátyuska, mondja Aška.

A csöbörből az érzéki király előjött.
Mellecskéi egymással hajba kaptak.
Feje egy liftes, fűvel belepett
hatalmas akvamarinnal volt kirakva.

Néha kimegyek a teraszra és kiabálok,
gyerünk, gyerünk, gyerünk, Aška!

Az öröm. hogy látom az érzéki király
akvamarinnal kirakott fejét,
lifttel, fűvel belepve, ez olyan
csodálatos, hogy hányok.

*Arkhi-lokhosszal a Kikládokon
című verseskötetből, 2004*

1941-ben született Zágrábban. Ifjúságát Koperben töltötte. 1965-ben Ljubljanában diplomázott művészettörténetből. Majd ugyanitt a Modern Galériának volt tudományos munkatársa, és oktatott a Képzőművészeti Egyetemen is. Egy ideig általános iskolában angolt tanított, majd szabadúszó művészként élt Ljubljanában, miközben a világ több városában tartott előadásokat.

1970-ben 3 hónapos tanulmányúton vett részt Pizzában. Ez év júliusában a New York-i Modern Művészetek Múzeuma (MOMA) az OHO társulat tagjaként egy hónapos ösztöndíjat biztosított számára. 1971-ben Amerikába hívták meg az Iowai Egyetemre (International Writing Program, 1971/72-es tanév). Rövid ideig doktoranduszként szemináriumot vezetett az összehasonlító irodalomtudományi tanszéken.

Később az amerikai yaddoi művészeti kolóniák meghívására még háromszor járt az USA-ban (1974, 1979, 1986); ezeket a lehetőségeket versírásra fordította. (Legtöbb versét külföldön írta). Az 1986/87-es tanévben Fulbright-ösztöndíjat kapott. Meghívottja volt a New Hampshire állambeli macdowell művészeti kolóniának, a Poetry Society of America vendégeként pedig felolvasó turnét tartott az USA déli részén és New Yorkban, ahol 1996 és 1999 között a szlovén konzulátus kulturális attaséja volt.

1963-64 között jelentek meg első versei, melyek forradalmi változást jelentettek a szlovén költészetben. A szlovén modernista költészet kiemelkedő alakja és az elmúlt húsz év számos költőjének mestere, akit napjainkban a világ tíz legbefolyásosabb költője közt tartanak számon Amerikában és másutt a világon, amint ez már több külföldi szaklapban megjelent. Legújabb versesköteteinek nyelvezetét a legtisztább absztrakcióig radikalizálta, ahová talán csak a beavatók képesek követni, a hagyományos költészet kedvelőit pedig elképeszti a már asszociáció útján is alig egybeilleszthető szavak összekapcsolásával.

35. verseskötete az idén jelent meg Arkhi-lokhosszal a Kikládokon címmel. Legalább ugyanennyi idegen nyelvű köteteinek száma. Magyarul 1993-ban Póker címmel jelent meg versválogatás tőle.

STEFANEL ZAKÓ

Arezzóban egy kirakatot bámulok. Ujjaimat az üveghez támasztom. A kávét felfalja az alagút, a diadalkapu apró lámpákkal van tele. A harangtorony a kötől a fűgáig emelkedik, a kötől a fűgáig, s aztán a Badieből való madarakkal köpködsz. Papucskában jártam be őt az utat, a dotto e grasson. Ahol Valter volt a polgármester. Az én vitrinemben egy vaddisznó hever, akit Maurizio lepuffantott. A parasztlak csoportokra oszlanak. Alvás közben találtam rá . Most aranykeszeget süt. A kemény hús a tengerben repesztett. Bazilikával vagyok beszórva. Az én campanileom álmodik. Mint egy állat parkolok. Abrupt módon vonszolom a lépcsőkön zsákmányom, Métkát. Betöröm az ajtót és a heverőre vetem őt, hogy fájjon neki, hogy fájjon neki, hogy fájjon neki, míg nem fog úgy hegedülni, mint a szürke lovak. A szürkék a jégen állnak és a napnyugtát nézik és dalolnak.

Onnét című verseskötetből, 2003

CSAK A NAPOT ÉS TÉGED

Közeledj a falhoz.
 Közeledj a köhöz.
 Arcodon csússzál a falon és a kövön.
 A fehér hógolyó a nap hógolyója.
 Egy barát látszik a szemben,
 akit még ma is hiányol.
 Vállunkon hoztuk el az Istent.
 Kettejüknek egyazon magasságban van a sebhelye.
 Isten beragyogja a földet.
 Egyszer még levizelsz engem.

*Arkhilokhosszal a Kikládokon
 című verseskötetből, 2004*

KEDVELSZ

A lélekkel eggyé lennék,
a napot kihörpinteném,
szemecskéid kívánom,
szemecskéid kívánom.

Karjaid s ajkaid
után epedve kívánkozom.
unalmad és undorod is óhajtom,
hisz magadtól távol vagy.

Tagjaidat, melyeket értelmed fel nem foghat,
és nézed őket, mint számos porladó
vaskampót
s szégyenedre van.

Megrettensz, amikor sírok,
hatalmaddal mindent felperzselsz, mint a sivatag,
én pedig kérlek és érintlek örülten
igényled, hogy ajándékkodá legyek.

A gyönyörtől elalélok, tőled,
ez egyáltalán nem háborgat téged,
csak mogorva képeket vágsz és furcsán nézel
s egymagad vagy.

Az idő mértéke, 1987

Kő Pál: Színész

Edvard Kocbek

(1904-1981)

Mi?

Mi az én versem, kérded.
A vers a leghatásosabb
győzelem a rossz felett. Gazdag áldozat
olcsó szükségszerűséghez. Apró dolgok
elajándékozása hatalmasokért. A vad
és egyben a gyengéd erőszak kifejező eszköze.
Ez nem a viharos erők kihasználása,
hanem halálom ájtatos szuszogása,
mely még eleven és színre se lépett.
Ez a fel nem fedett dolog takargatása
és felfedése annak, ami rejtett
és félbemaradt. Tudom, hogy egyszerre
vagyok élő és halott, de mégisincs szükségem
valamiféle ravaszra, csak a félelem egyensúlyára,
melyet az ártatlanság és a kegyelem hoz létre.

KÉT GALAMB

Két galamb ül
a kút peremén,
elégedettek és védettek,
ösztoneik mindenről tudnak,
amiről tudniuk kell,
lakhelyüknek nincsen fala,
tágas számukra a környezet,
jöllehet a felhőkben a gótikus ablakok
mindenféle szint magukra öltenek.
Ádám és Éva tollakkal,
a legyőzött múlt kilóg
a zsebükből, mint a turistáknak,
az ég pincére pedig néha-néha
az orrát belefűjja.
Úgy tűnik, hogy jól tudom,
melyik közülük Éva alakja.

1904-ben született Sv. Jurij ob Šeavnican (Szlovénia). A gimnázium befejezése után Mariborban két évig teológiát tanult, majd átiratkozott a romanisztika szakra. Tanári állást töltött be Bjelovárban, Varazdinban és Ljubljanában, majd Berlinben, Lyonban és Párizsban képezte magát tovább. Franciaországban kapcsolatba lépett a tevékeny perszonalista gondolkodókkal, akik az egzisztencializmus keresztény változatát képviselték. A két világháború között a fiatal katolikusok és a keresztény szocialisták szindikátusában tevékenykedett. A 30-as években versei mellett polemikus esszéket is megjelentetett. A Gondolatok Spanyolországról (1937) című esszéjével, amelyben az eretnekek hősiességét taglalja és elítéli a fasizmust, válságot okozott a Dom in svet szerkesztőségében, végül saját maga alapított egy haladó szellemű katolikus folyóiratot Dejanje címmel. Az okkupáció idején, mint a keresztény szocialisták vezetője szerepelt a Felszabadítási Front alapító tagjai között, 1942 májusától pedig az ellenállási mozgalom vezetői közé tartozott. A háború után Belgrádban Szlovénia minisztere volt, de 1952-ben kénytelen volt lemondani politikai szerepéről, és mint költő és író is hallgatásra kényszerült. Mellőzése a 60-as évek elején megszűnt, ám ezt a kommunista párttal való újabb összetűzés követte 1975-ben, amikor egy beszélgetése jelent meg a trieszti költőkkel: Boris Pahorral és Alojz Rebulával, amelyben elítélte a partizánok háború utáni mérsárlásait, a tragikus büntudat elismerése és megbánása mellett emelt szót.

Kocbek korai költészete a megszépített vallási élményekről szól, expresszionista szociális látomásokról, elfojtott erotikáról és egzisztencialista reflexiókról. A Föld (1934) című kötete a vidéki életből merít képeket, amelyek a konkrét tárgyiasságtól a metafizikai rend felé emelkednek. Tragikus és hősi történelmi tapasztalatait poétikailag a Borzalom (1963) és a Pentagram (későbbi kiadás 1977) című kötetekben sikerült megfogalmaznia. Az ellentétek elvesztésének modern megtapasztalását és az élet értelmének keresését a mindent maghaladó dolgokban, a fantáziavilágban és költészetben, az Üzenet (1969), a Parázs (1974) és a Menyasszony feketében (1977) című kötetekben bontotta ki.

EZEN AZ AKADÁLYON IS ÁT

Ezen az akadályon is át kell hatolnom,
az ismerős és a besugó közt nincs különbség,
se a vöröses-fehér és a kékes-zöld közt,
cipelem magam, mint gebe a sebesültet,
a fétis szolgálatát bízták rám,
amit majd valamikor valaki mágikus erővel
a keresett dolgokból visszavon,
de nem tudom már visszaadni,
az öreg varázsló a nyomomban van
és állandóan zaklat,
egész életemben küzdök ellene,
unokái gilisztások és tetvesek,
éji órák lassan majd lejár,
semmi se szörnyűbb a mozdonynál,
amikor csak egyetlen egy csavart hagy el
és azt már senki se találhatja meg.
Mindannyian tudjuk, Attila közeleg,
a török titkon az országba les,
viccekkel mentik meg magukat a Ribnicaiak,
Tomaž Šalamun a máglyára fát pakol,
hogy a tűzben majd föniks-
madárrá váljon.

HÍRES FÉRFI

Kicsi könnyes szemű,
tüskés szakállú,
szürke férfi,
semmidbe miért utazol oly ünnepélyesen:
Kicsi ravasz férfi, miért helyeztél adósságot
a válladra régi élelmiszerekkel és mérgekkel,
melyek elvesztették erejüket.
Kicsi tömött fejű,
odvas szívű,
beszédes férfi,
az ajtó már
a sarkaid verdesi.

HÁLÓT

Hálót vetettek rám ügyes emberek,
hogy vele elcsípjenek, szeretnék, hogyha
feldühödnék és elszólnám magam, majd
önnön csapdájába esnék, ellenben ilyen szavak
nem hagyták el ajkam, semmi sem tudott
haragra gerjeszteni, sőt ítéletet sem mondtam és karom
sem ütötte-verte haragosan az asztalt,
szelídítette magát, jóllehet az ellenséges emberek
továbbra is rám vetették hálójukat és nyelvem,
meg szavaimra vadásztak, de az emberek
tudnak az én szavaimról és azokat
ajkuk sarkaiba rejtik és nem ejtik ki
őket, nehogy balsorsba és ítéletbe
sodorjanak, hárman az ügyes
vének egymagukban élnek és
feleslegesen mérgelednek és gyötrődnek,
szitkozódznak s
köpködnek miközben örülten saját gyászos
halálukra készülnek.

*(Az összeállítást és fordításokat
Lukács Zsolt készítette.)*

Kő Pál: Rajz I.

Lukács Zsolt

Vilenica 2005

*Hé, zöld papagáj
mond mi szél járja Európát.
A zöld papagáj visszavág:
Az ember nélküli a szimmetriát.*

Az idén is szeptember közepén került megrendezésre a szlovéniai Vilenica barlangjában a vilenicai-díj átadása, amely az idén annyival volt különösebb és jelentősebb, hogy a 20. alkalommal rendezték meg az ünnepséget. Ez alatt a húsz év alatt a Vilenicai-fesztivál már jelentős utat megjárta és sok mindent átél: pár disszidens korszakot, pénzügyi és tartalmi kellemetlenségeket és nem utolsósorban az új identitások keresésének az idejét.

Az idén a kerek számú évforduló miatt két díjat osztottak ki, az egyiket a magyar-szlovén származású Ilma Rakusa svájci író nő kapta, a másikat pedig az osztrák Karl-Markus Gauß esszéista

A fesztivál megszervezése már három hónappal a megkezdése előtt befejeződött. A rendezők 23 ország 26 résztvevőjét hívták meg, írókat, költőket, drámaírókat és esszéistákat Közép-Európából. A díj átadásának egyik célja az, hogy ismertté tegye az írókat. A tervszerű gyakorlat az, hogy a díjra jelölt írók műveit kiadják szlovén nyelven az elkövetkező Vilenicáig, amely azt jelenti, hogy a Szlovén Írószövetség szorososan együttműködik a Cankarjeva Kiadóval, aki ez alkalomból adja ki a Vilenica Antológiai Gyűjteményt, mint ahogy ezt tették az idei nyertesek esetében is. Rakusától a Miramara című prózai műve lett lefordítva, Gaußtól pedig az Európai ábécé.

A vilenicai irodalmi fesztivált a Vilenicai Kulturális Szövetség és a Szlovén Írószövetség szervezi. A fesztivál központi eseménye a Vilenica-díj átadása, amelyet már 1986 óta szokásukhoz híven minden évben kiosztanak. A rendezvény a közép-európai geo-politikai és kulturális térséget egyesíti, amelyet már kezdeti óta saját identitása territóriumának és elkerülhetetlen kulturális determinációjának tekint. Handke szavai megerősítésül szolgálhatnak ezt illetően, hogy Közép-Európa nem csak egy meteorológiai tényező.

A Szlovén Írószövetség minden évben egyszer egy közép-európai szerzőnek nyújtja át a díjat és pedig az irodalom és az esszéisztika terén elért kiemelkedő eredményei miatt. Az első ilyen díjat 1986-ban Fulvio Tomizza trieszti író nyerte el. Eddig számos nemzetközileg is elismert szerző vett részt a fesztiválon, mint Wys³awa Szymborska, lengyel költő, aki 10 évvel később a Nobel-díjat is megkapta, ezért is évről-évre ez az esemény egyre jelentősebbé és tekintélyesebbé válik a nemzetközi irodalmi életben. A résztvevők között ott voltak az előző évek díjazottjai is, Erica Pedretti, Ana Blandiana és Pavel Vilikovský, magyar részről pedig Nádas Péter (1998-ban volt Vilenica-díjas) és Rakovszky Zsuzsa.

A fesztivál résztvevői az események alatt nyilvánosan beszélgettek az aktuális és egyetemes politikai, kulturális, társadalmi és művészeti kérdésekről. A vilenicai hagyomány, melynek során Európa társadalmi és kulturális helyzetéről gondolkodnak, az idén is folytatódott egy központi kerekasztal-beszélgetés során, és pedig a következő hosszú címmel: Különböző kultúrák egymás mellett élése Európában és az új kulturális paradigmák keresésének a folyamata. E kollokviumot Aleš Debeljak költő és szociológus vezette, aki a fesztivál és kötetlen eszmecsere nyilvános meditáció névvel illette és megjegyezte, hogy Európában még mindig rettenetes aszimmetria uralkodik (Kelet-Nyugat). A végén pedig arra a megállapításra jutott, hogy az Európában való együttélés új paradigmáiról szóló kérdés még mindig ismeretlen, illetve „millió dolláros kérdésnek” számít.

A második kerekasztal-beszélgetést Gregor Podlogar moderálta, annak hivatalos címe pedig így hangzott: Az irodalmak kereszteződései: Kelet és Nyugat. Ennek keretei között a kisebb nemzetek irodalmának a sorsáról beszélgettek. Az első részben a kulturális intézmények mutatkoztak be, amelyek Szlovéniában ténykednek, a másik részben pedig Podlogar az Európai Központok előljáróival beszélgetett, akik az irodalom képviselőiként felelősek.

A 3. Nemzetközi Komparativista Tudományos Tanácskozás, amely a fesztivál programját kívánta erősíteni, irodalomelméleti hibridekről tárgyalt, valamint az irodalom és az elmélet közötti dialógust vitatta meg.

Két könyvújdonságot mutattak még be az események után: A szlovén irodalom antológiáját és a 2004-es Vilenica-díj nyertesének, Brigitta Kronauernak a Zsebkendő című regényét.

A teljes vilenicai fesztivál 30 millió tollárba került, ebből 17 milliót a Szlovén Kulturális Minisztérium fedezett, kettő és fél millióval a sežanai község járult hozzá, a maradékot pedig különféle szponzorok állták, köztük a Közép-Európai Ösztönzés programja, amely a központi kerekasztal témáját támogatta.

Ilma Rakusa (1946) valóban közép-európai személyiségnek vallhatja magát, hiszen szlovén-magyar szülőktől született Szlovákiában (Rimavská Sobota). Gyermekkorát Budapesten, Ljublánában és Triesztben töltötte, 1951-ben Svájcba költözött. Már hat évesen négy nyelvet beszélt. Szlavisztikát és romanisztikát tanult, majd az orosz irodalom magányosság-motívumából írta doktori disszertációját. Költő és író, műfordító és esszéista valamint a zürichi egyetem szlavisztika professzora. Számára Közép-Európa levegője a barnaszén illatát árasztja és a melankólia, valamint az ironia különös kombinációja. A magyart anyanyelvének tekinti, a gyermekora, az otthona, a konyha és a mindennapok nyelve, de intellektuális közegben nem azon fejezi ki magát. Ugyanakkor emocionális szempontból fontos számára ez a nyelv, fiával mindig magyarul beszélt, úgyszintén az állatokkal is. A német nyelv számára a legfontosabb, nagyon jól érti, és minden árnyalatát ismeri, de mégsem az emocionális nyelve. Az orosz nyelvet tanulmányozta, és sokat fordította, beleszeretett, amikor az orosz klasszikusokat olvasta, és számára az egyik legszebb nyelv. A szlovént is nagyon szereti, az édesapja, nagyapja és rokonai nyelve. Ám sajnos nem nagyon kultiválódott benne és nem is nagyon használja. A szláv vér igazában orosz benne, jóllehet nincsenek orosz rokonai.

Vilenicevél kapcsolatosan azt a megjegyzést tette, hogy eleinte politikailag is nagyon jelentős szerepet töltött be, ám manapság már nem lehet ezt az aspektust felfedezni benne, amely nem is annyira baj. Vilenica még mindig nagyon kellemes és szép találkozás, de nincs meg már az az intenzitása, amely egykor jellemezte. Megnyílt az angolszász világ előtt, lingua francája pedig az angol nyelv lett. Egykor még a Vilenicai-fesztiválon német, francia és néha még magyar beszélgetéseket lehetett hallani, mert nagyon sok magyar látogatott ide.

Karl-Markus Gauß Salzburgban született 1954-ben, dunavidéki sváb szülőktől, akik a Vajdaságból származtak. Salzburgban él és alkot. Germanisztikát és történelmet hallgatott az egyetemen, azóta önálló, szabad művészként él, kritikákkal és írással foglalkozik. 1991 óta a „Literatur und Kritik“ folyóirat kiadója és főszerkesztője. A Neue Zürcher Zeitung, Süddeutsche Zeitung, Die Zeit, Wiener Presse és a Der Standard számára szokott cikkeket írni. Házas és két gyermeke van. Számos elismerésben részesült, melyek közül az 1997-ben elnyert Charles Veillon-díj volt a legjelentősebb, valamint az osztrák könyvforgalmazók tolerancia miatti tiszteletdíja 2001-ben.

A vilenicai kristály-díjat az idén Vladas Braziunas litván költő nyerte el. 1987 óta a nemzetközi zsűri a szerzők közül egynek, aki szerepel az antológiában, kiosztja a Vilenica-kristály különdíjat is, ami Štanjelen szokott lezajlani. Vladas Braziunas 1952-ben született Észak-Litvániában és első kötete 1983-ban jelent meg. Filológiát és újságírást tanult. 2002-ben ukrán nyelvű fordításaiért Taras Sevcenko-díjjal jutalmazták, majd 2003-ban a druskininkai fesztivál nyertese lett. A zsűri tagjai érzelmeikre hagyatkozva döntöttek a litván költő mellett, aki a hét másik költő közül számukra a legmegnyerőbb volt. Eddig a Vilenica megrendezése során a magyarok közül hárman részesültek a Vilenica-kristály díjban: 1992-ben Kukorelly Endre, 2000-ben Vörös István, 2002-ben Závada Pál.

A díjátadás ezzel még nem ért véget, ugyanis az általános iskolás gyerekek számára meghirdetett verspályázatokat is külön értékelik 2001 óta. Először a 6-10 évesek, majd pedig a 11-14 évesek között osztották ki az 5. Fiatal Vilenica-díjat.

100 éve született József Attila

Márkus Ferenc

„Gyere Úristen, nézz meg – itt vagyok!”

*„Vizsgáld meg az én ügyemet,
Mielőtt magam feláldoznám.”
(Nem emel föl)*

Olvasóként, tanárként, előadóként régtől foglalkoztat az a módszertani kérdés, hogy a költő életművéből kiválasztott egyetlen magaslatról, esetleges égbe nyúló csúcstról – vagyis egyetlen költeményről, mint természetes kilátóról messzire (előre és hátra) tekintve – mi tárulhat föl a kutató szem, szív, elme és képzelet előtt. Más szavakkal: az egyes műben, a parányi részben mi minden mutatkozik meg a kötet, a könyv, a költő élete és életműve nagy egészéből.

Az ugyanis alig vitatható nézet, hogy József Attila vagy bármely más alkotó minden egyes műve a múlt-ra támaszkodik, és egyúttal a jövőbe mutat („Én úgy vagyok, hogy már százezer éve / nézem, amit meglátok hirtelen. / Egy pillanat s kész az idő egésze / mit százezer ős szemlélget velem.”). A múlt lehet önnön költőiségének, de akár a magyar egyetemes költészetnek valamely spirituális – materiális előzménye. A jövő pedig ugyanezeknek az elemeknek együttes előrepillantása, mintegy próféciája valakiről vagy valamiről.

A szövegeknek ezt a titok övezte, szerves egymáshoz-tartozását az életmű célja, az egyetemes szövegösszefüggésből kibomló üzenete, a soha el nem hallgatásnak („Én nem fogom be pörös számat. / A tudásnak teszek panaszt.”) az erkölcsi – művészi kötelessége biztosítja. Ugyanakkor ezt a tagolatlan állandóságot az eszmék és szükségletek életszakaszonként, egyéni és társas életminőségként törvényszerűen bekövetkező módosulása, esetleg megváltozása másíthatja meg kisebb vagy nagyobb mértékben.

Mielőtt tárgyamról – Isten és az önmagát kereső ember – érdemben kezdenék írni, egy-két tudnivalót előre kell bocsátanom.

Először: Nem fogok szólni József Attila életéről, teljes pályaképéről, sem hivatalos irodalomtörténeti megítéléséről. Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila esetében ez a költők, a versolvasók korlátozása lenne.

Másodsor: Következtesen az előbb megfogalmazott tárgykörön belül maradok. Igaz, erősen személyes, lírai és romantikus megközelítésben.

Harmadsor: A könnyebb követhetőség miatt ismertetem az írás gondolatmenetét. Ez ábrázolható is! Ábrázolni egyetlen pont köré rajzolható, mind nagyobb sugarú körökkel lehetne.

A magaslati pont József Attila „Csöndes estéli zsoltár” című költeménye.

Az első kör: az életmű Isten-élménye; a vallási ihletésű versek.

A második kör: József Attila a Kozmosz vonzásában.

A harmadik kör: József Attila személyes, tehát elfogult, de lehetséges elhelyezése a magyar irodalomtörténet egészében tárgyunk szempontjából. Lehetséges, mert lírai életművéből sokszorosan igazolható!

Az elsőről és az utolsóról bővebben, a közbülsőkről vázlatosan fogok beszélni.

Ecce homo! „Íme az ember!! Az ember, aki nem csap be, aki szemben ugyanaz, mint a hátad mögött, aki nyíltszívű, őszinte és egyenes.” Fábíán Dániel orvos, közíró így idézte fel a József Attilával való találkozására élményét.

Íme a költemény! Az önként választott képzeletbeli kilátó, amelyről körülhordozzuk majd pillantásunkat.

Csendes estéli zsoltár

„Ó, uram, nem bírom rímbe kovácsolni dicsőségedet.
Egyszerű ajakkal mondom zsoltáromat.
De ha nem akarod, ne hallgasd meg szavam.
Tudom, hogy zöldel a fű, de nem értem minek zöldel, meg kinek zöldel.
Érzem, hogy szeretek, de nem tudom, kinek a száját fogja megégetni a szám.
Hallom, hogy fű a szél, de nem tudom, minek fű, mikor és szomorú vagyok.
De ne figyelmezz szavamra, ha nem tetszik Neked.
Csak egyszerűen, primitíven szeretném most Neked elmondani, hogy én is vagyok
és itt vagyok és csodállak, de nem értelek.
Mert Neked nincs szüksége a mi csudálásunkra, meg zsoltárolásunkra.
Most sértik füledet talán a zajos és örökös könyörgések.
Mert mást se tudunk, csak könyörögni, meg alázkodni, meg kérni.
Egyszerű rabszolgád vagyok, akit odaajándékozhat az Pokolnak is.
Határtalan a birodalmad és hatalmas vagy meg erős, meg örök.
Ó, Uram, ajándékozz meg csekélyke magammal engem.
De ha nem akarod, ne hallgasd meg szavam.” (1922. júl.-aug.)

1. Kívülről befelé haladva ismerkedjünk a mű néhány sajátosságával, a teljesség igénye nélkül.

A cím: beszédes, mert jelzi, mit találunk a szövegben. Az ilyen cím eléggé ritka József Attila költészetében. Jelzős szó szerkezet, amelyben a jelzett szó – zsoltár – jelentését két minőségjelző – csendes estéli – határolja körül. A jelzők alárendeltségi viszonyban vannak egymással. Hangalakjuk eltér a köznapi használatú – csendes, esti – változattól, jelezve az imaszzerű szöveg kivételességét. Úgy érezhetjük, mintha a 4. zsoltár lírai helyzete elevenedne meg már a címben. Ott ezt halljuk: „Nyugovóra tévén / teremtetek csendet és elmélkedjete!” A zsoltár szó pedig a költészet ősi idejébe ragad mindnyájunkat.

A műfaj: zsoltár, görögül pszalmosz. A pszalmosz szó jelentése: egyfajta hárfa (plasztérion) húrjainak pengetése; húros hangszerrel kísért ének. A Septuagintában (Hetvenes – fordítás) a görög pszalmosz a héber mizmor megfelelője, amely egy húros hangszeren kísért énekre vonatkozik, és 57 zsoltár élén fordul elő. Emiatt a gyűjtemény minden énekét zsoltárnak nevezték el. A zsidók, a zsoltárokat tehillim-nek ('dicsőítő ének', himnusz) vagy tefillot-nak ('imádság') mondták. A Bibliában a Zsoltárok könyvén kívül is találkozhatunk zsoltárokkal. Például Jónás könyve 2. fejezet 3-10. versig olvasható szövegben. [A Septuaginta az Ószövetség legrégebb és legfontosabb görög fordítása.]

A zsoltárok olyan magatartást fejeznek ki, amelyet minden embernek magára kell öltenie Istennel szemben. Ezt az egykori közös használatú, tehát templomi imát azonban József Attila személyes hitének a kifejezőjévé tette. Azt a kegyelmi pillanatot érzékelhetjük a műben, amit „Láttam, Uram, a hegyeidet...” kezdetű zsoltárszerű költeményében ezekkel a szavakkal tett megfoghatóvá: „...az elfáradt bogarak mind hazatalálnak, ha esteledik. / S te nyitott tenyérrel, térdig csobogó nyugalomban / Ott állsz az útjuk végén –”.

A verselés: külsőleg nem tagolódik szakaszokra. A 15 soros költemény egyenlőtlen szótagszámú sorokból – 12-37-ig – alakult. Más kiadású kötetben más sorszámú és szakaszos tagolása is van! Ismert és következetesen alkalmazott ritmuselvre – ütemhangsúlyos, klasszikus, vagy rímes időmértékes – nem találunk benne. Az előbeszéd lélegzetvétele szerint lüktetnek a sorok; szándéktalan jambusokkal, trocheusokkal, choriambusokkal ékesítve a hangzást. Rím nincs a szövegben, ahogyan a mintául választott zsoltárookban sincs. Ezt a verselést szabad versnek szokták nevezni, ami alighanem önellentmondás.

A mű költőiségének alapelve: az ismétlés, benne a paralelizmus, amit magyarul gondolatpárhuzamnak, mondatpárhuzamnak, gondolaritmusnak mondunk. Ez is ősi zsoltár-örökség. Ugyanannak a gondolatnak, mondatnak változatlan vagy más szavakkal való megismétlését értjük ezen a belső formai jelensé-

gen: „De ha nem akarod, ne hallgassd meg szavam” (3., 15.sor); „De ne figyelmezz szavamra, ha nem tetszik Neked” (7.sor). Ugyanígy a 2., a 8. és a 12. sor „egyszerű”, „egyszerűen” szavakkal kezdődő mondatai.

Az „ó, Uram,…” megszólítások közé vett mondanivalónak két, szavakkal ki nem mondott gondolatát nyomatékosítja a két paralelizmus.

Az első: Isten és ember közvetlen, bensőséges, beszédes viszonyát, mai szóval kommunikációját, ami- ben Isten a hallgató, a meghallgató, az ember a beszélő, kérő, könyörgő szereplő.

A második: a kommunikációban szigorú alá-, fölérendeltségi helyzet van, amit a lélek, mint természetességet nagy nyugalommal vesz tudomásul. Ezt a következőkkel igazolhatjuk: bár grammatikailag és retorikailag belül erősen tagolt a szöveg – telítve van ugyanis alá- és mellérendelt tagmondattal és sok különböző szóismétléssel -, mégis minden egyes sor egyetlen kijelentő mondatból áll. Kivéve a 8. sort: itt ugyanis két sorban van az egy kijelentő mondat. De hát ez a költemény szerkezeti közepe paralelizmussal és más ismétléssel nyomatékosítva. Valamint a 14. sort, ami kérést mond ki: „Ó, Uram, ajándékozz meg csekélyke magammal engem”.

Isten és ember harmóniájáról vall a mű szerkezete. Ebben 7 mondat előzi meg a már szóba hozott szerkezeti közeget, és további 7 mondat követi. A 7-7 mondatos egységek felszíni nyugalman belül (egy sor, egy mondat, egy kijelentés) az Istent és önmagát kereső ember vívódása áll.

Érzékelés, érzés és értés hullámverése a de kötőszós – 5 van belőle -, ellentéteket halmozó első részben; továbbá érzékelés, érzés és értés megcsendesülő mozgása a mert kötőszós megokoló, következtető második részben.

Ebben a második részben hangzik el a kérés, amit a retorikailag kiemelt közép „csodállak, de nem értelek” kijelentése indított el, és Isten dicsőségének, nagyságának az elismerő kimondása készített elő közvetlenül: „Határtalan a birodalmad és hatalmas vagy meg erős, meg örök”. Nevezetesen akkor tudom Istent már nemcsak csodálni, hanem dolgaiban megérteni is, ha magamévá teszem a delphoi templom szemöldökgerendájának üzenetét: „Gnóti szeauton!” „Ismerd meg magadat!” Vagy ahogyan József Attila írta: „ajándékozz meg csekélyke magammal!”

Az elmondottakból három következtetést vonok le:

Az első: A költemény nemcsak az önmagát kereső ember helyzet- és állapotrajza, hanem a poéta jelenlegi és jövőbeni programja is.

A második: Költeményének grammatikája – mint láttuk – a grammatika költészetévé transzformálódott. Benne pedig a szabadság és kötöttség együttmozgása jött létre.

A harmadik: Milyen önmagát láttatja József Attila zsoltára? Istennel imádságos kommunikációs viszonyban lévő, önismeretét Istenben meghatározó, vívódva, ellentmondva kereső ember képe bontakozott ki.

II. Továbbhaladva: a dolgozat gondolatmenetének első körében az életműnek erre az alkalomra összeszededegetett vallási ihletésű verseit találjuk. Műfordításait, a vázlatokat, változatokat, töredékeket is figyelembe véve 96 költeményt soroltam ebbe az ad hoc gyűjteménybe. A róluk készített nyers, vázlatos följegyzések is egy tanulmány terjedelmével egyenlők. Ismertetni ezért itt nem tudom, nem is akarom. Csupán jellemezni!

Először: a bennük előkerülő, gyakran szerepeltetett fogalmakból sorolok fel néhányat, hogy vallásossága kiterjedését valamennyire láthassuk. Merit a Biblia ó- és újszövetségi részeiből; a keresztény egyházak teológiai és erkölcsi tanításából; misztikájukból; liturgiájukból; a templomi élményekből; történeti és művészeti hagyományaikból; néphiedelmekből; különféle mítoszokból, legendákból, mondákból; személyes: hívő, tagadó, vitatkozó Isten-hitéből.

Másodsor: az utoljára mondottakat kívánom egy-két verstöredékkel, töredéknyi idézettel alátámasztani:

„Gondolatban tán nem is hittem, ..de...Tetten értem az én szívemben.”

„Fogadj fiadnak, Istenem,..

Hogy valljalak, tagadjalak,...”

„Ne haragudj hát, Isten, nem hiszek,...de
 Szeress nagyon, hogyan, tudod Te jól azt,...”
 „Istenem, én nagyon szeretlek.”
 „Én nem tudtam, hogy annyi szörnyűség
 barlangja szívem. ...Most már tudom...
 az eredendő gabszág
 szívemben, mint ravatal,
 feketül.”
 „...úgy nézek farkaszemet,
 emberarcú, a hiányoddal!”

Harmadszor: Melyik önmaga látható az Isten – élményű költeményekben? Az, amelyik azt kiáltja: kell, hogy legyen Isten, mert csak ekkor lehet elmondani, hogy nincs, és titkon remélni, hogy mégis van!

III. Gondolatmenetem második körében a teljes lírai életműre vetek pillantást tárgyuk szempontjából.

József Attila kozmikus távlatba helyezi, és azon a helyen szemléli az embert. Embere azonos önmagával, azaz József Attila költővel. Aki nemcsak része, hanem létesítője az univerzumnak. Mondhatjuk, teremtője; mégpedig poéta teremtője poézise univerzumának. Amiben – lényegesen eltérve a tudomány álláspontjától – nem válik szét alany és tárgy, mert nem választja el. Teremtő tevékenységként mindkét összetevőt személyesíti. Azaz nem megszemélyesíti, hanem az alany és a tárgy egyetemes egyneműségét a művészettel személyessé tett univerzumába foglalja bele. Így nemcsak ő van kozmoszban, hanem a kozmosz is őbenne.

Ez József Attila önmagát életműve egészével kifejezett önfelmutatása. Valamint az ember jövőjének egyik, ha nem egyetlen jó útja!

IV. Végül a harmadik kör; ebben megmutatjuk József Attila helyét a magyar irodalomtörténetben. Amint korábban mondtam: elfogultan.

A magyar történelemben volt idő, amikor prófétálni kellett. Egy – egy korszak tartalmának, változást sürgető eszméinek hallhatóvá és érthetővé tételére el kellett jönniük és el is jöttek az emberek közt buzgólkodó apostolok, sőt az emberekkel nemegyszer harcban álló próféták. Amikor kellett, ott és akkor, mindig megjelentek a próféták, az eszme szolgálatában szinte teljesen feloldódó költők. Az elégedetlenség, a tovább így nem maradhat igéinek szószólói!

A magyar irodalomtörténetben ilyen költő volt Petőfi Sándor és Ady Endre. Továbbá előttük és utánuk mindazok, akik korokról, társadalmukról, annak berendezkedéséről bírálatot mondtak. Sőt prófétai hevületükben az óhajtott jövő képét is megfestették kortársaik okulására. Ide sorolhatjuk a 19. és 20. századi magyar széppróza több jeles alkotóját és alkotását: Jókai Mór, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond műveit.

Volt idő azonban, amikor a magyar valóságnak „megváltóra” volt szüksége. Nem csupán lehetséges szerepként vállalva a megváltóságot, hanem küldetéséből, önfelajánlásából, önfeláldozásul. Azért, hogy poézisben megtestesülő szemlélődése, elmélkedése, a rosszat is a jó rovatába írni tudó képessége és példája „út, igazság és élet” legyen a kortársak és utódaik számára.

Ilyen költő volt József Attila. Az ő korát megelőző időben pedig Balassi Bálint, a költő Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc, de Széchenyi Istvánt is közöttük említhetem.

A költészetükben, életművükben – annak minden szakaszában és valamennyi konkrét megjelenési formájában – megmutatkozó, emberi mértéket felülmúló, rendíthetetlen lelkiereő tanúskodik erről.

Talán nem megbocsáthatatlan túlzás, ha azt mondom, hogy József Attila élete és költészete Jézus Krisztus megváltó művének 20. századi emberi imitációjaként és megisméltéseként is értelmezhető. Megvannak benne azok a költői, költészeti, de mindig étellel teljes emberi mozdulások, amelyek a jézusi életúttal való hasonlóság feltételezését lehetővé, sőt kívánatossá teszik. Tömören fogalmazva azt állíthatom, hogy József Attila élete és műve Jézus Krisztusénak a 20. századi metaforája lehet.

Indulásul ifjúkori készülődés a nyugat mindent beborító művészetének a kupolája alatt. Aztán a kiteljesedés évei következnek a nagy leíró – gondolati versek időszakában az emberlét alapkérdéseinek tanító, gyógyító, öngyógyító tisztázásával.

Majd az elkomorulás, a fájdalom hangjainak ideje jön el, az értelmes életért vívott küzdelem órája az embertelenné torzult világban. Ez már a „via crucis”, a Golgotára vezető út. Útja végén pedig ott áll a kereszt. A talán önként választott, elfogadott halál. A téboly mindent a semmibe rántó örvénylése, melynek egy-egy öntudatosuló, tiszta percében – értelme halhatatlan foglatában – fölragyog az önmagát feláldozó ember utolsó pillanatban világot, rendet, törvényt, szépséget magához ölelő, kitárt karú gesztusa.

Meggyőződésem: Nem József Attila, hanem világunk volt felkészületlen ennek a poétának, embernek a fogadására!

Marcali Kiss József
Ilnometszetének változatai

Geresits Gizella

Kényszersors – választott sorsok

József Attila és Rilke lélektájain

*„... a halált, az egészet
s még az élet előtt, ilyen szelíden
tartalmazni, s gonosznak mégse lenni:
leírhatatlan.”
(Rilke: Duinói elégiák, IV.)*

Rilke angyal-képei és József Attila „Ars poeticá”-jának „habzó ég”-látomása emeli talán legmagasabbra a hegeli gondolatot: az ember „... azt, ami ő maga, és ami egyáltalán létezik, önmagából, magáértvalóvá teszi, ...gondolkodik, és ezért a tevékeny magáértvalóságért szellemi”. (Hegel: Esztétikai előadások, I.) Az első Duinói elégiában megrendítő kép jeleníti meg a Szellem magasához, az angyalok rendjéhez kiáltó embert, aki már-már belepusztul a szellemivé lett „erősebb lét közelébe”. Az emlékezésben élő „szellem”, amint az „anyagba leszálltak”-ból táplálkozik – ő van most itt jelen, Rilke és József Attila életében és költészetében.

Kérlelhetetlen, vad ifjúi fantáziával, majd egyre inkább szorongva olvastam József Attila késői keserűpanaszok verseit, és kényszeresen idéződött fel bennem a súlyos rilkei sor a szigorú angyalról: „ha netán szívére vonna hirtelen egyik, én belepusztulnék az erősebb lét közelébe”. Ím' a gyenge ember, művészi teremtő energiáinak csúcsai között és esendőségének partjain... Íme, Duinó... A sziklára épült kastély elegáns terméivel, az anyai szívű vendéglátó, Thurn de Taxis hercegnével, és íme, Budapest külvárosi kicsi lakása egyetlen szalmazsákjával és az esernyőgyári munkáslánnyal. Ám a két élet mind morális, mind intellektuális értékrendjének síkján méltó párhuzama lehetne egymásnak, veszélyességében azonos erősségű mintája – sorsörvényeik pontosan kimért érvényessége szerint.

Ma már tudom: nincs sors áldozat nélkül, azaz saját tanító hatalmának önkiteljesítése nélkül, melynek minden pillanata – bár jelenének zuhatagjaitól nem mindig látjuk – ezt ne súgná: minden órája a többi emberért is életik. De nincs élet sem, mely ugyanakkor ne elviselőjéért, önmagáért a lélekért adatna. Rilke egyszerűbben mondja: „Az élet mindig több mint a sors”. Igen, mert az élet a lélek élete, s ez valóban több mint nyers történések sorrendisége. E történések és sorrendiségük önmaguknál mindig szélesebb hatókörű, önmagukon túlmutató eseményeket, okok és célok jeleit sejtetik. Ezért a túlmutatásért, a látzólagos véletlent transzcendáló titokért állnak körénk e jelek: megszenvedett életek válnak verssé, a nyers élet emeltetik a szellem régiójába. Így teremt a költészet a „vegetatív-szociális világ”-ból „Múzsai világot” (Hamvas). Bár Rilke és József Attila eltérő szocializációjú, karakterű és ízlésvilágú költő, mind öröklött végzetük, mind „mentális sorsuk” és „szellemsorsuk”, eltéréseik ellenére is egy irányba mutatnak...

I. Kör: „Akár egy halom hasított fa, hever egymáson a világ...” (József Attila)

Rilke (1875-1926) – mint József Attila (1905-1937) –, boldogtalan házasságból született. Az édesapa a Monarchia hatalmi rendjét csinovnyikként tisztelő vasúti raktárfőnök, lecsúszott egzisztencia, vesztett álmú szolga. Az édesanya nagypolgári származású sznob, a nagyravágyás és hiúság gögjétől hajtva gyermekétől elhagyja férjét. Kisfiát leánygyermekként neveli, így fosztja meg a férfi-jövő érvényességétől, s tartja őt hol majomszeretetben, hol félelmes magányban. A csenevész, sokat betegeskedő gyermeket a távolból irányító apa, saját becsvágyát akarván kiélni, eltávolítja az anyjától, katonai iskolába adja.

Elhagyás és megfosztás – ez a közös gyermekkori ananké-motívum a két költői sors egymást fedő pontjainak és ellenpontjainak halmazában. József Attila apjától (kicsi gyermekként nevétől is) szintén megfosztatik, legérzékenyebb korában, három évesen szállja meg tudattalanját a fájdalmas hiány ödipális feszültségeivel, miként – még ellentmondásosabb módon – Rilket, akitől saját édesanyja veszi el a férfitelnek

kisgyermekként is kijáró gondolati, reménybeli megelőlegezését. S hogy mennyire nem a társadalmi hierarchiában megszerzett pozíció a lélek „helye”, hanem az emberi kapcsolatoknak egymást gyengén-alig vagy erősen érző-elgondoló közege és ennek pszichikai minősége – mindez látnivaló. Megfosztatnak az anyától is. A gazdag család gyermekétől a császárimádat rangéhes szerepjátéka távolítja el az anyai szívet, a proletár gyermekétől pedig a szegénység. Attila a „Szabad ötletek...”-ben panasolja el, hogy az anya és az étel üres helye végigkísérte gyermekkorát: hiába várja késő estig dolgozó anyjától „lábaskában” a vacsorát, magányosan és éhesen alszik el. Kínzó önváddal gondol később is arra, hogy 14 éves kamaszként a kórház éjjeliszekrényéről „ette el” az ételt csonttá soványodott édesanyjától...

Különös párhuzamvonásunk következő állomásai az iskolák: ama gazdag osztrák-német ifjú ugyanúgy megszakítja, majd elhagyja iskoláit, mint a szegény magyar, pedig mindkettő – 17 és 19 évesen – kiemelkedő tehetségre valló verseskötetet jelent meg, rendkívüli intellektuális fejlettségük bizonyítékeként. Az alkatában, fizikai állapotában törekeny fiút a távolból kegyetlen szigorral irányító apa katonai főreáliskolába, a „borzalmak ábécéjé”-hez küldi. Rilke vizsga nélkül, lélekben-testben meggyengülve hagyja ott az iskolát, s mint József Attila, ő is magánúton teszi le az érettségit. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a mi Attilánk ekkor még reménykedő lélekkel merítkezik meg a Vágó Márta- kapcsolatban, ekkor még haladékos a sorstól, hiszen nemrég még e boldog makói gimnazista Galamb Ödön matematikus-sal levelezett a végtelenség problematikájáról. (A boldogság-adagnak ama „kávéskanálnyi” kicsinysege ez, melynek panaszja Eliot életrajzából indult el, s lett vándor-motívummá.) A környezet ellenerői vagy pedig a tudattalanba évek során süllyedt vágy-elfojtások gyengítették az akaratot? A szegedi egyetem magyar-francia szakos hallgatója egyetlen professzori intés miatt ugyanúgy otthagyja az egyetemet, mint az irodalom, művészettörténet és filozófia stúdiumait, majd a jogot hallgató Rilke. Mindketten feladják a küzdelmet...

Az osztrák-német költőt azonban anyagi-társadalmi egzisztenciájában öröklött sorsa sokkal szabadabban teszi: megadatott számára a kaland mind földrajzi térben, mind az érzelmek és a szellem valóságában. 22 évesen övé a 36 éves érett, művelt asszony, Nietzsche volt kedvese, beutazza Európát, övé München, Párizs, Róma, a hűvös Észak és a forró Afrika. Nemsokára övé André Gide, Paul Valéry, a nagyok kitüntetett elismerése és barátsága, mint Rodiné. És Attilánk? Mint kicsiny gyermekként, férfikora határán is megaláztatások sora éri: most bizottságok előtt, hivatalnokok között, még baráti mecénásai előtt is. (Lenézik, nem ismerik tehetsége gazdagságát, vagy éppen tehetsége miatt féltékenyek rá.) Megalázottá válik végül szerelmi kapcsolataiban is. Feltűnik emlékezetünkben a szülők által elbizonytalanított gazdag polgárlány: a pénztár előtt József Attila kezét nézi elidegenedve, amint Attila rájátszott sóvársággal, összecsippentve emeli horgas ujjait Márta pénztárcája fölé. (Hány ilyen pillanat, melynek terében működő, palástolt megítélések-elidegenedések rejtett erőiről az ugyancsak cselédlány-fia Márai tudna pontos leírást adni!) Vágó Mártát nagypolgári „osztálya” „ragadja el”, a hat éves Szántó Judit-kapcsolatot a férfiasan kemény élettársnak a szegénységben gyengülő türelme dűl fel, végül a nincstelenség remény nélkülsége, Attila fogyatkozó ereje hagyja széthullani. S mire a méltó társ, az arisztokratikusan kifinomult ízlésű, jóságos és szelíd pszichológusnő, Flóra megérkezik, és szerelmük kibontakozik, a kockáztatni bátortalan lány megbetegszik. Attila ekkor már nem tud reményt felhozni pszichózissal terhelt lelkéből.

És ad-e könnyebben méltó társat, szorongásmentes közeledést a választhatóság bőségével a szabad, utazó, úri életforma, a külsőn is átsejlő belső magatartás szellemi eleganciája? Ad, ám a kapcsolatok itt sem állják ki az idők próbáját. Rilke boldogsága a Rodin-tanítvány szobrászsnővel, a férfias arcélű, kemény karakterű Clara Westhoffal egy évig sem tartott, az anya a közös gyermeket a nagyszülökhöz viszi, s éli ő is a művészember független életét. Rilke nyugtalan kóborlásai Svédországtól Capri szigetéig – az otthonát nem lelt lélek nyugtalanságának, a depresszióba fojtódó alkotóerő megfogyatkozásának pótcselekvései. Súlyos depressziója következtében több mint tíz éven át saját művet nem publikál... Nem így a szűk élet-térre szorított magyar költő! Bár a depresszió (benne a skizofrénia veszélyével) okozza József Attila sorsának töredezettségét is, a felfakasztott múlt lelki sebei, annak fájdalmai alkotóerejét nem gyengítik. (Szintézisteremtő nagyversek, pl. Levegőt, Dunánál, Hazám). Bár a kultúrák, szellemi és földrajzi terek közvetlen megismerésének rilkei lehetősége nem adatott meg számára, megannyi otthonos kisvilágok

lakója lehetett volna, Budapeستől Hódmezővásárhelyig. Mégis, az alkalmi publikációkból és baráti mecenatúrából élő költő mindig az otthonlét meghiúsult reményével szállt új lakóhelyére, s otthon helyett csak lakószoba jutott számára. A „semmi” világát hordozta magában proletárgyermekként és megélhetési gondokkal küszködő felnőttként. Sorsa ezért is erős indulatokkal kötődött a közösségi élet politikai szférájához, a közép-kelet-európaiság társadalmi kihívásaival terhelten. Átmenetileg Rilket szintén megérintette a társadalmi igazság köztársaság-eszméje, azonban számára kerüendő, József Attila számára pedig elhagyandó munkaterületnek bizonyult a politikai szerveződés. Míg az illegális kommunista párttal szakító József Attila később sem tud lemondani a forradalom eszméjéről, Rilke erőteljesen szembeállítja egymással a történelmi ember világmegváltó közösségi cselekvését a magasabb rendű mitikus ember szubjektív és individuális önmegváltásával. Világképük ellentétességéből természetesen nem vezethető le élethelyzetük, életútjuk mássága. Azonban az egyre többet betegeskedő Rilke ugyanúgy belső emigrációba vonul egy baráti birtok magányos házába a svájci Muzotban, mint Attila sérült lelkének pszichózisába, kegyes pártfogók pénzén a Szieszta Szanatóriumban. Rilket belső megújulása az újra megtalált költői szó elefántcsonttoronyába emeli: a „látható mézét” gyűjti a „Láthatatlan nagy aranykaptárába”, tekintet pihenteti a szépséges Rhone lankáin, Jaloux falucska háztetőin, rózsáit és gyümölcsfáit ápolja, miközben szíve „üvegbe fagyott tiszta, sosem ért kertekről” zeng. És az árva Attila? Megélhetési gondjai egyre kínzóbbak, a Szép Szó megjelenési lehetőséget igen, de fizetést nem tud adni. Mind anyagi, mind pszichikai egzisztenciájában egyre kiszolgáltatottabb. Az előbbi súlyosbítja az utóbbit, mert egész eddigi életét mulasztások és megcsalások sorozatának látja: a még kietlenebb „semmi ágán ül” szíve a külső és belső „árnyékvilág árkain”, miként végül Rilke is „már egyedül a szív hegyein”...

II. Kör: „Sebed a világ -- ég, hevül s te lelkedet érzed, a lázat” (József Attila)

A két életút tartalmi kivonata, e két életrajzi „leltár” elégtelen ahhoz, hogy a saját törvényük szerint egyediségükbe zárt sorsok fölé szállva, az elme racionalitásának hidegével általánosan érvényeset mond-hassunk. De mégis megtesszük, mert mindkét élet halálba hanyatlása figyelmeztető erejű: Rilke ötvenegy évesen, József Attila harminckét évesen halt meg. Vajon test és lélek betegségtüneteit sorsuk összegző-minősítő jeleinek tekinthetjük, vagy a véletlenek kiismerhetetlen, vak játékanak? – e kérdésre ma még nincs egyezményes válasz, azonban a dilemmatikus kérdésfeltevés mindig megszüli a szellemében szabad ember hipotézisét a tudomány adott szakterületén. Az igazság horizontja, melyben szerepüknek folyamatos cserélődésével ok és okozat, jel, jelölő és jelölt egymást szüli, talán feltűnik majd a pszichológiai okfejtés látószögében. Amit általánosan igazként állíthatunk: az ösöktől és a szülőktől örökölt „kényszors”, valamint az én „választott sors”-ának többszörös ellentétességében születik és él az ember...

Szondi Lipót Ember és sors című tanulmányában a következőképpen mutat rá a külső és belső sorsá formálódó erők működésére: „A lelki ellentétések csaknem mind ellentétes természetűek... Az összes képződmény fajspecifikus tulajdonságaival – mind a fizikai, mind a szellemi világban – az ellentétes pólusok kiegészítő együttele (koegzisztenciája) és komplementer együttműködése (kooperációja) által formálódik”. (Uo. 18-19. o.) A reflexióiban önmagára és a világra való rendkívüli érzékenység képességével megvert-megáldott két művészember a kimondás, a nyelvi megformálás során sokkal erőteljesebben élte meg az ellentétes pólusok szembenállását. Természetesen nem kimondásuk órájában, hanem már az élmény teremtődésének pillanataiban, az érzelmek és ösztönszerű késztetések tudattalanjában, a művészi termékenység évei előtt. A gyermekként nem értett tartalmak vagy a még „kimondhatatlan” legtöbbször a tudatalattiba süllyed, és ott hívja elő az ösztönösen elutasítottnak ellentétét. József Attila a proletársors mindennapi valóságával, a kitorhetetlenség szülői példájával szembeállítja pl. az anyának megígért „nagy íróvá lenni” célját. A Rilke által elutasított szülői kényszors és szerepjáték pedig egyfelől az apa által vágyott és nem realizált katonatiszti pálya, a társadalmilag legalizált, de a gyermektől legidegenebb agresszióval, másfelől a visszautasított anyai álmom, betagolódni a társadalmi-hivatali hierarchiába. És még mennyi jele a kimondatlan vagy tudattalan szembenállásnak -, mennyi jele a felnőtté válás életmegnyilvánulásaiban jóval később megjelenő, formát kapott jelzéseknek! Rilkének már-már elöitéletes szembenállása például az intézményes egyházzal, szembenállás ez a teatralitással megélt vallásoskodás exoterizmusával,

melynek látható vagy láthatatlan jeleit volt alkalma gyermekként-ifjúként érzékelni és megérezni, hogy majd felnőttként megteremtse a saját mitológiáját. Értelmiségi életformájával, művészi hivatásával József Attila is új sorsmintát teremtett, azonban, mint mindannyian, ő sem tudott megharcolni a szülők és a környezete által elé állított megannyi néma, vagy hangos magatartásmintával. Durva párhuzamunk nem téved irreális valóságterületre, amikor ezt sugallja: abban, hogy József Attila Bécsben és Párizsban sem tette le vizsgáit, s nem tud állást szerezni, abban már a családfenntartói felelősség elől megszökő, magáról hírt sem adó édesapának látható és láthatatlan, negatív genetikai, majd cselekvésszerű mintaadó szerepe van. Sárközy Péter Dr. Varga Ervin ideggyógyászati kór-rajzára hivatkozva állapítja meg: „A rendezetlen családi helyzet, a rendszertelen életvezetés és étkezés következtében már párizsi tartózkodása alatt, 22 évesen jelentkeznek ideges gyomorpanaszai, majd hazatérése után későbbi idegbetegségének első jelei... éppen a fiatalkor kezdetén jelentkező neurotikus panaszok, a lappangó idegbetegség adhat magyarázatot...”. (In: Sárközy Péter: Kiterítenek úgyis, 31 o.)

Vizsgálhatjuk a testi és a lelki betegségek megannyi szimptomáit, azoknak genetikai, pszichés vagy szellemi okait, mint Rilke és József Attila sorsmeghatározóit, mindegyikük egy irányba mutat: biológiai fogadásuk pillanatától kezdve életüknek rejtett, vagy pedig tudatossá transzformált elviselhetetlensége, az „éltem, s ebbe más is belehalt már „gondolata, életük utolsó szakasza végletes magányának egyedül elhordozhatatlan súlya. E magányosság mélyén a szeretetlenségnek kisgyermekkoruktól halálukig viselt sebfájdalmait élték fel a másik embert elviselő alkalmazkodó- és szeretőképeségüket, alázatukat, életerejüket.

III. Kör: „Csak az, aki maga választ, rendelkezik saját sorsal” (Szondi Lipót)

A két költő összehasonlíthatatlannak tűnő személyiségében, azok pszichikai motívumaiban a következő párhuzamokat találjuk: személyiségüket, gyermeki vágyaikat semmibe vevő szeretethiány a családban, mindketten bizalmatlanul fogadják a baráti közeledést (bár Attila kevésbé következetes, gyakran naivul, hol erőszakosan feltárulkozó). Rilke nem vállalja a művészi alkotást gátló családi kötések, Attila pedig a drasztikus szülői ellenkép és rendszertelen életvezetése miatt nem következetes és kitartó a családteremtésben, kapcsolataik felbomlanak, vagy pedig messziről élnek meg (Rilke kiterjedt levelezése, ritka találkozásai családjával). Mindketten tartózkodnak a művészi teremtőfantázia korlátozásától, a szellem szabadságát részérdekekbe szorító kötésektől. (Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Rilke szocializációjában a hivatalnok, katonatiszt, jogász, ügyvéd elődök genetikailag is örökölhető szabadabb életprogramjában, szokásaikban az anyagi és pszichikai egzisztencia sokszoros előnyeit örökölték át az utódnak, ez azonban nem járult hozzá életük kiterjesztéséhez. Sorsuk közös vonása tehát: a megfosztottság, a töredékesség és a menekülés.

Rilke egy kontinensen át menekül, „annyit utazik keresztül-kasul bolyongva Európát, hogy amikor... bizakodón és szorgos munkában találunk Párizsban, egy nap múlva már Münchenből ír valakinek, egy hét múlva Brémából vagy Viareggóból, újabb hét múlva Velencében vagy Svédországban időzik”. (Szabó Ede: Rilke világa, 155 o.) József Attila pedig a pszichózisnak múltat és jelent egymásra torlasztó fájdalmas lélek-tájain téved el. Mindaz a zavar és ellentmondás, mely Rilke aktív életében széthúzódik, József Attila életének utolsó két évére torlódik össze. Pszichéjüknek létidegenségét azonban egyformán jelzi a következő Rilkére vonatkozó megállapítás: „termékeny és válságos korszakait alig tudjuk időrendbe kényszeríteni: mindig minden egyidejű nála. (Uo. 155. o.)

Az aktuális jó mellett a teljes rossz egyidejű tudatban-tartása a József Attila-i belső emigrációban sokkal veszélyesebb: a költő a freudi tanítások ismeretében elfogadta a tudattalan infernójába szállás szükségességét, azok hatásai így még inkább felerősödtek, mint utaltunk rá, védtelen lett gyermekkori sérelmeivel szemben, védtelen az „elmaradt ölelések” kiüresedett terének hidegében. Tudatát elborította a reménytelenség: az otthonalanság érzése, a mások terhére-lét felemészttette pszichéjének „ösbizalmát”. Itt már szinte mindegy is, hogy az utókor lelkiismerete a bizakodó Attilát állítja elének, az alkonyi séta után még vacsorázni akarót, aki kéri nővéreit, hogy ne zárják be az ajtót, mert hamarosan visszatér. Az életézésbe visszatérés jeleit és nyomait csak a véletlen mosta el? A mozdony indulási menetrendje a „hibás”,

nem a fáradt láb és a tébláboló tudat? Nem inkább mindazok, akik bár olvasták a verseket, nem hallották ki belőlük a néma sikolyt?

*„Halandó hallod-e dalom,
vagy zúgod csak, mint a vadon?
Ólelj meg, ne bámulj vakon
A kifent rohamkéstől -”*

(Kialtozás, megjelent a Magyarország 1936 dec. 25-i karácsonyi számában.)

Pszichénk túlterjed fizikai testünkön, a kozmikus, „egyesített mező” feltételezett terében – mondják a kvantummechanikát ismerő újkori orvosok és pszichológusok. Olyannyira igaz lehet, hogy a tudattalanba fojtott megváltatlanul lapuló pszichikai erők kaotikus mozgása irányítja a mozdulatot? Tárgyak és ember találkozását is? Íme, előre „tudott” valóságtörédeket lökhet a pszichológus által javasolt, megállíthatatlan emlékidézés: „A mama eljött, aztán otthagyt, én azt hittem haza fog vinni... Az éjjel elképzelttem, hogy számba veszem a gázcsövet... Megvan a nyakam, nem vágta el a vonat.” (Szabad ötletek...) Konstellációba állíthatók környezeti jelenségek, természeti folyamatok és a lélek állapota? Nemcsak Jung, hanem a mai idegélettan szakembere (pl. Scott Peck) a szinkronicitás jelenségének nevezi adott tudattartalmak álombeli, sőt, környezeti jelenségeknek az éber tudattal létrejövő párhuzamát, melyben jelképes értelmet nyerhet, a pszichére vonatkozó üzenetet küldhet adott környezeti tényező.

Szárszón, a nővérek házában, kályha nélküli szobában „Attila éjszaka fölébredt... Jolán átment hozzá. Meztelen lábam jeges vízbe lépett, és amikor kitapogattam a villanykapcsolót, ... Elképesztő látvány tárult elém a hirtelen támadt világosságban. A szoba bokáig érő vízben úszott. Attila a jeges áradás közben riadtan ült az ágyában és szorongva nézett rám: – Azért kopogtam, mert nagyon félek...” – írja a nővér, József Attila élete című regényében. A jungiánus logika a következő megfeleltetést állítja elénk: a jungi archetipikus képek, azaz a tudattalanból beszökő álmokképek sokasága közül az áradó víz az érzelmek visszaszoríthatatlanul, a lélek-életet veszélyeztető túláradását jelképezi. A lelki fájdalom elviselhetetlenségét megrendülten idézi fel az igaz barát, Németh Andor az egyik látogató beszámolójából: „Napokon át fel sem kelt, nem akart táplálkozni, és folyton sírt. Ezekben az időkben csak újságot olvasott. Elolvasta a vezércikket és sírt, csak sírt, csak sírt, és sírt szakadatlan. Egy szerkesztői üzenet így szólt: 'Halott költő, nem közölhetjük.' Magára vette, sírt és zokogott, hogy ő már halott.” (Kortársak J. A.-ról, II. 1070)

Rilke Infernója a feszített fegyelemmel viselt, lassú haldoklás. Életének három utolsó évét szorongóvá teszik idegrendszeri zavarai, a belső elválasztású mirigyek rendellenes működése, légzési és nyelési nehézségek. Megkezdődik lassú búcsúzása. A muzoti remetét sem felesége, sem lánya nem látogatta, többnyire barátaival is levelekben érintkezett. Most felesége is elutazik hozzá, barátait is meghívja Muzotba. Majd Párizsban ünneplik híres költőként, de belsőleg elfárad. Mégis elmegy még Burgundián át Dijonba, egészen Milánóig. Utazásai, régi futásai ezután abbamaradnak, a fájdalmas nyálkahártya-duzzanat felkelti a rák gyanúját. Az ő Sziesztája a valmonti szanatórium, ahol a visszafordíthatatlan folyamat felgyorsul. Életből kilépésének csendes és végleges elfogadását jelzi: végrendeletet ír. „Ha olyan súlyos betegségbe esnék, amely végül szellememet is megzavarná, kérem barátaimat, sőt, könyörgök nekik, tartsanak tőlem távol mindenféle esetleg tovakodó papi segédletet. Elég baj az is, hogy természetem testi ínségében kénytelen voltam az orvos személyében közvetítőre hagyatkozni, lelkelem mozgásának a Nyitott tér felé bántó volna minden egyházi közbeavatkozás”. (Szabó Ede: I.m. 256. o.) A „Legtisztábbig küszködve-repesve” készül a búcsúra.

Rilke gyermekként és felnőttként is, valószínűleg József Attilánál sokkal nehezebben viselte el a durvaságot, az erőszakot, a másik én hatalom-gyakorlásait (brutális katonaiskolát, katonai szolgálatot, minden értelmetlen, kiüresedett szabályt). Törékeny alkata, túlfinomult lénye szenvedett minden ízléstelentől, durvától és felszínestől, ahol csak tehette, került mindenféle harcot. A természetben és a környezetébe engedett emberek tekintetében kereste a szépséget, természet, lélek és Isten harmóniáját – mindezt a

„Láthatatlan” földi léte jelképének, sőt valós ittlétének tekintette. Orpheusz ő, aki isteni tehetsége és a Szépség szakadatlan ámulatában él: „El sose veszi a porban a hangját / ő, kit az isteni példa hevít. / Éneke szőlő, s délszaki lankák / melegén érleli fürtjeit.” Csendes méltósággal, de belül nagy testi-lelki fájdalommal viselte pusztulásba kényszerítő betegségét, mígnem az isteni „rózsa”-lét ünneplőjét a rózsatüske okozta seb vitte a fehérvérűségben lelt gyors halálba...

Nemcsak a modern pszichológia állítja, hogy a környezeti-tárgyi jelzések a tudat számára jelképes üzenetet közvetítenek, a modern orvostudomány diagnosztikája mintegy kiterjeszti a belső ökoszisztéma szintjére is. Klinikailag és statisztikailag bizonyított feltevései szerint minden testi tünetben – sőt, a balesetekben is – a psziché történéseinek következményei jelennek meg. A léleknek azon üzenetei ezek kauzális világunkban, melyeknek értelmezését, valamint szemléletre, illetve cselekvésre váltását elmulasztja az egyén, és ennek következtében a tudattalanba süllyedve fiziológiás változásokat idéz elő a testben. Láttuk, hogy Rilke és József Attila is már fiatalon sokat szenvedett a depressziótól, mindketten éppen akkor éltek át, amikor vagy művészi fejlődésük állomásain, vagy lelki fejlődésük egy-egy stációján tovább kellett volna lépniük. (Pl. József Attila ifjúkori depresszív korszakában tudattalanjában kapcsolódhattak kisgyermekkori vágyelfojtások, melyek feldolgozatlanul kötődtek éppen az érettségiig háromszor elkövetett öngyilkossági kísérletek „megjátszott” halál-élményéhez, ezekre épült a Horger-ügy, s valószínűleg a bécsi és párizsi egyetemi vizsgák elmulasztásához vezető szorongás-érzet és hiábavalóság-érzés is.)

Dethlefsen így jellemzi a psziché depresszív tüneteit: „A felelősségvállalástól való félelem ott áll minden depresszió előterében, és épp akkor szokott felerősödni, amikor a páciensnek új életfázisba kellene lépnie... külső kiváltó oka gyakran a vonatkozási vagy referenciaszemély elvesztése vagy a tőle való elválás. A depressziós ember nagyon magányos -, de nem akar egyedül élni, s nem akarja vállalni a felelősséget... következménye lehet az önmaga ellen támadó agresszió, mely szélsőséges esetben öngyilkossági kísérletben is megjelenhet”. (Dethlefsen-Dahlke: Út a teljességhez – A betegség jelentése és jelentősége, 241. o.)

Összegzésül a következő karakter-jellemzőkre, mint élethelyzet-meghatározókra kell emlékeznünk: Rilke kilépett kényszersorsából, amikor művészi hivatást választott szembe fordulva ösei és szülei készítésével, azonban én-sorsa megalkotásakor az új életbe ágyazottság gyökereit tépte ki szívéből, amikor – bár megegyezést követően – elhagyta családját. A művész létformájához, az életnek erőteljesen esztétikai és intellektuális-szellemi megéléséhez szükséges kötetlenség-vágy elszakította családjától, barátaitól – mint utaltunk rá – az átmeneti náluk lakás ellenére is alkalmi kapcsolatot tartott. Szelídség és türelem jegyeit mutató egója József Attiláénál mélyebbre süllyesztette sérelmeit. A fehérvérűség látható tünetei, a vér, az életfolyadék biológiai egyensúlyának felborulása jelezte a lélekerő, általában a vitalitás megfogyatkozását. S mint a depresszió fenti orvosi kórisméjében láttuk, az öngyilkosság hajlamait pedig József Attila hordozta genetikai kódjaiban, melynek programját érzelmi kapcsolataiban ért sérülések „engedték” érvényesülni. Sajnos, sem „vonatkozási személy”, sem „referencia-személy” nem adatott, aki megmenntette volna az öngyilkos hajlam látens erőitől.

IV. Kör: „Világot hamvasztottam el” (József Attila)

Az ember létidegensége akkor szűnik meg, ha világba ágyazottságát az adott élet teljes világnyi terében és annak harmónia- valamint ritmustörvényei szerint éli meg. E beágyazottság melengető közege a család, melyben a személyesség lélekerejével nevelődik felelős „felnőtt én”-né (Eric Berne), „meglett ember”-ré az egyed. A család személyközi kapcsolataiban születnek meg az én-identitás jelzései az oda-visszaszeretés feltétlen élménykörében, és az elfogadásnak mindig teljesíthető feltételeivel, az életnek naponta megújítható természetes ritmusában.

A tágabb életkör pedig a nemzeti-anyanyelvi közösség, melynek „élhető vidéke” – optimális helyzetben – az igazság és szabadság erejével áthatott gazdasági-társadalmi miliő. Hogy valóban teljes világnyi anyagi és szellemi térben tájékozódhassunk, tovább kell vinnünk a létkörökre vonatkozó gondolatot, hogy a vizsgált életek belső és külső világainak hatóköréből egy körszelet se maradjon ki. Az én létértelem-keresésének két irányát látjuk: vertikális és horizontális irány.

József Attila célkereső gondolatait lefelé, a társadalmiság történéseinek mélyrétegébe vitte, a marxizmus történelmileg aktuális logikája szerint, amikor a „külső rend” megvalósíthatóságát kutatta. A „belső rend” megteremthetőségét szintén – önmaga mélyébe szálltan is – a freudizmus elvei szerint hirdette: a kultúrának és az erkölcsi eszméknek a „felettes én” tudatrétegében őrzött értékei fogják megbabolázni és humanizálni az ösztönök vad erőit. Hódmezővásárhelyen Bartha István hatására megérintette a katolicizmus lelkiismeret-felfogása is, azonban sérelmei rémeivel nem tudott már szembenézni, mert Istenből csak azt látta-érezte, ami a freudi önvizsgálat sötét-látásába belefér: a bűntudat súlyát. A Bartha István közvetítette Isten hatóerejéből a Bukj föl az árból című versében már-már elveszejtve büntető Isten jelenik meg, aki teljes sorsú stigmatizációval sújtja. A „csapj a kezemre mennyköveddel” imperatívuszában ott a szülői erőszak-tételnek elfogadott brutalitása. Szabó Ferenc összefoglaló érvényességgel állapítja meg: József Attila Istene „végeredményben távoli hatalom marad, ... akinek nem mindig van gondja világunkra. (Szabó Ferenc: Csillag után, 60. o.) A legvégletesebb élet- és létidegenséget szólaltatja meg az október közepén írt lepusztult című Vers, melyben elapadt érzelmeivel, hideg-ironikus rációjával az elme önmagát már-már pusztá tárgygyá teszi. Míg a „Nem emel föl”-ben az „árnyékvilág árkein” „fölte őrködő” Istent látta a költő, a „Bukj föl az árból” már paradoxonná feszíti az egymás létét kioltó Isten-lélek kapcsolatot: „Meghalni lélegzetemet fojtom vissza, ha nem versz bottal”. (Bókay-Jádi-Stark: „Köztetek lettem én bolond...” 76. o.) Egy irányba torlónak most már létének érvénytelenségét bizonyító gyermekkori és felnőtt kori tapasztalatai. A 'nem vagy értékes', 'nem kellesz senkinek' gondolata és mindezeknek elfojtott érzettörődékei sorvasztják el benne az ifjúkori ösbizalom tudat-komplexeit, melyek a gondoskodó-gyöngéd Teremtőt elméjében-pszichéjében régebben rövid időre megőrizték. Belső történéseit nem tudja már Isten hatalmába és szeretetébe öltöztetni, pszichéjében megfordul a Teremtő-teremtett viszony: az én hideg eltárgyasításának félelmetesen tragikus, hol ironikus tudati-lelki „művelete” az Istenlét maradék jeleit egyre gyorsuló terjeszkedéssel szívja fel és oltja ki. Az orvosi-pszichológiai elemzések legtöbbje e költői sors „logikájá”-nak katasztrofális következményű négy állomását tárják fel: progresszív életterv – frusztráció – agresszió – regresszió. (Bókay-Jádi-Stark: „Köztetek lettem én bolond...”, Fábíán Dániel: József Attiláról, Varga Ervin patográfiai tanulmánya, stb.)

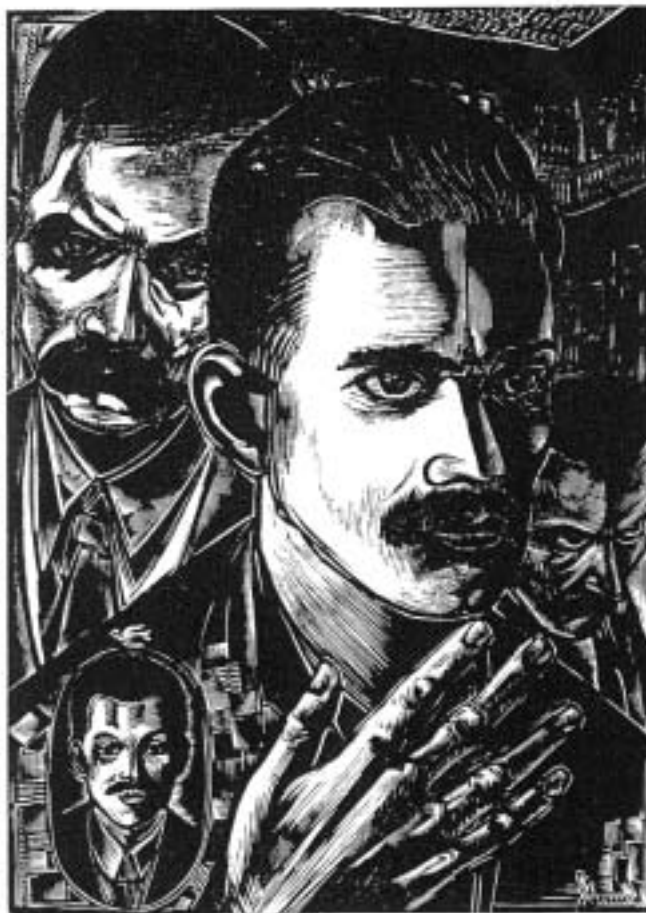
A marxizmus és a freudizmus szintézisében József Attila az ember történelmi-társadalmi és pszichotörténelmi helyzetét véglegesen rendezhetőnek látva nem számolt annak abszurditásával, hogy az ego-tudatú embert éppen ez a létminősége nem teheti önmegváltásra képessé. Mintha az ő egyetlen sorsában is felfénylene számunkra a tanító hatalmú igazság: úgy vált beteggé, hogy jelenét és jövőjét kizárólag a múltból vezette le, materialisztikus világszemlélettel megerősített, mechanikus-kauzális létfelfogással. Elméje, fájdalmas eszelősséggel zárult be elfogadhatatlan múltjába, szubjektív én-je így zárta el őt az értelmes jövőtől, az ok kioltotta a célt, így lett létének centruma a halál...

Rilke gondolkodását idealisztikus világképe célelvűvé teszi, ám olyan erőteljességgel, hogy a szellemvilág felé fordulásának derékszöge elválasztja a mindennapok közösségének kisvilágaitól, mint az életbe ágyazottságnak egymást gazdagító lehetőségeitől. (Mindehhez valószínűleg hozzájárulnak a szellemidéző szeánszok tudati-pszichikai hatásai.) A világpolgár életformájában individualisztikus magába-fordulással élte meg a látható és láthatatlan világok kapcsolatát, ünnepelte szépségüket, lelke és szelleme egyre erősebb vágyakozásával fokozatosan emelte ki őt a kisközösségek és az azonos nyelvűek akolmelegéből. Szellemi jelképként áll köréje minden földi és kozmikus, így szakad el saját családi, nemzeti, majd szakrális közösségétől, annak történelmi valóságából kibontakozó misztikus hagyományaitól, közösségi hagyományvilág helyett saját mítoszvilágában él. Földi valóságába panteisztikus látásmódjával tudja befogadni a transzcendenciát, ezoterikus ismereteinek tükrében egymást átszelő hierarchiában lát és látta anyagit és szellemit, s ez utóbbi jelöl ki számára célt, tölti meg azt létértelemmel.

Rilke célkereső gondolatai, pszichéjének érzelmi és akarati ereje „fölfelé” irányul, életének és életművének gondolati középpontjába nem a kiszolgáltatottság-tudatot erősítő 'Milyennek látnak?' és a múlt zárkájába rekesztő 'Honnan jöttem?' kérdése kerül, hanem a 'Milyen vagyok?' én-identitást erősítő, valamint szellemi távlatot, transzcendens jövőt nyitó 'Hova megyek?' kérdése áll.

V. Kör: „A láng ellibbent a sötétben, / amint betört a szélvihar”. (József Attila) Utószó helyett...

Az én-szellem kapcsolat összetettségének problematikája ma még többnyire a filozófia, a teofilozófia, a teológia és a pasztorálpaszichológia, valamint a még perifériálisnak tekintett pszichológiai „műhelymunkák” érdeklődési körében él (kvantumpszichológia). Szondi Lipót, az elsők közül, a pszichológia új diszciplínáját teremti meg: sorsanalízisének végkövetkeztetéseiben az emberi létminőség lehetséges pszichikai perspektíváját vizsgálja, kutatói logikáját következetes szigorral alkalmazva az embert, mint szellemlényt, az emberi sorsot, mint szellemsorsot is elének állítja. Amikor Pierre Janet szétválasztja az általa felállított énfunkciók közül az akarati funkciót a hitfunkciótól, rámutat arra, hogy előbbi rész-jellegű, értékelő-cselekvő az adott jelenben, az utóbbi célmeghatározó, holisztikusan irányul a jövőre. A sorsanalízis megteremtője ennek pszichológiai vastörvényét alkalmazza következetesen, és az ember szellemsorsának kérdésköréhez érkező figyelmet szakembert és laikust egyaránt: „Csak egyedül a hitfunkcióval sikerül az ének az embert a jövő lidércnyomásától megszabadítania, s abból jövőbeli életet építeni. Csak a hitfunkció alkalmas arra, hogy az embert öröklött és ösztönsorsával megbékítse... Az ének a jövőre való beállítódása, mindenre, ami van és lesz, a halálra és arra, ami a halál után vár...” (Szondi L.: Ember és sors, 35. o.)

Buday György fametszete

Arató Antal

József Attila – kisgrafikákon

A kisgrafika általában kis méretű rajz, ex libris, illusztráció, valamilyen évfordulóra készült emléklap, ám a gyűjtők közül sokan (akár e sorok írója) csak a valamilyen sokszorosító eljárással (fametszet, rézkarc, stb.) készült, az eredeti dűcről nyomtatott, általában a művész által aláírt alkotásokat sorolják a kisgrafika műfajába¹. Mindezzel természetesen nem akarjuk lebecsülni a József Attilát ábrázoló kis méretű rajzokat, Gedő Lipót, Janovics András és mások alkotásait. A lényeg: a kis méret bármilyen esetben olyan művészi próbatétel a térkihasználásra, a formai-tartalmi tömörítésre, az apró finomságok megcsillantatására, mely technikában is sajátos követelményeket állít az alkotó elé.

Ezúttal – annál is inkább, mert közülük jó néhány kevésbé közismert –, a költő képmását megjelenítő, sokszorosító eljárással készült kisgrafikákat és alkotóikat mutatjuk be.

Perei Zoltán (1913 – 1992) a magyar grafikusművészet alig ismert, méltatlanul elfeledett alakja, holott különböző pályázatokon több hazai és külföldi (Lugano, Besztercebánya) díjat nyert és számos önálló kiállítása volt. Sajátos ízü, a metszési technikájában merészen újító vagy éppen meghökkentően leegyszerűsítő, egyéni hangvételű képgrafikai mellett szívesen készített kisgrafikákat, ha egy-egy témába belelendült – mintegy az önként vállalt kihívásnak eleget téve – különböző sorozatokat is². Ennek egyik jellemző példája, hogy a Kossuth Kiadó Esztétikai kislexikonát kézbe véve, úgy találta, hogy a betűrendi jeleket kiemelő tipográfiai megoldás lehetővé tenné a kislexikonban ismertetett személyek arcképének a közlését is. Ezért, saját kedvtelésére, a kisgrafikában is szokatlan kis méret (4x5 cm) Prokrasztész-ágyába kényszerítve alkotó fantáziáját, 92 portré-metszetet készített³. Szintén az eredeti dűcokről nyomtatva, 100 számozott példányban jelent meg a magyar írókat ábrázoló sorozata⁴. Ez alkalommal Ady Endre születésének centenáriuma kiadott, rosszul sikerült plakát ösztönözte arra, hogy a költő általa értelmezett portréját fába metssze, majd újabb és újabb íróportrékat készítsen. Metszeteiről – többek között – ezt írja B. Supka Magdolna művészettörténész a kiadvány bevezetőjében: „Olyan arcok ezek, amelyek nagy önkéntelenséggel nemcsak azt vallották meg magukról, amit az irodalomtörténet vagy a lexikonok tudnak róluk. Ha aztán vonásaikba, tekintetükbe, tartásukba némi furcsaság, feszesség vagy éppen félszégesség, megilletődöttség, messzerévülés, rajtakapottság, olykor valamiféle döbbenet is vegyül, ennek nemcsak a metszett formák archaizáló tömörsége – Perei Zoltán fametszői stílusa – az oka, hanem az is, hogy az ő emberábrázolását mindig is a jellegzetesnek a kiélezése jellemzi...”. Írását végül így fejezi be: „Elévülhetetlen érdeme ennek az arcképsorozatnak, hogy megrendelés nélkül, nagyszerű kedvből, művészi ihletődésből született, – afféle szerelemgyereke a vésett és írott formák műzsáinak. A gondolat réti virágai e lapok, melyek a kegyelet komor sírkertjéből kivágytak a mezőkre, ahol Perei Zoltán olvasói áhíthatára és rajzoló képzeletére bízva, bensőséges, atyafiságos társalkodásba bocsátkoznak velünk, a megilletődött utókorral”. József Attilát felidéző metszetei jól jelzik, hogy ugyanabban a témában is mindig más és más megoldásokat keres, alkotói fantáziájának és érzékenységének éppen csak kiindulási pontot jelentenek a korabeli hiteles ábrázolások. Az örömhegyi kertes házban szerzetesi magányban és szorgalommal dolgozó művész több mint 3000 fametszetet készített. Metszeteit a hatvani Ady Endre Városi Könyvtárra hagyományozta, ahol azokból egy kisebb válogatás tekinthető meg⁵.

Perei Zoltán 1956 után majd egy évtizedig Angliában tartózkodott (itt voltak első kiállításai), s többször felkereste a szintén ott élő, világhírű Buday Györgyöt, akinek az ajánlására az ő fametszetű illusztrációival jelent meg Mikszáth Szent Péter esernyőjének angol nyelvű kiadása 1966-ban. Buday Györgyöt (1907-1990) aligha kell bemutatnunk. Több elismerés után már 1937-ben a párizsi világkiállításon fametszeteivel Grand Prix-t nyert. (Ugyanezt kapta Aba Novák Vilmos a székesfehérvári Csók Képtárban megtekinthető Magyar-francia kapcsolatok című pannójáért.) Hazai publikációk után grafikai sorozatait, az általa illusztrált könyveket rangos angol, kanadai, olasz, svéd, stb. kiadók adták közre. Festőművésznek indult – tizenhét éves korában már önálló kiállítása volt Kolozsváron –, ám úgy érezte, hogy annak a mű-

vésznek a számára, aki sokakkal akar közölni valamit, nem lehet kielégítő, hogy alkotását esetleg néhány hétig kiállításon mutatják be, vagy a közönség elől elzárva, afféle „szobadíszként” egy magánlakásba kerül. Így jutott el a fametszethez, amely a könyvekben megjelent illusztrációk révén vagy az eredeti dúcra sokszorosítva „a művész kezének eredeti alkotása, és mint ilyen, a társadalom széles rétegeihez juthat el egy és ugyanazon időben, tolmácsolja alkotója eszmei és formai mondanivalóját”⁶. Ennek jegyében születtek meg 1970-72-ben a 25 magyar író – többek között József Attilát – megjelenítő fametszetei is, amelyeket egy Chicagóban kiadott, angol nyelvű magyar költészeti antológia illusztrálására használtak fel⁷. A maga módján egyedülálló, terjedelmes kiadványban – amelyet a folyóirat munkatársa, Makkai Ádám író, költő, műfordító, nyelvészprofesszor szerkesztett – közölt illusztrációk bizonyára hozzájárultak és ma is hozzájárulnak ahhoz, hogy nemzeti klasszikusaink az angol nyelvterületen is értő befogadókra találjanak. Sajnos, a kiadvány megjelenését Buday György már nem élhette meg, ám azóta a fametszetek napvilágot láttak egy – szintén Makkai Ádám által szerkesztett – hazai, kézikönyv értékű költészeti antológiában is – beteljesítve Buday György előbb idézett alkotói elképzelését, hitvallását⁸. Láthatjuk, a művész József Attilát ábrázoló metszetén, akár a sorozat többi lapján, többre vállalkozik a jellemet, személyiséget felidéző portrénál: az egyetlen dúcon fába metszett, egymást kiegészítő arcmásokkal, a költő kezének, érvelő gesztusának hangsúlyozott kiemelésével az egész életsorsot fejezi ki drámai módon, a képzőművészet nyelvéen.

Fery Antal fametszete

Élete második felében Fery Antal grafikusművész is kizárólag fametszetben dolgozott. Az Iparművészeti Főiskola (ahová ösztöndíjjal került a szerencsi cukorgyár egykori bádogos segédje) elvégzése után elsőként alkalmazott grafikák (nyomtatványok, plakátok, stb.) tervezésével foglalkozott, ex libriseit először 1943-ban a Múcsarnokban mutatták be. Ezek és alkalmi grafikai később a hazai és külföldi gyűjtők (megrendelők) körében olyan népszerűvé tették, hogy készítésük önálló megélhetést biztosított számára. Egyéni és csoportos kiállításai szinte megszámlálhatatlanok, több hazai és külföldi kisgrafikai pályázat díját nyerte el, jelentős a róla megjelent külföldi publikációk száma is. Művészetét erőteljes realista stílus, kiegyensúlyozott képszerkesztés és sokoldalú, változatos tematika jellemzi. Nemzeti kulturális örökségünk több jeles személyiségéről (Bartók Béla, Kós Károly) 4-5 metszetet is készített, ám azt, hogy a metszés technikájában, a feliratok kompozíciós elrendezésében is mindig újat tudott nyújtani, jól jellemzik a József Attilát ábrázoló portréi is. Több mint 2000 kisgrafikát metszett fába, közülük az írókat, zenészerzőket, képzőművészeket, tudósokat, stb. ábrázoló lapok száma meghaladja a 200-at. A magyar kultúrtörténet kiválóságait ábrázoló 40 ex librisének mappája 1962-ben, portréinak egy másik gyűjteménye 1980-ban jelent meg. Portré-metszeteit – szinte a teljesség igényével – 1992-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen mutatták be⁹. Kisgrafikáit a Zempléni Múzeum (Szerencs) őrzi, az ott megtekinthető állandó kiállításának megnyitó beszédében művészetét – többek között – Kass János grafikusművész így méltatta: „A gyűjtemény értéke valóban felbecsülhetetlen, mert e fába metszett igazgyöngyök a huszadik század magyar műveltségének „egyperces novellái”...”¹⁰.

Marcali Kiss József (1936-1999) festő- és grafikusművész a grafikai technikákat a lipcsei Grafikai és Könyvművészeti Főiskolán sajátította el. Első egyéni kiállításai a Balatoni Múzeumban voltak Keszthelyen, ezeket húszegynéhány – köztük kanadai, németországi – követte. A kisgrafikai pályázatokon ő is több díjat nyert, ex librisei közismertek a gyűjtők körében. A Balatoni Múzeum munkatársaként ő szervezte meg 1971-ben az első Keszthelyi Kisgrafikai Biennálét, amelyet később Balatoni Kisgrafikai Biennalé elnevezéssel Tihanyban rendeztek meg. Festői munkássága mellett elsősorban linómetszeteket készített, közülük a József Attilát ábrázoló egyik mappájában is megjelent¹¹. (Érdemes megemlítenünk: a kiadvány 38 lapját a szerkesztő mintegy 60 metszetről válogatta ki.) Linómetszeteinek sajátossága, hogy – a bemutatott grafikákkal ellentétben – kerüli a vonalas megoldásokat, a fekete-fehér foltok ellentétére alapozva kelt drámai hatást. A mappában közreadott metszet mellett még kettőt készített a költőről: összehasonlítva őket jól megfigyelhetjük azokat az árnyalati eltéréseket, amelyek önkifejezésének igényességét, mindig tökéletesebbre való törekvését jellemzik, s végül azt, hogy az elhagyásoknak, a leegyszerűsített formáknak milyen jelentőségük lehet.

Jegyzetek

- Galambos Ferenc: Mi a kisgrafika? – In.: Könyvtáros, 1978. 8. sz. 484-485. lap
- Arató Antal: Perei Zoltán kisgrafikai sorozatai. – In.: Kisgrafika, 1978. 1.sz. 20. lap
- Perei Zoltán: Képes esztétikai kislexikon. Szombathely, é.n., Szombathelyi Megyei Művelődési Központ és Ifjúsági Ház Grafikabarát Köre, 94 lev.
- Perei Zoltán: Magyar írók. 37 fametszet. Bev. B. Supka Magdolna. Jászberény, 1979. Jászberényi Városi-Járásai Könyvtár, 39 lev.
- Arató Antal: Perei Zoltán. – In.: Külön gyűjtemények a Hatvani Városi Művelődési Házban és Könyvtárban. Hatvan, 2005. 10-11. lap
- Buday György: Életemről, művészetemről. – In.: Buday György fametszetei. Bev. Ortutay Gyula. Bp., Magyar Helikon, 21. lap
- In Quest of the 'Miracle Star': the Poetry of Hungary. An Antology of Hungarian Poetry in English... Ed. by Adam Makkai with the co-operation of George Buday..., and the special assistance of Agnes Arany-Makkai..., forw. Árpád Göncz, ill. by George Buday. Chicago – Bp., 1996. Atlantis Centaur, LXVI, 964. lap
- A csodaszarvas nyomában. A legszebb ezer vers költészetünk nyolc évszázadából. Szerk. Makkai Ádám, ill. Buday György. Bp., 2002. Tinta K. 1005. lap
- Arató Antal: Fery Antal portré-metszetei. – In.: Kisgrafika, 1992. 3.sz. 7.lap
- Fery Antal állandó kiállítása Szerencsen. – In.: Kisgrafika, 2002. 2.sz. 5-6. lap
- M. Kiss József: Balassitól Nagy Lászlóig. Arcképek a magyar irodalom nagyjairól. Összeáll. Makai Tóth Mária, bev. Tüskés Tibor. Bp., 1983. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Hazafias Néprfront Országos Tanácsa, 4. lap, 38 lev.

Haász Ágnes

József Attila Fényes és sötét című emlékkiállításáról Gönczi Galéria, Zalaegerszeg

A Magyar Elektrográfiai Társaság és a meghívott művészek nevében köszönöm a lehetőséget kollekciónk bemutatására. Szép és izgalmas feladatot kaptunk, mely reméljük ugyanilyen szép és izgalmas lesz a kiállítást látogatók számára is. A József Attila archívumból kiválasztott, nem túl ismert, Makón, 1927-ben készült fotót dolgoztuk fel alkotásainkban az elektrográfia műfajában, nevezetesen fénymásoló géppel és számítógéppel.

Az év elején a budapesti Ferencvárosi Művelődés Központból induló tárlat vándorkiállítássá nőtte ki magát. Immár 16. alkalommal kerülnek bemutatásra alkotásaink. Galériák, iskolák, művész-mozik, művelődési központok, külföldi Magyar Házak, intézetek érdeklődnek, és kérik kiállításunkat.

A kiállítás címe: „FÉNYES és SÖTÉT”, József Attila tragikus személyes sorsa és költészetének géniusza között feszülő disszonanciára utal... 32 képzőművész alkotta meg 2-2 munkáját diptichon formájában erre a kiállításra. A 23 társasági tagon kívül 9 jeles művészt kértünk fel a részvételre, akik mesteri módon bánnak az elektronika művészi eszközeivel. A kiállított alkotások nem versillusztrációk, hanem önálló művek, melyeket J. A. költészete, művészi hitvallása ihletett meg. A képek mellett lévő versek hangulati jelentőségűek, melyek a költő sokszínű alakját segítenek megidézni az alkotásokkal együtt.

A kiállított művekhez néhány fő megközelítési irány rajzolódik ki: volt, aki a filozófia területéről indult ki – Hegel, Marx, Freud munkássága ugyanis nagy hatást gyakorolt J. A. költészetére –, ilyen Bohár András Talán én is eltűnök hirtelen című munkája. Mások lázadó, a polgári életbe beilleszkedni nem tudó és nem akaró művész költészetét hangsúlyozzák: Herendi Péter: Szabad ötletek jegyzéke, Világosíts fel..., Ország László parázként izzó, Stark István lángokban álló portréja, Detvay Jenő cím nélküli munkája, a szemét fekete sávval eltakaró, „veszélyesnek”, „kivetettnek”, „tiltottnak” bélyegzett költő arcát rajzolja ki...

Néhány alkotót a társadalomkritikai szempont inspirált, a költő szabadságvágya, az elnyomással szembeni dacos magatartása... Daradics Árpád A hetedik című munkája, vörös drótrács glóriájában, Lux Antal vörös nyakkendő, pozitív-negatív portréja a politikában kételkedő és csalódott költőt jeleníti meg...

Beaty Czető (Hollandia) Nem én kiáltok című képkölteménye, a költőt hívja segítségül, kimondani honvágyát, Susanna Lakner az iskolai intézmény zárt, súlyosan a művészre nehezedő párkompozíciója, a költő számára már korán nehezen elviselhető korlátok ellen tiltakozik, Harangozó Ferenc, Kántor József, a hazafit és a bátran-büszkén megfogalmazó ars poéticát vállalót állítja elének...

Másokat tragikus személyes sorsa ihletett meg: Péter Ágnes lézervágó fénykörébe vonja a vasúti szerencsétlenségben elhunyt költőt, vagy éppen saját egyéni képi világába való illesztéssel, az írás, a kép- és falfoszlányok szövetében fogalmazza meg azonosulását József Attilával, s annak lírai habitusának tisztelgett, és tette maivá alakját... (Bátai Sándor, Csernák Máté, Gábos József, Hernádi Paula, Károly Sándor Áron, Kovács Borbála, Lengyel Zsüliett, Papp László, Pál Csaba) Sándor Edit tükörben idézi meg, Sós Evelin a város peremén született, mégis kozmopolita alakját rajzolja... Nagy Stoica Georgeta versszövetbe szötte képeit, Repászki Ferenc szögekkel kivert szenvedésképe a mindenkori művész áldozatvállalását fogalmazza meg. Drozsnik Dávid éles formákban, tükörcserepek közé komponált portréképet...

Koroknai Zsolt Angyali üdvözet sorozatába illesztette az alapképet, személyes halálélményét (apja elvesztését), az ugyanabban a temetőben fekvő két sír közötti oda-vissza megtett út impresszióját, gondolatiságát fogalmazza meg... Végül merész megoldásokkal is találkozhatunk, mint Kecskés Péter talányos, 3 dimenziós színkavalkádba rejtett József Attila portréja, Halbauer Ede, Vass Tibor alkotása a zsenialitás és az idegbetegség határán egyensúlyozó, kötéláncot járó sorsot idézi, erős torzítással, vörös háttérrel a mindenkori lázadót, a Triceps üres, hófehér kép nélküli kerete: Tiszta szívvel, tiszta lappal, a költő önmagával szemben is kegyetlen őszinteségét, érintetlen ősi, romlatlan lelkét mutatja meg...

A magam munkáján a vonalakra hajló fejrészletek, a vonalkód és a sín asszociációját sejtetik meg a nézővel... az ön-azonosítás és az önpusztítás tényére utalva...

A felkért művészek között néhányan külföldön élnek évtizedek óta, ez újabb megközelítési variációra ad módot. Vajon mit jelent 2005-ben számukra, távol a hazától J. A. költészete... Beatty Czető, Lux Antal, Károly Sándor Áron, Susanna Lakner... Természetesen ezek az irányok áthatják, átfedik egymást...

Az elektronikus eszközök gazdag tárháza állt rendelkezésünkre. J. A. 100 éve született költői génuszát egy modern művészeti technikával, képalkotási eljárással, az elektrográfia eszközeivel, határtalan szín- és formavariációkból újraidéztük...

A tárlat nem ígér könnyű befogadást, de a különböző művészi megközelítésekből, a színek és a formák által eljuthatunk egy elgondolkasztó, tartalmas szellemi élményhez, egy színes összképhez, mely nemcsak élővé varázsolja számunkra József Attila alakját, hanem olyan oldalára is rávilágít, mely eddig rejtve volt, és új tartalommal tölti meg, tovább gazdagítja a róla alkotott képet... őszinte, kendőzetlen, lírai, és néhol kiméretlen megjelenítés jellemzi a kiállítást. De mindez igaz, és jellemző napjaink tabukat és bálványokat döntögető, nyilvános önvallomásainak kontextusában...

*(Elhangzott 2005. november 8-án, a kiállítás megnyitóján.)
Budapest-Zalaegerszeg, 2005. november 8.*

Haász Ágnes

Gömöri György

Az 1566-os év és Zrínyi Miklós Paul Melissus költészetében

J. J. Boissard 1598-ban De Brynél, a Majna melletti Frankfurtban könyvet adott ki *Icones virorum illustrium* címmel, amelyben közölte a kor jelesebb férfiúinak arcképét, róluk rövid életrajzot is mellékelve. A Schede néven a Palatinátusban született Paulus Melissusról azt írja, hogy ez a sokoldalú és termékeny neolatin költő 1561-ben ugyanattól a Georg Tannertól tanult görögöt a bécsi egyetemen, aki pár évvel korábban Bornemisza Pétert Sophocles Elektra-jának magyarítására ösztönözte, majd (Boissard szerint) 1564-ben német földön „poeta laureatus”-szá, vagyis koszorús költővé avatták. Melissus ezután tanult Prágában, Wittenbergben és Lipcsében is, majd „Miksa császár alatt Magyarországon katonáskodott”. 1572-ben németre fordította Dávid király zsoltárait. Beutazta egész Európát, természetesen járt Páduában, de Londonban is, végül Heidelbergben kötve ki, ahol 1602-ben bekövetkezett haláláig főkönyvtáros volt az egyetemen.

Melissus költészete a kor enciklopédikus körképe – szinte minden jelentősebb személyiséget ismer és megénekel, Báthori István lengyel királytól Miksa császárig, Carol Clusius nemzetközi híró botanikustól Sir Philip Sidneyig és Schwendi Lázárig. Legtöbb versében mégis I. Erzsébet angol királynőt dicsőíti: már 1575-ös verseskötetében két latin verssel, később újabb hat költeménnyel, míg végül 1582 táján egy hosszú pindarikus ódával. Egyik korábbi ódájában Erzsébetről azt írja: „cuisus in pectore sapientia Palladis / Habitat...” vagyis, a királynő szívében Pallas Athéne bölcsessége lakik. Egy másik versében magát Erzsébet „rabszolgájának” nevezi, amire az angol királynő szellemes kis latin verssel válaszolt, furcsállva, hogy Melissus, szabad ember létére magát rabszolgaságra ítélné, s ezzel a fordulattal bókolt a költőnek: „De Te a költők fejedelme vagy, én pedig / Alattvalód, ha fennen hangzó versed / Tárgyául választ. Milyen király szégyellne megbecsülni / oly költőt, aki félistenből minket istenné emel?”¹

Az európai késő reneszánsz e költője magyar szempontból különösen érdekes. Nem csupán azért, mert legteljesebb gyűjteményében, a Sche-

diasmata poetica-ban (Párizs, 1586) számos magyarhoz írt, illetve magyar vonatkozású verset találunk, hanem mert az a bizonyos magyarországi tartózkodás, amit különben Nemeskürthy István is említ egyik közleményében², olyan élményévé vált, amit évtizedeken át több versben próbált kiírni magából. Hamarosan meglátjuk miért. Most csak soroljuk fel azokat a magyarokat, vagy Hungarusokat, akikhez Melissus verset írt: a már említett Báthori István mellett, több verset Dudith András-hoz, egyet Zsámboki-Sambucushoz, egyet az erdélyi Uncius Lénárthoz (akinek *Poematum libri septem de rebus Ungaricis* c. 1579-ben kiadott műve a teljes magyar történelem első verses feldolgozása),

egy epigrammát pedig „Ad Paxium et Thurium” címen Paksi Cormaeus Mihályhoz és (valószínűleg) Thúri Farkas Pálhoz.³

Egyik kiadványában szerepel egy hatsoros epigrammája, amit Páduában írt, Bakfark Bálint sírjánál, a „Monumentum Valentini Grevii Bacfarci”, amiben Amphionhoz, Orfeuszhoz és Arionhoz hasonlítja a XVI. század erdélyi születésű mesterlantosát⁴. Ami a további magyar tárgyú verseket illeti, van köztük olyan is, amelyek II. Alfonz ferrarai herceg magyarországi hadjáratból való visszatérését ünnepli⁵, míg egy másik, II. Miksa császárhoz intézett epigrammában szintén szó van az 1566-os magyar hadjáratról. A cambridgei egyetem két Melissus-kötetének egyikében ismeretlen kéz a cím (‘Ad Maximilianum Secundum Ip.’) alá be is írta: „Anno Christi 1566”. Ennek a nem sokkal a leírt esemény után szerzett, tizenhat soros kisversnek a közepe táján Melissus ezt mondja: „Grande decus meruit laudemque SERINIUS heros, / Sospite quo sopses vesta Sigethus erat: / Fortiter ob patriam pugnans quia vulnere diro / Maluit, adverso caesus ab hoste, mori”⁶, amit én kicsit szabadon így magyaráztam: „Hős Zrínyit illesse hírnév és harci dicsőség / Ki Szigeted falait védte, szerencse fia! / Bátran küzdve honáért szerzett mély sebeket és / Szemben az ellennel, karddal küzdve lehullt”. Zrínyi Miklósról, a szigetvári hősről van itt természetesen szó, aki – mint tudjuk – elesett az utolsó nagy kirohanásnál, csak egy-két nappal élve túl Szolimán szultán halálát. Melissus szerencsésnek véli azt, aki nem ágyban párnák közt, hanem a harctéren halt meg, ezzel dicsőséget hozva magára és nemzetére.

De Melissus nem csak távolról szemléli Szigetvár és Zrínyi sorsát: szemtanúja egy olyan eseménynek, ami élete végéig megmarad emlékezetében.

Szigetvár bevétele után ugyanis a török nagyvezér gyalocsba göngyölve elküldte Miksa császárnak Zrínyi Miklós ecetben és borban megmosott, levágott fejét. Melissus ekkor éppen a Győr melletti táborban tartózkodott, nemcsak látta, hanem mint egyik versében is írja, kezében tartotta a szigetvári hős levágott fejét!

Ezt az epizódot (ti. a fej elküldését) többen megírták Melissuson kívül is: Istvánffy Miklós, nem sokkal Zrínyi halála után szerzett latin sírfeliratában („A vad törökök leszakítva nyakáról / elküldték a fejét a szülőiteiknek...”), valamint részletesebben Cristianus Schesaeus (1535? – 1585) Ruinae Pannonicae c. eposzának tizedik könyvében. Az erdélyi

Paul Melissus: Carmina duo...jának címlapja, Rostock, 1595

szász humanista költő szerint, Szigetvár bevétele után „Ekkor Zrínyi fejét elvágja a győztes a testtől / küldi, hogy adják át Miksának, s így üzen ennek /: „Lám odalett a pajzsod s híres védőfala Bécsnek – Zrínyi...”. „...Drága barátjának vesztén megrendül a császár, / s a könnyeinek bő harmata csordul az arcán”⁸. Arról, hogy Miksa valóban megsíratte-e Zrínyi Miklóst (ami könnyen elképzelhető), Melissustól nem értesülünk, de a levágott fej látványa olyan hatást tett rá, hogy először „Melica” ciklusának „In P.C.” című versében utal rá: „Tale erat robur comitis Serini; / Cujus heu vidi mutila caput cer- / Vice revulsum” (Ilyen volt az ereje Zrínyi grófnak, akinek párnába göngyölt levágott fejét magam is láttam), hogy később, egy 1595-ben kiadott hosszabb művében újra visszatérjen ehhez a témához.

Ez a másik vers pindaroszi óda, pontosabban két, egy kötetben kiadott óda közül a második. Az elsőt Melissus Jan Zamojski lengyel kancellárhoz írta, a zamoscsi akadémia alapításának tiszteletére

1594-ben, a második pedig Georg Farenbachnak, Báthori István német születésű hadvezérének katonai eredményét magasztalja. Ennek a kis rostocki kiadványnak a teljes címe: *Carmina duo. Unum ad Samoscium, alterum ad Farenbachium sc(h)ripta (hely nélkül), 1595*, és az meglehetősen ritka; én a British Library példányát használtam⁹. A német hadvezérhez írt „Melos...ad...Georgium Farenbachium...” elég hosszú szöveg, amelyből bennünket elsősorban a 21-32 sorok érdekelnek – ezek szólnak arról, hogy Farenbach 1566-ban Miksa császár szolgálatában akkor harcolt Magyarországon, amikor Zrínyi Miklós elesett. (Ezt a versrészletet e tanulmányom függelékében mellékelem.) Itt nem csupán azt mondja el Melissus, hogy látta Zrínyi fejét, hanem, hogy „...huius ego caput / Collo recisum post tenui hac manu / Et ipse miles”¹⁰. (Magam is, katonaként, kezemben tartottam az ő nyakától levágott fejét.) Mint már mondtuk, ez az élmény sokáig kísérhette Melissust, ha még majd harminc évvel később is bevette egy teljesen más témáról írott versébe.

Zrínyi halálának Európa szerte nagy visszhangja volt, már az ismert wittenbergi gyászantológiát megelőzően is. 1573-ban jelent meg Bázelen Pietro Bizarri *Pannonicum bellum...cumque Arcis Szigethi expugnatione c.* műve, amelyben a tudós szerző nem csupán Sziget hősiek védelmét írja le, hanem olyan meglepő dolgokat is közöl, hogy Purkicher György pozsonyi orvos és asztronómus 1566 márciusában megjövendölte Nagy Szolimán

halálát¹¹. Ugyanez az olasz író nem csupán jelentéseket küldött 1566-ban Lord Burghleynek Angliába, de még Szigetvár képét is mellékelte egyik levelében¹². Érdemes hozzátenni, hogy számos angol önkéntes tartózkodott ekkor Miksa táborában, de mivel a fegyverszünetet Szigetvár eleste után elég hamar megkötötték, már nem igen vehettek részt a török elleni harcokban. De ez már egy másik dolgozat témája, mint ahogy az is, hatott-e, s, mennyire Paul Melissus arra a Budai Parmenius Istvánra, akit az 1580-as években Anglia jeles neolatin költői közé soroltak, mivelhogy bizonyos tematikai hasonlóságok határozottan megállapíthatók verseikben.

Jegyzetek:

1. L.S.Marcus, J. Mueller, M.B.Rose, (szerk.) Elizabeth I. Collected Works, University of Chicago Press, Chicago-London, 2000, 302
2. ItK, 1980/3, 313
3. Pauli Melissi, *Schediasmata poetica*, Paris, 1586, Liber III.76. Thúri Györgyöt Melissus csak 1597-ben ismerte meg.
4. Pauli Melissi, *Melesivae odae*, 1580, F63
5. 'Ad Uraniam. Cum Alphonsus II dux Ferrariae ab expeditione Hungarici domus esset reversus', Melissus, op.cit. Liber III. 93-94
6. Melissus, op.cit., Liber I., 11
7. Janus Pannonius- Magyarországi Humanisták, Budapest, 1982, 374 (Hegyi György fordítás)
8. u.o. 462 (Muraközi Gyula fordítása)
9. Pauli Melissi *Carmina duo...* (jelzete: BI MS 11408)
10. *ibid.*, A/4
11. Pietro Bizarri, *Pannonicum Bellum...* Basileae, é.n. 301
12. Public Record Office, (London), State Papers, Foreign, Elizabeth I. SP 70/86

Függelék

(Részlet Melissus „Ad illustrem et bellicosissimum Virum Georgium Farenbachium... MELOS: In quo illius laudes militares, & maximae virtutes commemorantur”)

A 21-32 sorok:
 „Exinde in Hunnum finibus extimis,
 Thrax obsideret cum Solyman, ferox
 Hostis, Sigethum, strenueq(ue)
 Eligeret potius moriri
 Comes Serinus (cujus ego caput
 Collo recisum post tenui hac manu

Et ipse miles) quam pacisci
 Cum trucium agminibus latronum
 Út salvus eset: tu generose Vir
 Illo stetit tempore Ceasaris
 A parte Maximilliani,
 Pannoniam gladio tuentis.”

Dányi József

„Kulturális csereprogramok Zrínyi nyomában...”

– *Beszélgetés Németh Dezső iparművésszel, a közelmúltban felavatott Zrínyi Miklóst ábrázoló bronz szobra kapcsán.*

PHARE CBC kísérleti kisprojekt sikeresen benyújtott pályázatából valósította meg a Lenti Művelődési Központ és Könyvtár a Kulturális csereprogramok Zrínyi nyomában címmel megtartott programsorozatot. Több sikeres pályázat után legutóbb Zrínyi Miklós szobrának felállításával és konferenciával tisztelegtek a horvát-magyar programsorozat záró rendezvényén a költő, hadvezér emlékének.

A megjelenteket először Konczér Katalin igazgatónő köszöntötte kiemelve, a választott történelmi hősré való megemlékezés a mai időszakban is határokon átnyúló kapcsolatokat feltételez. A programsorozat Muraszerdahely településsel és a Mura Kulturális Egyesülettel való eddigi eredményes együttműködést erősítette tovább.

Nógrádi László polgármester több szempontból is örömét fejezte ki, a sikeres rendezvények tükrében. Fontos az ezeréves múltra, dicsőséges történe-seire visszatekintnünk, hiszen az emlékezés mai életünk jobb megértését rejti magában. A horvát és magyar nép sokszor védte meg közösen határait a betörő idegen csapatoktól. A mai globalizálódó világban pedig egy más típusú összefogásra van szüksége a két szomszédos országnak.

– A mai veszély gazdaságilag és erkölcsileg nehezedik ránk. Az Európai Unió csatlakozás visszá-ságai, a megítélés különbözősége eredményeként Horvátország még nem tagja a közösségnek. A problémák lassan már megoldódni látszanak, de látható a különböző gazdasági hatalmak érdek-érvényesítése.- állapította meg a polgármester.

– „Ne bánts a magyart!” hirdeti a Lenti felállított Zrínyi szobor mai is aktuális üzenetét. – fogalmazta meg Németh Dezső iparművész alkotása avatásán Dr. Csóti György, hazánk volt zágrábi nagykövete, a Horvát Baráti Társaság elnöke.

– A lenti Művelődési Központ nagyon jól döntött, amikor egy Zrínyi szobor felállítására vállalkozott. Ez a szobor ugyanis három üzenetet hordoz a mának. Egyrészt emléket állít Zrínyi Miklósnak, a költőnek, hadvezérnek, a magyar irodalom kiemelkedő alakjának... Közíró is volt, emelkedett hangvételű röpiratokat készített, politikus is volt, horvát bán és Magyarország nádora is lehetett volna, ha a bécsi udvar ármánykodása ezt meg nem akadályozza... Másik üzenetében ez a szobor szimbolizálja, jelképezi a magyar - horvát barátságot, a két nép jelenkori és történelmi egymásrataltságát...

A harmadik üzenetet az elnök, Zrínyi Miklós A török áfium ellen való orvosság című műve alapján idézte: Ne bánts a magyart... – kapcsolódva ezzel a jelenben Délvidéken zajló magyarok elleni atrocitások elítéléséhez.

– Az alkotó egy ilyen megbízáskor, – ami jelen esetben Zrínyi Miklós hadvezér mellszobrának megformálására vonatkozott – lehetőleg a háttérbe húzódik, és energiáit a minél hitelesebb megformálás szolgálatába állítja.- fogalmazta meg hozzáállását érdeklődésünkre Németh Dezső iparművész.– Sokféle „kutató iskola” foglalkozik történelmi személeinkkel és nagyon nehéz eligazodni a feltárt, lejegyzett írások között, ha hiteles képet szeretnénk nyerni az alkotáshoz. Tucatnyi grafikát vizsgáltam át, szinte „kicsipkedve” belőlük a különböző vonásokat, karakteres jellemzőket. Természetesen további olvasmányaim is hozzájárultak ahhoz a képhez, amelyet végül először agyagba formáztam.

– *Mi volt a következő fázisa az alkotásnak, amikor még formálódhat a szobor?*

– A vázlatok után történik az agyagszobor mintázása, majd gipsz negatív készítése a következő, ahol még sok változtatás történhet az arc, a karakter kialakításában. Az öntő a gipszforma alapján készít egy homoknegatívot, majd erre kerül fel a bronz pozitív forma.

– *Ez már a szobor végleges formáját jelenti?*

– Ekkor cizellálják a szobrot, amelyet sokszor magam, vagy az öntőműhely egy hozzáértő szakembere végez. A szobor több darabból áll, hegeszteni kell, majd eltüntetni a forrasztási és öntési hibákat a szoborról.

– *Mi döntött a bronz, mint alapanyag mellett?*

– Praktikus okok, hiszen kültéri szobornak szánják az alkotást, valamint minden pályázat időhatárokhoz kötött, így a munkafolyamat is gyorsabb

volt ezzel az anyaggal. Csak érzékeltetésül mondom, egy koszoró legalább két évig készült volna.

– *Igen erős karaktert formáltál meg, talán a közismert hajviselet jelenthetett könnyebbéget a mintázásnál.*

– Minden tekintetben, tehát a forrásokra támaszkodva hadvezérként, kora politikusként és a családjában is egy kemény, önmaga útját járó egyéniség képe alakult ki bennem. A fő karakter jegyek, tehát az arc, a szem és környéke, az orr vonala ezt a jellemet kellett, hogy sugározza. Alkotásomban nem az ifjúkori, hanem az érettebb férfi vonásait próbáltam megörökíteni.

– *Van -e valamilyen titkod az alkotói folyamatban, hiszen ekkor egy arc formálódik a kezed alatt és akár minden reggel mást és mást láthatsz bele a figurába?*

– Nem titok, de pihentetni kell valóban a figurát, én ezt úgy mondanám „belenézem magam” a szoborba, de egy kis idő után már képes vagyok felfedezni friss szemmel a hibákat. Ügyelni kell az arányokra, az anatómiai felépítésre, melyet az nehezít, hogy nem modell lapján készül egy ilyen szobor.

– *Egy ilyen kisváros életében, mint Lenti nagyon fontos minden városképet javító alkotás megszületése. Milyen környezetet tudnál elképzelni ennek a Zrínyi szobornak?*

– Mindenképpen a vár, vagy annak környéke a legalkalmasabb és legattraktívabb térrel rendelkező terület, amely történelmileg is megalapozott helyszíne lehetne a szobornak.

A záró konferencián több előadást hangzott el a Zrínyi kultuszról, az író és hadvezér mai örökségéről. A megjelenteket Sabján Sándor, a Honismereti Egyesület elnöke köszöntötte, aki sikeresnek ítélte meg egyesületük munkáját, emlékeztetve a Kossuth-, Deák- évfordulókra és a jelen konferencia eseményeire.

Vlamidir Kalsan történész professzor, a csáktornyai múzeum igazgatója elmondta, országukban a demokratikus rendeződés után megfigyelhető az emberek történelmi múltjuk, így a Zrínyi család iránti nagyobb érdeklődése. Amíg Zrínyi Miklós magyarnak, addig Zrínyi Péter horvát származásúnak vallotta magát, így mindkét ország sajtójának érezheti a neves család történelmi hagyományát.

Kaszásné Simon Márta tanár Zrínyi életének főbb állomásait tekintette át, amely azért is volt külön értékes momentuma az ülésnek, mert a téma kifejtése érettségi tételként a jelen lévő középiskolások számára sok hasznos tudnivalót tartalmazott.

Az előadók között volt Dr. Németh József irodalomtörténész, aki azokat a műveket idézte a hallgatóság elé, amelyekben Zrínyi Miklós személye ihlette meg az alkotókat a magyar irodalomban.

Igen érdekes részletekre mutatott rá a konferencián Tantalics Béla helyi történész, aki előadásában Zrínyi, Lenti végvárból írt leveleit idézve közölt városunkhoz köthető történeteket.

A konferencia csáktornyai kirándulással zárult, ahol a résztvevőket a Zrínyi-várba és egyben a Muraköz Megyei Múzeumba kalauzolták a szervezők.

Zrínyi Miklós büsztje
(Németh Dezső iparművész alkotása)

Gyimesi Katalin

Az örök nőiség, avagy az élet diadala

Adalékok a Tragédia újabb értelmezéséhez

*„Ember küzdj és bízva bízzál!”
Csak azt tudnám, hogy ezt a mondatot
– Keresztnék a toronytetőre –
Mester, a tolladba ki mondta?
Ádámot az örvénytől el ki vonta?”*

Madách Imre főműve másfél évszázada folyamatosan új és új kérdéseket hív elő, így Az ember tragédiájáról írt szövegek száma ma már szinte a „végtelenhez közelít”. A recepció hagyomány igen magas színvonalú, szerteágazó és aránylag dialógusképes is, de ha a Tragédia – és holdudvarának – hatástörténetét alapos vizsgálatnak vetjük alá, jól látszik, hogy e „nemzeti klasszikusunk” befogadásában igen jelentős holtudvarok is képződnek. E jelenség negatív hatása leginkább a középiskolai irodalomértésben érhető tetten, mégpedig abban, hogy a nem szakmai befogadásban olyan botrányos gondolkodás tapasztalható a művel kapcsolatban, amely rendszerint kimerül filológiai klisék, idézetek s „életbölcseledő” szóvirágok hangoztatásában. Mindebből azt az óvatosságot lehet levonni, hogy a Tragédiát értelmező nyelv hermeneutikai szervezőereje és a Madách-szöveg között tágabb a szakadék, mint az kívánatos és/vagy elkerülhetetlen volna².

Jelen tanulmány kísérletet tesz Az ember tragédiája újraolvasására, amelyhez a kezdő lökést Ruszt József színháztörténeti jelentőségű rendezése³ adta meg. Ruszt a drámára több mint egy évszázada ráakódott előadás-hagyományokat felülvizsgálva, a túlhaladottakat elvetve, szigorúan az írói szövegből kiindulva hozta létre a maga egyéni, a mű ma is élő drámaiságát kibontó előadásformáját. A rendező tömören így fogalmazta meg előadása lényegi paramétereit:

„A konfliktus alaphelyzete: az Úr és Lucifer vitája

A helyzet: a teremtés folyamatában a tagadás pillanata.

Cselekmény: egy fogadás története.

Tárgy: a létezés.

Téma: az ember.

Alapforma: példázat.

Az Úr állítása: A világ van.

Lucifer kérdése: Minek?

Lucifer nem elpusztítani akarja az embert, hanem meggyőzni őt egy Isten nélküli világ logikájáról.

Lucifer az önmaga tudatára ébredt ember.”⁴

A szemben álló felek

Az ember tragédiájáról szóló szakirodalmak egy jelentős része nem az Úr és Lucifer, hanem az Ádám és Lucifer közti ellentétben jelöli meg a mű konfliktusát, pedig erre az álláspontra maga a madáchi szöveg cáfol rá. Ádám célja a mindentudás megszerzése, valamint válaszkérés az alábbi kérdésekre: utódainak története előbbre halad-e, nemesedő-e, fejlődő-e? Látható, hogy e célok egyike sem irányul Lucifer ellen, sőt még Lucifer csábítja tudásra az első emberpárt, nemhogy őrzi, hanem kínálja az Ádám számára a kérdéseinek megválaszolásához oly fontos ismereteket. Lucifer célja sem irányul konkrétan Ádám ellen: az 1. színben – ahol Ádám még csak jelen sincs – azon igyekszik, hogy befészkelje magát az Úr által teremtett világ folyamatába, hogy megkaphassa osztályrészét. Noha azt mondja az Úrnak: „Együtt teremtünk”⁵ – ez nem lehet igaz, hiszen akkor nem kellene osztályrészt követelnie. Lucifer az „erő része”, vagyis alárendelt figura, bármilyen nagy hatalomként mutatkozik is be. Szerepe ennek ellenére jelentős, amit az is mutat, hogy az Úr két (előtte megátkozott) fával ajándékozza meg. Lucifer ezek után rá akarja venni az első emberpárt, hogy egyen a tudás fájának gyümölcséből, ezzel pedig az a célja, hogy szélesítse, tovább növelje hatalmát, hatalma alá vonja az emberiséget. Ez a cél nem Ádám és Éva ellen irányul, hiszen őket a maga oldalára akarja vonni az Úr fennhatósága alól. Amikor első erőfeszítései sikert aratnak (Ádám evett a gyümölcsből), Lucifer célja már az, hogy Ádámnak megmutassa, őt rádöbentse: utódainak sorsa nem az előbbre haladás, nem nemesedés, nem fejlődés. Ha ez sikerül, akkor bebizonyosodik, hogy a teremtés nem jó, bekövetkezik a valódi tagadás, megtörténik az, amit az Úrnak mondott:

*„S egy talpalatnyi föld elég nekem,
Hol a tagadás lábát megveti,
Világodat meg fogja dönteni.”⁶⁶*

Ebben az esetben Lucifer legyőzi az Urat. Tehát Lucifer célja az ún. történelmi színekben végső soron az Úr ellen irányul, s számára Ádám csak eszköz, bár nélkülözhetetlen eszköz.

Az, hogy az igazi ellentét tehát az Úr és Lucifer között található, a középkori moralitásokhoz hasonlítja a Tragédiát. Az emberiség-moralitások az ember hányattatását mutatják meg az Úr és a Sátán között. Ez általában nem közvetlen érintkezésben valósul meg, hanem „szolgáik” (az Erények és Bűnök) találkozásai által. Közöttük áll az ember: a küzdelem úgy zajlik le az Úr és Sátán között, hogy az emberért folyik, s a küzdelem eredménye kettejük között csak abban mérhető le, hogy melyikük befolyásának enged az ember, melyikük hatása lesz az ember tevékenységében erősebb, azaz melyikük hatására cselekszik. Madáchnál az Úr a terjedelemben legnagyobb részt kitevő történelmi színekben nincs is jelen, de az emberért való küzdelemben így is részt vesz, mégpedig úgy hogy már eredendően „betáplálja” az emberbe a reményt, és nem hagyja kiveszni belőle. Továbbá minden színben találunk olyan figurát, aki Luciferrel szemben az Úr akarát képviseli (Ruszt rendezésében ezeket mindig ugyanaz a színész játssza): a Cherub, a Föld szelleme, a csontváz, a múmia, a pestises halott, a halál nemtője, stb.

A szemben álló világképek

Az Úr szerepe közel sem olyan korlátozott, amilyenek első látásra/olvasásra tűnik. Az ő szándékainak szócsöve, világának autentikus kifejezője a három angyal is, akiknek szózata a Tragédia fő létértelmező motívumait⁷ tartalmazza. E motívumok behálózzák a szöveget, bizonyítva az isteni szféra mindenhol-jelentettségét. Az angyalok egy-egy strófában foglalják össze mindazt, ami a mű világképén belül a lét teljességéhez tartozik: az isteni természet és a teremtés jellegét, az univerzum legfontosabb tartalmait és törvényeit. A három fő-angyal mindegyike két-két alapvető elvet említ (Gábor: úr és anyag; Mihály változó idő és változatlan öröklét; Ráfael: bölcsesség és boldogság), s e két fogalmat összekapcsolva egy-egy isteni tulajdonsághoz (Eszme, Erő, Jóság) köti. Lucifer ugyan-

ilyen vagy hasonló szavakkal vallja magát a teremtés részének, de a fogalompárokra csupán egyik felét sajátítja ki, a másikat az Úrnak tulajdonítja; és az angyalokkal szemben nem összetartozásukat, hanem szembenállásukat hangsúlyozza:

*„Te anyagot szültél, én tért nyerék,
Az élet mellett ott van a halál,
A boldogságnál a lehangolás.”⁶⁸*

Az eredeti egységből tehát két fogalomkör alakult ki: az egyik az isteni szférához tartozó maradt (anyag, öröklét, boldogság), a másik viszont Lucifer fennhatósága alá került (tér, idő, tudás). Ez utóbbiak, mint ördögi körbe kerülő princípiumok a mű végére negatív tartalommal, az ember számára szenvedésteli, távlattalan mivoltukkal tűnnek elő: az úrmotívum az úrjelenet, a tudásmotívum a falanszterjelenet, az időmotívum pedig az eszkimójelenet végpusztulásában éri el kibontakozásának csúcát. Ádám azonban nem fogadja el ezt a luciferi létértelmezést, ennek bizonyítéka, hogy az utolsó színben mégis fölteszi azokat a kérdéseket, melyekre éppen álma jelentett egyfajta választ. Az Úr felelete: a küzdés – amely az eredeti harmóniát megbontó, luciferi életkörbe kerülő motívumoknak összefoglalása – és a bizalom – amely az isteni szféra három motívumának summázata lesz. A létértelmező motívumok tehát újrafogalmazódnak, immár a bűnbeesett, az abszolút státuszából kiesett ember számára. Az eredendő egység helyett az emberi nézőponthoz igazodva két külön világ részesei lesznek, mégpedig az immanens és transzcendens létezés kifejezői. Az Úr szavaiban elötünik a végtelen létezés tere a véges élet korlátai felől, az örök az időbeli felől, a boldogság az emberi öntudat felől. Mindez persze határokat jelent az emberi megismerés és gondolkodás számára, erre vonatkozik a következő felszólítás:

*„...Ne kérd
tovább a titkot, mit jótekonyan
Takart el istenkéz vágyó szemedtől.”⁶⁹*

Viszont nem jelenthet végső határokat az emberi egzisztencia egésze számára, amennyiben az Úr igazságai elérnek hozzá, amennyiben mégis az Úrhoz fordul Lucifer helyett.

Az egyenlőtlen harc

A mű középpontjában az Úr és Lucifer és ezáltal két szféra, két világszint ellentéte áll. Az édeni állapot, az abszolút pozitívum, aminek megjelenése az evilági szinten az ember bensejében egy teljességbe, az eszmék abszolút jó voltába vetett hit és a jövő iránti bizakodás. Az eszmék azonban – a mű koncepciója szerint – ilyen abszolút pozitívan, teljességükben sohasem jelennek meg az evilági szinten, az abszolút jót, a teljességet csak az édeni állapotban (Lucifer előtt) érheti el az ember. A mű voltaképp tehát nem is az édeni teljességet kívánja megvalósítani a földi világban, hanem azt mondja: annak ellenére, hogy ezt nem lehet itt valóra váltani, mégis van itt valami „édeni”, s ez a bizakodás, a reményteli munka. A két szint jelenvalósága és egymáshoz való viszonya olyan nagy jelentőséggel bír a műben, hogy időben e szférák létezésén kívül semmi sem történik. A mű kezdetén éppen befejeződik a teremtés, ezért előtte nem történhetett semmi; és lévén, hogy az ember bűnbeesése és ennek következménye közvetetten az Úr tervében van („Én végtelen időtől tervezem, / s már bennem élt, mi mostan létesült”¹⁰), a cselekmény végülis nem hoz változást. Az egész emberi történelmet bemutatja, s ennek következtében sem a cselekmény megkezdése előtt, sem lezárása után nincs és nem lehet meghatározó helyzet. Az idő ilyen, vertikális irányban való nyitva hagyása a Tragédiát a misztériumdrámákhoz közelíti.

A mű tehát a teremtés aktusának lezárulásával (paradox módon befejezéssel) kezdődik. A teremtés képessége egyértelműen az Úrhoz tartozik, „ki egy szavával hívta létre mindent”¹¹. Ez az egyedülálló képesség által az Úr és Lucifer közötti „rangkülönbség” még tovább differenciálódik. Az isteni szó tehát itt teremtő erővé válik, amely világot, és ezzel együtt beszédet és szereplőket hoz létre. A teremtés egyedül az Úr privilégiuma, Lucifer – önértelmezése („de mindöröktől fogva élek én”¹²) ellenére – csak teremtmény lehet. Ezt az 1. szín szövege bizonyítja is. Miután az angyalok elzengik szózatukat az Úr eszméiről, egy zseniális szerzői utasítás következik: „Szünet”¹³.

S ezután szólal meg az Úr:

*„S te, Lucifer, hallgatsz, önhittén állsz,
dicséretemre nem talál-sz-e szót?”¹⁴*

Tehát nem történik más, minthogy az Úr megszólítja a beszédben keletkezett, ám óhatatlanul hozzátartozó őr (később Lucifer így is definiálja önmagát), ami már a szín kezdetétől ott van trónusa mellett. A főszereplők közül egyedül Lucifer az, akivel a megszólítás által találkozunk először, s nem szerzői utasítás után történő „sajátbeszéd” formájában. De az Úr teremtő beszéde nemcsak megszólítja a Szünet-et, hanem elnevezi azt – „Lucifer” – és hangot is ad neki. Tehát Lucifer is az Úr által a megnevezés aktusával jön létre, ahogy minden más a világban, és persze maga a világ is. Az Ördög nem tud teremteni (beszédet egymaga létrehozni), de egyrészt láthatóvá tudja tenni a beszédet a varázslás figuráján keresztül, másrészt Ádámnál elérheti azt, hogy ő beszéljen (alkosson).

Ádám (az Ember) küzdelme

Isten a világ teremtésével olyan színjátékot indított meg, aminél nagyszerűbbet, izgalmasabbat képzelni sem lehet. Lucifer ilyen tette nem képes, de álom formájában Ádám elé tud vetíteni egy színdarabot, ami kétségkívül az ő rendezésének nyomait viseli. Ez a színjáték: az Emberiség Története. A történelem különféle korszakai elevenednek meg, – de korántsem epikus, elbeszélő formában. Az alvó Ádám meghökkenve ismer rá álomképeiben önmagára. Ruszt rendezésének nagy újítása, hogy Ádám szerepét felosztotta, az alap-Ádámnak – aki kezdi és befejezi az előadást – meghagyta a töprengő, vívódó, Luciferrel vitázó, kommentátori szövegeket, jó néhány kép cselekvő, cselekvést illusztráló Ádám szerepét (Fáraó, Miltiadesz, Sergiolus, Kepler) pedig más színészekre osztotta. S miután a dráma nagy része egy álomsorozat, az alap-Ádám így minden további nélkül megkettőződhetett, természetesen módon léphetett ki-be az egyes történelmi képekbe, s az őt helyettesítő, cselekvő alteregója mellől beszélve, azt megérintve járhatta be a teret és az időt, oly szabadon, mint Lucifer a madáchi univerzumot. Egyszerre volt kint is és bent is a folyamatokban, így sokkal töményebben szólalhatott meg személyiségének gondolati rétege. Világosabban fel lehetett fogni Ádám szövegének intellektuális, vívódó részét, mert nem szakították meg folyton-folyvást az illusztráló képek más regiszterben megszólaló mondatai; és ezáltal sokkal tisztábban volt követhető és érthető Lucifer és Ádám nagyszabású társasjátéka.

Lucifer személy szerint nem döntő szereplője a történeti színek külön-külön tragédiáinak; az ő szerepe nagyobb szerű és átfogóbb. Ő az egésznek fő mozgatója, aki – természetesen – csak a biblikus színekben lesz valóságos, küzdő, drámai, sőt tragikai alak, ahol nincs magára hagyva a tehetetlen és naiv emberpárral, hanem Istennel vívja a maga nagy viadalát. Lucifer csak addig eleven, míg a Gonosz fogalmát testesíti meg, vagyis az Úrral vívott harcában. Az Emberiség Történetének minden korszaka Ádám személye körül alakul ki, – minden változása a történetnek az ő személyes, jól ismert életének, örömeinek, bánatának, töprengésének, megfontolásának, jókedvének vagy kedvetlenségének a következménye. Az Emberiség története csábító cím volt csak, Ádám Tragédiája az egész, aki mindent megpróbál, hogy az Édenkert boldogságát visszaszerezze, hogy véget vessen a színjátéknak. Ádám, mint Fáraó, mint Tankréd, mint Miltiadesz, mint Kepler, mint Danton, keresi a boldogságot, s gyötrő küzdelmet folytat álmainak rémképeivel, embertársaival, hogy megszabaduljon tőlük. De Lucifer most már nem hagyja felébredni – egyre borzalmasabb víziót fest Ádám elé – és az alvó kezdi már világosabban sejteni (tizedik, tizenegyedik, tizenkettedik szín), hogy csak álmodik, s végre, lerázva a lidércnyomást, egy ordítással felébred. De közben, álmában, megismerte önmagát, ahogy csak álmában ismerhette meg: reményeit, vágyait, a haláltól való félelmét, s az élet megvetését és akarását – szerelmét és gyűlöletét. És nagy nyugtalanság fogja el: szabad-e élnie annak, aki ilyen, mint ő? A kérdésnek Ádám esetében különlegesen nagy súlya van: ő az egyetlen ember, akinél az élet elutasítása a világra nézve is végzetes lehet. „Dacolhatok még, isten, véled is”¹⁵ – mondja, és ezzel úgy tünk, mintha Lucifer győzedelmeskedett volna: Ádám melléje állt, és az Úr szándékát öngyilkosságával akarja keresztetni. Nem erről van azonban szó, mert az eredeti Madách-szövegben ez olvasható: „Dacolhatok még istennek, neked”, amit Ruszt az érthetőség érdekében korigál:

„Dacolhatok még istennel, s veled”.

Ez a „veled” („neked”) pedig Lucifernek szól. Tehát Ádám Lucifer mellé sem akar állni, az öngyilkossággal mindkettejükkel szembefordulna.

Ez azonban nem következik be, mert Éva közbelépésével kudarcba fullad a végzetes elhatározás.

Éva (az Élet) diadala

Éva hol társ, hol szerető, hol távoli messze fény, de mindig az, aki körül az egyes színek cselekménye megfordul. A temető-jelenet nagy haláltáncából csak Éva menekül győzedelmesen, és ez a diadal előjátéka annak a végső győzelemnek, melyben ő, mint anya véglegesen fölébe kerül Ádámnak. Madách szemében „a nő a bergsoni életlendület szimbóluma”¹⁶. Az ő ölében nyugszik a születés nagy titka, a férfi csak eszköz. Hiába csügged el a férfi-Ádám minden történelmi színben, a nő, az életosztón élni kényszeríti, és az öngyilkos előtt felfedi öngyilkosságának hiábavalóságát, mert magában hordja az új életet. Ádám és Éva harca a történelmen keresztül a szellem és az élet örök ellentéte. Ádám a világos, építő öntudat, amely magas célokra tör, és ha célját nem tudja elérni, összeomlik. Éva a homályos, ősi ösztön, a természet szava az emberben, amely semmi mást nem akar csak élni, és dacol a szellem minden erejével. Kettejük különbsége abban is megmutatkozik, hogy Ádámnak folyamatosan tudatosítania kell felismeréseit az álom folyamán: „Ismered-é, Ádám?”, „Hisz te ismersz, / Ádám, ugye?”, „Nem lelsz-e benne régi ismerősre?”, míg Éva egyszerűen megtalálja Ádámot az idegenben. Ádám nem rögtön ért, hanem a világ hangjaiban összefüggést keresve próbálja annak értelmét felfejteni: „Én a patak zugását hallgatám / És azt találok, szintén így dalolt.”¹⁷. Éva megéri a világot, de értelméről számot adni nem tud: „Hallgasd csak, Ádám, óh, mondd, érted-é / E kis bohó szerelmes énekét? / (...) / Minő csodás összhang ez kedvesem, / E sokszerű szó és egy értelem”¹⁸. Éva magától értetődő beszéde éppen Ádám szövegeiben nyeri el értelmét, Ádám Éva által beszélhet újra, azaz értelmezheti a létet („Mi a hang, hogyha nincs, ki értené? / (...) / Mi volnék én, ha mint visszhang- s virágban, / Benned szebb létre nem feselne létem, / Melyben saját magam szerethetem”¹⁹). Éva „Úrszerű”, azaz közelebb van az Úrhoz, mint Ádám, s ez éppen a magától való természetes értés („Ah, értem a dalt”²⁰) velejárója lesz, amely a költészetben s az érzelmekben mutatkozik meg. S ez az évai attitűd nem tart igényt a világot művelő, cselekvő magatartásra, sokkal inkább az Úrhoz hasonlító teremtő jellegre: „Világnak anyja én leszek”²¹ – mondja Éva; ami visszaül az Úr „Már bennem élt, mi mostan létesült”²² – kijelentésére.

Lucifer képes megmutatni Ádámnak a jövő képét (az álom), de csak Éva tudja a jövőt biztosítani (gyermekével). Lucifer az intelligencia, a tiszta ész; Éva pedig az érzelem, a zavartalan természeti ösztön. Ádám a kettő között áll: ha küzdeni kell, az ész szavára hallgat, s ha a küzdelemben kifárad, az ösztön titokzatos forrásaiból merít új erőt. A londoni szín a fordulópont: a tátongó sírűreg mindenkit elnyel, csak Évát nem, aki megdicsőülve emelkedik a magasba. Hiába törpíti el a kicsik uralma és kicsinyes gondolkodása a monumentális életet, azért az Ösztön tovább él: a végzetes haláltáncban Éva csak a fátylát veszíti el, vagy még azt sem. De az álomnak még nincs vége, még következik két szín. A falanszter rendszer: a tiszta ész gyermekes álmodozása; és az eszkimó jelenet: a természettudományos gondolkodásmód karikatúrája. A magára maradt öntudat most nyilván láthatja, hogy hová jut, ha az élet tudattalan áramlataival szakít. Az emberi ész önmagában csak az öngyilkosság útját követheti. Ádám, aki Lucifer vezetése mellett járta be az élet útjait, véget akar vetni életének. De hiába, az életösztön kipusztíthatatlan. Éva ajkával Ádámot a Természet nyilvánvalóan figyelmezteti erre. Nem a Nő szüli az eszméket (hanem Ádám, aki Arany János javítása ellenére nem eszmék után, hanem eszmék miatt száll csatára,

vagyis az eszméi vele születettek), de a vég Éva könnyeiben és mosolyában oldódik fel²³. Még Lucifer is érzi korlátozott hatalmát a Nő által jelképezett érzelmi világgal szemben:

*„Nem küzdök-e hiába a tudás,
A nagyravágyás csábos fegyverével
Őellenek, kik közt mint menhely áll,
Mely lankadástól óvja szívöket,
Emelve a bukót: ez érzelem.”²⁴*

A Tragédia végére a küzdés és az örök nőiben megnyilatkozó szeretet (Éva prófécijában: testvériség) mozzanata kerül előtérbe, és mindkettő egyszerre immanens és transzcendens értékévé lett. Minthogy az Úr nem ad választ Ádám nagy kérdéseire, csak biztatást, e kettőhöz egy harmadik érték járul: a bízva bízás. Bizalom abban, hogy az Úr által megjelölt úton tud majd küzdeni, az Éva prófécijában megjelölt, Jézus által hirdetett Testvériségért, az Angyalok Kara által megfogalmazott és a Kegyelem által segített szabad akarral. És e küzdés önmagában érték, magában hordozza jutalmát. De e küzdéshez elengedhetetlenül szükséges a nő, a gyermek, tehát a család – még akkor is, ha Káinokat és Ábeleket nemzünk²⁵.

¹ REMÉNYIK Sándor, Az utolsó mondat problémája.

² KÖSZEGI Lajos, Bevezetés a Tragédia hermenautikájába

³ 1983 - Zalaegerszeg; Hevesi Sándor Színház; majd 2004 - Zalaegerszeg, Hevesi Sándor Színház.

A két előadás alapvető koncepciójában (és a két főszereplő - Szalma Tamás és Fekete Gizi - személyében) megegyezik.

⁴ NÁNAY István, Ruszt, Árgus, 2002. 2.

⁵ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 9.

⁶ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 10.

⁷ EISEMANN György, Létértelmező motívumok Az ember tragédiájában.

In: EISEMANN György, Keresztutak és labirintusok. Tankönyvkiadó, Bp., 1991.

⁸ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 9.

⁹ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 164.

¹⁰ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 9.

¹¹ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 5.

¹² MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 9.

¹³ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 7.

¹⁴ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 7.

¹⁵ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 161.

¹⁶ SZERB Antal, Madách világnézete. In SZERB Antal, Magyar irodalomtörténet, Magvető, Bp., 1972.

¹⁷ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 12.

¹⁸ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 12.

¹⁹ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 12.

²⁰ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 166.

²¹ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 19.

²² MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 9.

²³ Idézet FEKETE Gizitől

²⁴ MADÁCH Imre, Az ember tragédiája, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 12-13.

²⁵ Idézet RUSZT Józseftől.

Pápes Éva

A szellemek is „azt üzenték“

**Barasits Zsuzsanna: Q Égi hírmondó
De-sign Kiadó, Budapest 2002.**

Talán valóban nem vagyunk magunkra hagyva ebben a nagy univerzumban, amit igazán befogni, felfogni sem vagyunk képesek, noha a tudomány, a vallás, a művészet számos példával szolgál hol egyik, hol másik irányban. Néha erősebb a magány és a szorongás, máskor meg értelmes lényeket tételezünk még ott is, ahol nincsenek. A hamleti kérdés máig nem megválaszolható, hiszen a „nem ismert tartomány“-ról van szó, „melyből nem tér meg utazó“. Hamlet atyjának szelleme Shakespeare korában igen hihető módon avatkozott bele a dán királyfi életébe azzal, hogy olyan információkat közölt, amelyek alapjaiban feldúlták az életét. Akkor valószínűleg senki, (vagy jóval kevesebb ember) akadt fenn rajta, kinek a szavára is hallgat valójában Hamlet. Ma már azonban valószínű, hogy hitelesség szempontjából kevesek számára jöhet komolyan szóba ez a forrás, mint bizonyosság, vagy mint az elemzés tárgya. Vannak, akik a tudomány által felvértezett biztonság magasából fölényesen legyintenek az ilyesmire, míg mások éppen a szorongás adta örök emberi bizonytalanságból fakadóan onnét – odaátról – várnak megerősítést létük igazából megválaszolhatatlan kérdéseire. Mindkét magatartás indokolható, igazolható és elfogadható, hiszen az általunk befogható tudatformák számára éppen az emberi lélek a legtöbb titok hordozója, ami annyira nem választható le tudatunkról, hogy mindig ott lesz a háttérben a bizonytalanság eleme, az a bizonyos örök kérdés, aminek megválaszolásától „csak a halál választ el“, ami pedig még a tudomány „diadalának“ korában is elég nagy távolságnak tűnik. Az pedig, hogy valóban a tudomány korában élünk-e, még kevésbé egyértelmű, legalábbis a dolog eredményességét illetően komoly kétségek merültek fel az utóbbi évtizedekben. A posztmodern jelző nem véletlenül tűnik egyre-másra elő az elemzések és leírások közegeiben, hiszen a modern kor dolyfe által szét-

zilált világ keresi új meghatározását, önnön képét, amit egyelőre csak a „poszt“-tal, a valami utánival tud körülírni. A vallásos világképet felváltó tudományos világkép ugyanúgy nem tudott igazi megoldási mintákat kimunkálni a fenntarthatóság körében, ahogyan elődje sem, mutatják ezt azok a társadalmi és ökológia katasztrófák, amelyeknek tanúi vagyunk, és amelyek fokozódását, sűrűsödését jelzik az újabb események és kutatások is.

A vallásos világképnek egy területen mégis – ha úgy tetszik – előnye van, (valószínűleg ez is oka annak, hogy újabb hullámban közelednek az emberek a létezés misztikus, transzcendens felfogása felé), ez pedig abban körvonalazható, hogy a magára-hagyottság, a világba vetettség szorongató élményére ad oldást a spiritualitás eszmerendszere. De ellentétben a vallásos világgal, ma az emberek – főként a fehér ember szocializációs területén – nem egy kulturálisan meghatározott eszmerendszeren keresztül akarnak kommunikálni, vagyis nem vállalják magát a vallást, hanem az egzisztenciális tapasztalást, a saját élményt keresik. Ezért is örvend olyan nagy népszerűségnek Európa és Amerika szerte a new age-nek nevezett új irányzat, ami a multi level marketing szisztémákat támogatta ki – mintegy új piacot bekapcsolva a kereskedelmi forgalomba. Már az egyház is megtette a magáét ezen a területen, (gondoljunk csak a búcsúcédulák korára, vagy még közelebb a vallásos dísz- és kegytárgyak forgalmazására, és a többi) de a mindennapi fogyasztás legbelsejébe nem tudott olyan mélyen behatolni, mint a new age szisztéma, ami a fogpasztától az ennivalóig, a vécepapírtól nyári nyaraláson át a lelki vezetőig kisajátított egy szeletet a fogyasztói körből. Ha egyházat már nem is (bár helyenként azt is, lásd szcientológia és társai), de csoportot és vezetőt ezek az irányzatok is keresnek maguknak. Nyilván meg is találják, hogy aztán meditációval, és más, főként keletről kölcsönzött módszerekkel elinduljanak „megvilágosodás“ útján. A cél amúgy helyes, hiszen a világosság szimbolikája egyértelműen pozitív tartalmú minden kultúrában, legfeljebb a dolog naivitása megmosolyogtató olykor, főként, ha azt a szellemi katyvaszt nézzük, ami ezeknek a könyveknek a lapjairól, ezeknek az önjelölt mestereknek az előadásairól köszön vissza. A tudás megszerzésének módja minden kultúrában és minden korban kötött volt, irányuljon akár befelé, mint keleten vagy kifelé,

mint nyugaton, egyik sem nélkülözhetette az időt és az elmélyülést. Nemigen lehetett egy hétvégén táltossá avanszálni, vagy a gyógyítást megtanulni egy pár hetes kurzuson, mint napjainkban.

Mindemellett nyilván igen fontos jelzés, hogy ez ma így létezik, mert azt a hiányt mutatja, ami az ember transzcendenciára való elemi igényéről szól, illetve ebbéli kielégíthetlenségét jeleníti meg. Mindazok, akik akár a tudomány által kijelölt, akár az egzisztenciális tapasztalás útján járva keresik a világ szellemi és numinózus értelmét, tiszteletre méltóak, különösen, ha el is érnek valahová, és tapasztalataikkal gazdagítják, támogatják az Életet – mindannyiunk közös forrását – vagy netán „csak” saját magukon tudtak így segíteni, azaz jobb emberré lettek.

Ezekben a dolgokban a legfőbb mérce mindig a hitelesség, ami nem önkényes ítélettel választható el a hamisságtól, hanem az eddig felhalmozott tudás és tapasztalás segít dönteni, legyen a téma ezoterikus vagy tudományos. Az ezotéria esetében nyilván sokkal nehezebb, mert eleve maga ellen hívta ki az elmúlt korszakokban a tudományos világot, noha valamikor ez a két dolog nem különült el ilyen mereven, mint ma. Nemcsak a keresztény világkép, hanem a felvilágosodás tudományos világképe számára is tiltott területnek számított – olyannyira, hogy „komoly tudós” nem is igen merészkedett erre a területre. Természetesen mindig voltak olyanok, akik – gondoljunk egyszerűen csak Goethe-re, a művésznek mindig nagyobb szabadság adatik – nem vették olyan szigorúan ezeket a határokat. Jakob Böhmét még elintézhették egy legyintéssel (hiszen cipész volt eredetileg), de pl. Rudolf Steiner komoly tudományos karrier megszerzése után kezdett el ezoterikus témákkal foglalkozni. Ennek ellenére még ma is halvány mosoly vagy elnéző fejcsoválás fogadja azokat, akik komolyan találnak venni egy ilyen témájú könyvet – vagy más alkotást.

Magam is előítélettel forgattam Barasits Zsuzsa könyvét, amely: Q Égi hírmondó címmel jelent meg 2002-ben a Dee-Sign Kiadó gondozásában. Nem is annyira a téma volt az oka ennek a tartózkodásnak, és nem is a szerző személye (aki Magyarország egyik leghíresebb jósnőjének számít), sokkalta inkább az első olvasásra érthetetlennek tűnő szöveg. A suszter maradjon a kaptafánál, szokták mondani (ne írjon az, akinek nem ez a hivatása!), de ez már Jakob Böhme esetében sem vált be, így

többszöri nekirugaszkodással elolvastam a könyvet. A szöveg archaikus jellege szembeütő volt, mégis az igazi kulcsot kiváló festő-filozófus barátom, Berkes András adta a kezembe, amikor egy tengerparti nyaralás alkalmával közösen nekigyürkőztünk az olvasás-megfejtés műveletének. Miért – kérdezhetné az olvasó, hiszen mit mondhat egy jósnő, amit az irodalmárok még nem írtak meg? Nos, a szöveg különleges, az archaikust a modern szóhasználattal keverő stílusa feltétlenül figyelmet érdemel, mivel vagy nagyigényű stílusbravúrt rejt, vagy valóban sajátos archaikus szöveggel van dolgunk. A gyanú azért is indokolt, hiszen nagyjaink eljártak már ezzel néhányszor, gondoljunk csak Weöres Sándor Pszichéjére, vagy Esterházy cselére a 12 Hattyú esetében. Ez esetben mégsem erről van szó, sokkal inkább egy olyan szöveggel kell megbirkózni a kíváncsi olvasónak, amely nyelvezetében és szerkesztésében egy archaikus mintához igazodik, s bár némely ma ismerős latin szó is előfordul a sorok között, mégis olyan gondolatrendszer mutatkozik meg benne, ami nem sajátja korunknak. Azon kár lenne rágódni, hogy a médiumitás eszközeivel a kollektív tudattalan egy mélyrétege bukkant-e fel, érdemesebb inkább megvizsgálni és okulni belőle, főként egy múltbéli gondolkodási struktúra sajátos működését illetően.

A nyelvújítás előtti kor jellemző sajátja volt a névelő és az igekötő nélküli írásmód, amely a mai nyelvhasználattól nagyon erősen eltér, illetve megnehezíti a szöveg folyamatos olvasását. Ráadásul a benne előforduló, mai olvasatban teljesen ismeretlen szavak sokasága nehezíti még jobban a textusok követését. Ahhoz, hogy a szövegben kódolt tartalmakat kibontani lehetséges legyen, bizonyos indikátorok beépítése, illetve használata vált szükségessé. A megértés megkönnyítése végett először a szövegfolyam központosítását kellett elvégeznünk, tehát ki kellett tenni a pontokat és vesszőket, hogy a szakaszolás révén az egybefüggő tartalom mondatokra bontva értelmezhetővé váljon.

A mintegy háromszáz oldalas szöveg teljes elemzése jelen írás kereteit meghaladná, így találmra választottunk ki egy szakaszt – az 1999. augusztus 13-án kelteztet, amelynek analízisére segítséget adhat az egész értelmezésében. A kiválasztás fölütés alapján történt, azaz teljesen a véletlenre bízva a dolgot, bármelyik másik fejezet is ugyanezen a módon megvizsgálható.

A szöveg tördelése már ad egy útmutatót, a tartalmi egybetartozás logikai rendjét kijelöli. Ezeken a szakaszokon belül kell kiválasztani a mondat-szerűen egybetartozó szöveg-egységeket. Nézzük meg mindjárt az első versszakot:

*ó ōs tenéked
gondolati módon
megírja gyógy hírt
vem ini írt szó
szám négy látótól
megjelenik
ott véled fény néptől
tanítás
szent ősi szálltól
szent vers
szó tan megindítja
DZ égi megjelenülést
vén mintában elindítja*

Színezéssel jelezzük az utólag beírt ékezeteket, írásjeleket, egyéb értelmi kiegészítéseket, amely beépítése után a szöveg már egy kissé könnyebben értelmezhetővé válik:

1. szakasz

Ó **(régli)** ōs tenéked
gondolati módon
megírja **(a)** gyógy **(gyógyulást segítő)** hírt.
(Amely) vem ini **(szellemi tanítás alapján)**
írt szó **(szöveg), mely**
Szám**(szerint)** négy látótól
megjelenik.
Véled **(onnan kapod)** fény néptől a
tanítás**(t)**.
A szent ősi szálltól **(kapott)**
szent vers
szó**(ban)** tan**(ítás)**, **(mely)** megindítja
(elküldi)
a DZ**(az égi jel)** égi megjelenülés**(é)t**.
Azt vén mintában **(régli minta szerint, ill. az**
ősökkel kapcsolatban levőkön át) elindítja.

A szöveg a névelőkkel és a szóértelmezéssel máris követhetőbbé vált. Ezt az értelmezési munkát minden szövegrésznél ugyanígy be kell építeni, hogy a mai nyelvhasználat szerint működjön, és így olvashatóvá, érthetővé váljék a benne lévő tar-

talom. Ha ezen a módon mintegy modernizáljuk a mondatokat, illetőleg tagoljuk és értelmezzük a szöveget, kiegészítjük a szükséges névelőkkel, már közelebb kerülünk a megértéshez.

Ha ezzel elkészültünk, máris léptünk egyet a tartalmi megértés felé, így lehetővé válik a fejezet ilyen szempontú tagolása.

A fejezet tehát tartalmi szempontból megvizsgálva a következő részekre bontható (a tördelést megszámoztuk a könnyebb követhetőség miatt):

1. Expozíció, amelyben a hírt adó szellemi tanító mintegy bejelenti magát, és elmondja, ki-mi ő, mit és honnan, azaz milyen forrásból ad hírt (a fent idézett 1. versszak)

2. Helyzet-analízis, amelyben elemzi, mi tette szükségessé ezeknek a szellemi tanításoknak a közlését. Itt már utal a jelen helyzetet előidéző eseményekre, szereplőkre, akik mintegy okai a fennálló veszélyeztetettségnek, példaképpen álljon itt a 4-6. szakasz:

(A) koszos szellemi öreg **(nem tiszta forrásból kapott mintal!)**
janti minta. **(Nem elfogadható minta.)**
Gyáb **(a földi embernek)**emberének
nem növelő tett. **(Nem válik hasznára!)**
(A) vezér**(lő)** parancs **(útmutató)** fény,
(Amely a) népi menekítő szent **(által jelen van)**
(mégis) valóság kész törni meg **(törés keletkezik)**
a jelenben.
(Ez) nem hasznos szám.
(Nem a Törvény szerint való!)

(Ha a) nép üt **(elhiszi)**a szító tartalmú
valótlan emberi minőséget **(a hazugságokat!),**
(el)veszti mindenét.
(Mindenki, a)ki nem **(a)** nemes
szellemi nagy lámpa **(a Törvény szerinti)**
hírét **(igazságot)** választja.

3. A forrás hitelességének megerősítése, jellemzése a 7. szakasz szerint:

Dz **(égi jel szerinti)** égi időtől
megindult valós szám **(a dolgok törvény szerinti világa)**
lyáni **(égi forrásból származó információt)** megjelenítő
szellemi torna **(szerint történik),** hogy
győz **(a)**zsarnok jan**(veszedelem)**

mási tó **(a földi szellemi erőterben)**.
(A) pe (hallhatatlan) im nem hazugságot
 valószínű. (mutat be).

4. A következő szakaszokban (8-11) az üzenő megerősíti a forrás mibenlétét, valamint a közvetítő személyhez is szól közvetlenül:

Meg fogod kapni
(a)mi nagy lámpától **(tanfőtől)**
 megjelenítő **(származik)**
 mert neked **(azt)**
 fény nép indítja**(el)**
 te ne félj, a nyom**(eredendő emlék)**
 néked égből eredő.

Folytatódik a 11. szakaszban a következőképpen:
Sámáni nagy láma megkoronázza**(jóváhagyja)**,
 hogy
 min **(ami)** néked fény nagy látásában
 minden időben **(megjelenik)**, **(azt)** mindent
 vinni **(vigyél, tegyél)** megjelenítő mementóban
(tedd be az emlékezetedbe, jelentse meg)

5. A 12-15. szakaszban az üzenő már konkrét eseményeket jelez, amelyek megtörténnek, ha az emberiség nem hallgat az égi nagy lant szavára:

Szalavár Ré **(titok hegye)**nemzete intő szálon
 mentő szóval **(ez egy már leírt információra vonatkozhat)**
 ó **(régli)** nagy három nemzet valóval
 lyáni menekítő szálon **(szellemi úton jött információval)**
 megírta már, mi lehet,
 ha jelenül meg kemence nyáron**(tűzvész)**.
 Pörzsölődik nagy Lames **(földi terület)**,
 tengeri néptől megindított véstől
 megrendül **a föld az égi jelenülestől**
(amikor valóssággá lesz a jóslat).

Öv rohadó, **(ez a Ráktérítőre vonatkozhat)**
Az öv talán már megjelenülő **(már a valósságon is megjelent)**
 törést vinni meg**(törés jelenik meg benn)**.
 Két világ jelenülő harcában
 megjelent már **az** ördögi világ
a jenk mintában. (az amerikai magatartásban)

A szöveg kissé homályosan utal azokra az elkövetkező katasztrófákra, amelyek valószínűleg a Ráktérítő körzetében jelennek meg, és amelyek arra az örök harcra vezethetők vissza, amely a két világ – itt az isteni törvény szerinti és a „jenki minta”, vagyis a tévútra jutott földi – között zajlik.

6. A 16-21. szakaszok zárják le ezt a fejezetet, amelyek mintegy nyomatékosítják az üzenet fontosságát, és újra megerősítik, hogy az „égi minta” elfelejtése, illetve az abban foglaltak be nem tartása nagyon súlyos következményeket von maga után. Itt még egy speciálisan magyar vonatkozás is előkerül:

Ontom **az** égi híradást, **(mert)**
 veszni nem akarom hagyni
a magyar palántát.
 Veszni mi nem engedjük
az égi időtől
 megformált ös indát.

Az 1999. augusztus 3-i fejezet tehát ezzel lezárul, de folytatódik az üzenet a többi fejezetben, ehhez igen hasonló felépítésben, annyi különbséggel, hogy az üzenők újabb és újabb módon, új és új veszedelmeket jelezve kérik az „égi minta” szerinti normák követését.

Érdekes, hogy a szöveg a látszólagos érthetlenség ellenére némely szakaszaiban szinte költői színezetet kap, dallamát, kifejezési formáit tekintve hasonló mintát mutat, mint a Hoppál Mihály gyűjtésében olvasott sámán versek. Erre utalnak egyébként a gyakran előforduló szó-torlódások is, a hiányzó ragok, igekötők, amelyek egy olyan világképet rögzítenek, ahol a szöveg kántálásban jelenik meg (így adták elő többnyire), tehát nem igazi próza, inkább egyfajta átmenet az énekelt próza és költészet között.

A másik figyelemre méltó és egyben olvasást nehezítő tényező az előforduló idegen szavak sokasága. Külön problémát okoz az is, hogy ezek a szavak még az átlagosan, – vagy akár átlagon felül – művelt ember számára is helyenként értelmezhetetlenek, mert már alig létező, vagy mára marginálissá vált nyelvek szókészletéből valók. A szamojéd, szumir, perzsa, koreai, török, arameus, héber, latin és még sorolhatnánk az előforduló nyelveket, mind azt jelzik, hogy az üzenő nem egészen

illeszthető a modern korba, sokkalta inkább arra a kultúrkörre hajaz, amit őseink vándorlásaik alatt sajátítottak el, mintáit, hasonlatait, megnevezéseit is ide köthetjük. Természetesen egy mélyre ható nyelvészeti elemzés ezt pontosabban meg tudná határozni, de ez meghaladja a jelen írás célját. Annyi azonban így is nyilvánvaló, hogy a számunkra idegen, nehezen követhető, régies szófordulatú és dallamvilágú textusok nem jöhettek létre komoly nyelvészeti, történelmi, néprajzi ismeretek nélkül.

Felmerül a kérdés tehát, hogy Barasits Zsuzsa, aki jósnőként ismert, rendelkezik-e ezekkel az ismeretekkel. Minden valószínűség szerint nem, mert sem nem nyelvész, sem nem történész, de még néprajzos stúdiumokat sem tud felmutatni. Ezen kívül bizonyára nem járatos a régmúlt sámánisztikus misztérium és nyelvhasználat világában, ahogyan az elhalt kultúrák letéteményesének és közvetítőjének sem vallja magát. Marad tehát a hihetetlen valóság: olyan szöveget közvetített, adott ki könyvében, amelynek fontosságával inkább lehetett tisztában, mint minden szavának konkrét jelentésével. De tekintsünk el ettől a modern világunkban nem egészen szalonképesnek tűnő foglalkozástól, és nézzük a puszta tényeket: mit közöl velünk ez a mintegy háromszáz oldalas könyv, amely nehezen olvasható, nehezen emészthető és ráadásul keletkezésében nehezen hihető is?!

Először is egy égi világ hírmondójaként jelentkezik be, egészen pontosan négy nagy tanító jelenlétét jelzi a magyar ősműltből, azután közli velünk, hogy olyan mintát követünk életünk és mindennapi egzisztálásunk során, amelyről tudnunk kell, hogy nem égi alapozású, hamis, hazug, tisztátalan és káros. Figyelmeztet, hogy ez nem vezet jóra, majd azt is elénk tárja, mi minden történik, ha ezen az úton járunk. A világ jelenlegi katasztrófahelyzetét (katasztrófális helyzetét) nemcsak Magyarország esetében, de az egész világra vonatkozóan jelzi, néhol elég konkrét utalásokat fogalmaz meg bizonyos bekövetkező eseményekkel kapcsolatban, amelyek közül jó pár már be is következett.

Aki nem szeretné elhinni, hogy ez igaz lehet, csak nyissa ki az aktuális Népszabadságot, Magyar Nemzetet, Newsweek-et, Financial Times-t, stb., vagy olvassa el azoknak a közgazdászoknak, ökológusoknak, szociológusoknak, szociálpszichológusoknak a könyveit, akik ugyanezeket a gondolatokat a saját szakterületükön így, és ennél kevésbé,

vagy éppen pontosabban megfogalmazták. Ugyan nem mondták azt, hogy ez a dolog az ősi nagy törvények megszegése miatt következett be, de igazából erről beszélnek folyamatosan. Mert aki a természet törvényét megszegi, az éppen azt az ősi törvényt szegi meg, ami az életet fenntartja a Földön. Ha ezt a gondolatot komolyan vesszük, ugyanígy érdemes komolyan venni a Q hírmondóját, üzenő bölcseit, hiszen üzenetük, melyet a ma emberének címeznek, nagyon is aktuális. Azon kár lenne fennakadni, hogy milyen forrásból érkezett a szöveg, mert nem ez az első eset, hogy nem tudományos forrásból a tudomány és a közélet számára értelmes és fontos dolgok kerültek hasznosításra, megértésre. Ha korunk egyik legnevesebb pszichiáttere, Karl Gustav Jung híres álmofejtései megfelelték a tudományos világ számára, nyilván, mert működőképes mechanizmusokat tártak fel, úgy a médiumitás eszközeivel kapott egyértelműen egy ősi kultúrkör gondolat- és kifejezészvilágából származó figyelmeztetés is lehet arra érdemes, hogy elgondoljunk rajta.

Nem arról van igazán szó, hogy egy másvilági hang megfenyegeti az embert helytelen viselkedése miatt, fejére olvasva bűneit, kilátásba helyezi a komoly következményeket. Ezt időnként a magazinok, tudományos szaklapok és más egyebek is megteszik, nem is kell hozzá külön szótár és nyelvészeti kutatás. Sokkal érdekesebb és fontosabb az, ami a szöveg olvasása, megfejtése során kibontakozik. Egy olyan gondolkodási minta sejlik föl az értelmezések során, ami a materialista, a hitetlen, a hívő és a megvilágosodni vágyó okos, oktalan stb. – vagyis egyszerűbben szólva korunk embere számára a kétértelműségek és a reflektáló tudat korában (!) a legalapvetőbb összefüggésre hívja fel nyomatékosan a figyelmet: az Én teste(m) ugyanaz az anyag, ami a Föld teste, és ez alól nincs kibúvó! Nincs eredendő bűn és megváltás, nincs kivétel és kiváltság: minden cselekedet(em) beépült már ebbe az örök matériába, és csak az következik, ami az Én tettei által létre jöhet. Kis önmagunkba nézés után talán megállapítható: (de gondoljunk nyugodtan a szomszédunkra) sok jó nem néz ki nekünk. Az a bizonyos elködösített, elhazudott, egyházak és new age, szcientológia és újliberalizmus, szocializmus, konzervativizmus stb. által ilyen-olyan feltételekhez kötött „megvilágosodás” addig nem jön létre, amíg nem vesszük száz százalékosan biztosra, hogy csak

és egyedül mi magunk vagyunk az okai mindannak, ami fenyeget bennünket (és persze a szomszéd!). Az a bizonyos „égi minta”, amelyről szó van, az bizony csak minta, amit lehet nem követni is, lehet mindig a másikat hibáztatni, a körülményeket, a szomszédot, az ideológiákat, rendszereket, a társadalmat, netán még Istent is, semmi sem változik: a felelősség alól nem ment föl senki és semmi. A következmények bennünket terhelnek, és „ha elpusztul a világ”, nem lesz a „sírjára virág”, se semmi más.

A dolgok belső lényegének feltárulása, a tudás a saját világunk jövőjéről – ha nem is mindenki számára – de mégis az emberiség egy jó részének azért igen fontos dolognak tűnik, olyannyira, hogy folyvást keresi, kutatja azokat a forrásokat, amelyek elvezetnek a Tudáshoz, ami még nem degradálódott ismeretté, információvá. S bár egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy nincsenek végső pontok, inkább a variációk végtelensége kábit, az az egy ismert végső pont mégis arra int, hogy vannak átléphetetlen határok. Minél kevésbé fogadja el az emberek többsége a rögzített kulturális forma és szimbólumrendszerek által közvetített információkat, s vele a történelmi egyházakat, annál kevésbé hajlamos komolyan venni azokat a próféciákat, amelyek a törvény megszegőire vonatkoznak. Így aztán hiába szólnak fülünkbe az Apokalipszis trombitái, legalább annyira hatástalanok, mint az ökológusok baljóslatú előrejelzései a bekövetkező katasztrófákról, a megjósolható világvégéről. Márpedig erről szól ma elég sok irányból a híradás, ezzel rémítget a tudományos előrejelzés, de a hétköznapok híradásaiból is ilyesmi köszön ránk a televízióból, a megszokott esti hírekbe ágyazva. A szeptember 11-ből alig fölcsozó ember már kapta telibe a képeket a cunamiról – és még szerencséje van, ha arról és nem „hic et nunc” a képébe. Bár a madridi, majd a londoni robbantások már elég közelinek tűnnek – még itt, Közép-Kelet-Európában is.

Vajon az a bizonyos „koszos szellemi öreg”, akiről a híradás beszél, és amelyet leginkább nem tiszta forrásból kapott információnak próbáltunk értelmezni, mennyire befolyásolt már minket? Vajon valóban tudunk-e még abból a tiszta forrásból meríteni, amelyet Bartók Béla említett, aki szintén az ősi mintához próbált visszanyúlni, amikor a népdalkincs megmaradt gyöngyszemeit fűzte fel

zeneművei komponálásakor. Mennyire vagyunk képesek a helyes mintát, az „égi mintát” még előhívni a tudatunk mélyéről, ahová bekódoltatott valamikor az archaikus időkben? Ezek a kérdések nehezen megválaszolhatók, jobban mondva mindenkinek magának kell megválaszolnia őket, és ebben segíthet talán a Q lapozgatása is. Elmélyülni, mintegy felfejteni egy régi mintát és gondolkodást, talán valamiféle meditatív tevékenységként megélni, kibontani a nekünk szóló figyelmeztetést – ez bizony értelmesebb tevékenységnek tűnik, mint néhány egyéb, ami a hétköznapjainkat alkotja.

Nagyon elszoktunk már attól, hogy a megértésért meg kell dolgoznunk, a készen kapott panelek idejét éljük, amikor a fogyasztás műveletén kívül másra alig kell energiát fordítani. De nem ostorozni szeretném a türelmes olvasót, aki idáig követett, mindössze elhívni egy szellemi kalandra, amely tarthat számára fontos információkat.

Farkas Ferenc: Giacometti asztala
(Eisenstadt, Landesgalerie,
2005. október 25. - november 11.)

Mezey László Miklós

Az Univerzum közelképei

Csató László: *Köre magot*

Vannak könyvek, amelyeknek művészi alakot öltött gondolataiban az olvasó a maga – sokszor alakatlan – gondolataira ismer. És ahogyan magának érzi az olvasottakat, rögtön az jut eszébe, másokkal is meg kéne osztani a lelkében visszhangzó fölismerést, a magáéra döbbenés katarziszt. Amikor Csató László verseit olvassuk, gondolom, sokakat kerít hatalmába ez a „szellemi adakozó” szándék.

Csató verseinek legszembetűnőbb vonása a gondolati és formai-nyelvi sűrítettség. Ezek voltaképp összetartozó és egymást erősítő tulajdonságok: a komprimált mondandó és a kevés szóval sokat mondás tömörsége tartalom és forma pontos megfelelését mutatja. Főképp régebbi keletkezésű rövid, impresszionista – még inkább jelzészzerű –, leíró műfajú, névszói karakterű, nominatív stílusú verseiben egy-egy látványként, érzetként leírható képet rögzített, és ezektől rugaszkodott el a vers a létfilozófiai absztrakció felé, innét ívelt föl az asszociáció, amely új dimenziót nyitott meg, új metafizikus minőséget teremtett, egyetlen hatalmas metaforává avatta – visszamenőleg – a vers textusát. A lírai képteremtés talán legősibb módszere ez, amely szerint a természeti képből, a látványból bontakozik ki a költői üzenet, fogalmazódik meg a lírai mondandó. Példa erre az új kötet, a *Köre magot* egyik kis remeklése, a Karc: „Kerítés árnya / Rács a havon / Mintha nap feküdne / Ravatalon/ / Jégcsap csepeg / A néma gyász”. Ennyi az egész, mondhatnánk, egyetlen impresszió. És mégis milyen sokatmondó, mennyire kifejező metaforává válik ez a röpke skicc.

A látványt kibontó versek mellett Csató László másik verstípusát a megszólított vagy monologizáló darabok adják. Ezekben a költő nem egy képből, hanem egy belsőleg átélt léthelyzetből, lelki szituációból indul ki, és innét szökkenti fel a kiterjesztett érvényű, az egyeditől az általános felé rugaszkodó meglátását, az általánosba futó absztrakciót, a telibe találó ítéletet, miközben e darabok jellemző

hangulata a rezignáció, a szelíd belenyugvás, hangzásuk pedig elégikus. Ebben a verstípusban – szemben a „leíróval” – nagyon is jelen van a lírai ego, a költői egyéniség és tudat, a világtértelemező, a törvénytevő, az önmagára is reflektáló szubjektum, amely rendszerint kitölti a vers mikrokozmoszát. Tipikusan ilyen darab például az *Identitás*: „Vagyok talán / Epigramma levél / Fán/ /Szó vagy sóhaj/ Üzenetként / Zaj /Játszva szélen / Soha/ Középen”.

Mindkét verstípust – és ez már az idézett két példából érezhető – a nagyon erős sűrítettség, a gondolati és érzelmi fajsúlyosság, a nyelvi tömörség, a gondolati lezártság, a biztos ritmika, a szaggatottságával együtt is dinamikus versbeszéd és a finom technikájú rímelés jellemzi. Igen pontos meglátások, telitalálatú képek „fordulnak át” lemondó életérzésbe, borongó kedélybe, szomorúságba. Erős, súlyos szavakból bomlik ki a kissé fátyolos hangú üzenet, az érzékletesen körvonalazott látványból vagy megkapóan jelzett lelkiállapotból lesz igazi versvarázslat. A Csató-versek genezise tehát különös transzformáción alapul. Az elemeiben, képeiben nagyon is konkrét, realista darabok szinte észrevétlenül, olykor nagyon is hirtelen ellégiesednek, fátyolos hatásúvá válnak, fura ellenfénybe kerülnek, és ettől a tárgyias, leíró-leltározó, nominatív stílusú, avagy éppen megnevező, ítélkező funkciójú darabok „megemelődnek”, és egy költői mítosz, egy nagyszabású látomás részeivé válnak, egységes hatású költői univerzum kis bolygói lesznek.

Csató versvilágának összhatása is kettős. Részleteiben – képeiben, soraiban, rövidke strófáiban – olyan, mint a mikroszkóp lencséjén át megfigyelt tárgymetszetről készült felvétel, a műegész pedig olyan, akár az úrállomásról szemlélt, elmosódó körvonalú, sejtelmes, mágiikus látványt nyújtó bolygó monumentális képe. Ilyenformán a költő kétszeres tükröt tart verseivel az olvasó elé: íme, a te kis világod és annak égi mása!

Új kötetében fogyatkozni látszik az impresszióból, látványleírásokból kiinduló versek száma, inkább a létértelmező, a lírai szubjektum belső tartalmait megjelenítő versek sokasága jellemző. Kevésbé él a költő a valóságtól fölszárnyaló metafora-alkotás lehetőségével, gyakoribb az önértelmezés vagy a másik személyiség, a megszólított értelmezésének szándéka (Frusztra; Jó lenne; Illem; Nem tudom, látod-e; Ha lehet stb.) Gyakori motívumai

azonban többnyire komor tónusú, borongó, kietlen világot mutatnak: szél, kő, fagy, hó, jég, rács, kerítés, üres égbolt, csönd. Csak ritkán bukkannak föl olyan motívumok, mint a fény, a tavasz, ahogyan a Ha a jég című versben: „Játék / Talán a dal is / Játék / Jégcsapon alvó / Csöppnyi tavaszunk“. A melegség, a bizalom, a színek harmóniája csupán illúzió; a kötet minden fontos verse a terméketlen, sivár, kihalt, ember nélküli (embertelen?) világ képeit idézi fölt. Persze Csató László annál bonyolultabb képiségű alkotó, hogysem egy üres és szürke, fagyos és terméketlen világ impresszióit variálgassa. Eppen a címadó vers, a Kőre magot lehet jó példa arra, hogy a lehangoló látvány elemeiből kibomlik valami más, a nyomasztó életérzésnél valami több – ez esetben a rend parancsa, a rendteremtés, a törvénytevés igénye: „Kőre magot szór a nap / Holt szavak zuhannak / Tört szótagunk a rend“. Meglehet, nem más ez, mint az üresség tiszta rendje, a simaság perspektívájának szabályossága, de – mint utaltam rá – Csató László költészetének éppen az az egyik megkapó vonása, hogy ami először egyértelműnek, egyneműnek látszik, az valójában összetett, többretegűen jelentéses. Számos darabjában – főként az ún. „leíró“ versekben – az egyetlen hangulatból, látványból generált megnevezések, jelzések, hasonlatok, allúziók többretegűek, áttételesek, sokjelentésűek lesznek a vers végére.

Poézisének újabb sajátossága, hogy nem használ központosítást; Csató művei azonban igen messzire vannak a szabad versektől, tudatosan komponált alakzatok, ahol a ritmusnak, metrumnak, ütemnek, rímnek, sormetszetnek, alliterációnak, akusztikus hatásnak nagyon is megtervezett funkciója, súlyos szerepe van, miközben a költő látzólag egymás mellé illesztett szavakból szövi össze versét. Ez a roppant szívós versszövet azonban kikezdehetetlen, megbonthatatlan. És e végső formára csiszoltságot erősíti a versek formai, nyelvi burka mögötti belvilág fajsúlyos – sokszor egyenesen nyomasztó – mivolta. A gyors képvágásokkal, hirtelen asszociációkkal, váratlan fordulatokkal, föl villanó látványelemekkel és gondolatfutamokkal formáló ábrázolás rendszerint frappáns verszárlattal, szellemes fordulattal nyeri el végső értelmét. A lecsupaszított nyelv, a célratörő – mégis erőteljesen kifejező – versbeszéd, az eszköztelenségével megragadó versépítés a gondolatot a maga pőreségében állítja az olvasó elé: „Vének éjszakája / Miért is

ennyire / Komisz a fagy / / Hózuhanás után / Halovány irgalom lesz / A pirkadat“ (Vének).

Csató László kevés szavú, hagyományos költői eszközökkel, egyszerű ritmusban, kiérlelt és végső formára csiszolt költeményt alakít, így gyarapítva a maga egyre teljesebb, mind sűrűbben rétegezett versvilágát. Ami túlmutat nemes egyszerűségén, az a nagyfokú érzelmi azonosulás és a feltűnő – mert drámai erejű... sűrítettség, az enigmatikus tömörség, az epigrammáéra emlékeztető frappáns verszárás és az eszköztelenség mesterei alkalmazása. Ami kikerül a keze alól, nem formájának gazdagságával, színeinek pompájával kápráztat el, hanem belülről fakadó, mély tűzű fényével. Rövid és szűkszavú versei – újabb hasonlattal élve –, mint gyorsuló, előbb csörgedező, utóbb sodró erejű patakok zuhognak, magukkal görgetve egymáshoz oly hasonló motívumaikat, látványelemeiket, képeiket, reflexióikat, gondolatársításait. Csató László a hagyományos metrumok egyszerűsítésének, a mondandó végső formákba való sűrítésének és az aranymetszés szabályai szerinti alakításának útját járja. Ilyen módon drámai erővel és hiteles lelki motiváltsággal mutatja föl magát a múlandó világban, ami valamennyiünket körülvesz – eközben a kevés szóval sokat mondás költői programját valósítja meg.

(Bp.2004.3 Bt Kiadó)

Móritz Anton: Hajlék Nr. 8.
(Eisenstadt, Landesgalerie,
2005. október 25. - november 11.)

Bence Lajos

Hogy mi dolgunk itt?

**Egy határon átvélő közös
muraideki-zalai vállalkozásról**

Az idei Ünnepi Könyvhét egyik érdekességének számított Zágorec-Csuka Judit és a nagykanizsai Kardos Ferenc „határon átvélő”, a térség kulturális egybetartozásának egyik újabb példáját szolgáló kezdeményezése, a közös kötet.

A Pannon Tükör könyvek új sorozatának első darabja, a Kettős hangzat már címében is hordozza a szerzői-szerkesztői igényt, mely szerint a kettő több mint az egy, s különösképpen érvényes ez, ha lírai válogatásról van szó. Jól döntött a szerkesztő (Péntek Imre), hogy a közös kiadványt két címmel illette, hangsúlyozva a két szerző személyiségalkotói jegyeinek össze nem mosását, költészetük szuverén karakterének kiemelését. Így lett Zágorec-Csuka Judit Szétszakadt táj és Kardos Ferenc Időfák alatt című kötet(i) – a sajátos jegyek kidomborításával – mégis „közös ajándékunk”. Kutathatnánk a közös jellemzőket, a különbözőségeket is, hiszen a két szerző női és férfi szemmel szemléli a világ dolgait, mindketten fiatal költők, ráadásul könyvtárosok, a társadalomtudományi érdeklődés is összeköti őket, s még sorolhatnánk. De ennél is fontosabb, ha tágabb kontextusban vizsgáljuk a kötet megjelenését, ahogy a szerkesztő tette: – Mi – a határ két oldalán – örvendjünk a közös megjelenésnek, a szellemi egyesülés szép példájának, Szlovénia, a szlovéniai magyarság és a határ menti, zalai-vasi régió együttműködésének.

A kötet anyaga 33-33 vers erejéig ad bemutatkozási lehetőséget a két költőnek. Zágorec-Csuka Judit második, Kiűzve az Édenből kötetben megjelent versei mellett néhány rövidebb szöveget válogatott a kötetbe, már a tőle megszokott zsánerben. Ő nem tart attól, hogy a sokszor hátrányosan megkülönböztetett nőköltő szerepét méríreá, hanem, ami miatt a magyar költészetben a nőnemű költőket megbecsülés övezi – Dukai Takách Judittól Nemes Nagy Ágnesig és Szécsi Margitig –, hogy fel meri vállalni azokat a kimondottan feminin szerepeket, költői énjévé oltva azokat a témákat, amelyeket a férfinem csak ritkán, vagy rosszul. (Ritka kivételek egyike Weöres Sándor Pszichéje.)

A helyzet, a költészeti tér-idő és a szerep persze adott, amolyan „átmeneti”, „apám és fiam között”, illetve a tér dimenziójában: „a keleti és nyugati végek között” (Átmenet). Vagy ahogy a Vörösmarty-motívumokra épülő versben a megélhető közösség képek hiányával „Kit követsz, kinek hiszel / te maroknyi magyarság?” – tendenciaszerű kérdésfelvetésének (A Csodafiúszarvas nyomában) záró szakaszában a félig megélt, autentikusnak nem nevezhető létezésre adnak utalást, ahol minden vállalkozás félig sikerülhet:

*Pannónia pusztában bújdosol
mint annak idején Mózes,
s a hétköznapiakba öltözöl,
félhiten tengődve, félnyelven,
félmagyarként, kiszolgáltatottan...*

(A Csodafiúszarvas nyomában)

A felvállalt „szolgáló” szerep is tarthatatlanná válik: „Szolgálni tudok, szolga lenni nem tudok.” – hangzik a kompromisszumot elutasító válasz a mindennapok kihívásaira.

A fennkölt, szinte bibliai témák kibontását nem mindig koronázza siker. Ilyen például az őtestamentumi rekvizitumok következtelen stilisztikai eszközként való használata (pl. Kiűzve-kiűzetve, stb.), máskor a slágerek felszínes képi világát idézik egyes sorok. Ilyen például a fiának ajánlott, melyben a népszerű dalból ismert Nap kapuját a Hold udvarával cseréli fel. Az angyal megjelenése is e témakörbe tartozik, hiszen az angyali-ördögi szerep oppozíciójának egyik összetevője ez Zágorec-Csuka Juditnál. Az angyali szerepkör a teremtés mítoszát is felidézi.

*Ha angyalod lennék, visszatérnék
hozzád, én lennék a kezdet és
a végzet, újjáteremtenélek.*

(Ha angyalod lennék)

Máskor a jó angyal, esetleg őrzőangyal-anya szerepében tetszeleg:

*Ha jó leszel,
majd beléd bújnak
az angyalok.*

*Ha jó leszel,
beléd bújok,
mert én vagyok
az angyalod.
(Ha jó leszel)*

A kötet másik szerzőjének, Kardos Ferencnek, akinek versei több dunántúli folyóiratban is megjelentek, ez az első „önálló” bemutatkozása. S mivel hosszabb időintervallumból válogat, egyenetlenebb, nagyobb minőségi ingadozás jellemzi verseit. A poétikai igényt – az önmagunk vállalása (cigánysors, kisebbségi lét) – Kardosnál sajátos programmal, a dolgok „néven nevezésével” lehetne jellemezni, amint az egyik cikluscím is jelzi. Ez a fajta poétika semmi öncélú tetszelgést, sem magamutogatást nem enged meg magának. S ezen a ponton találkozunk, s teljesedik ki a két költői program. Kardos verseiben gyakran felbukkannak a napok hordalékai között olyan újabb keletű versek is, amelyek származására és az ebből adódó problémákra, „átdőfés-szerű” kényszerhelyzetekre mutatnak rá:

*Cigány vagy? Magyar?
– ha rám böknék:
az ujjak, mint dárdák
átdőfnek.*

-----
*Cigány vagy magyar
a barátod?
És ismerősöd*

A kisebbségi lét mindennapos velejárójaként a másságból származó hátrányos megkülönböztetés akarva-akaratlanul is felbukkan, mint a multikulturális közeg kötelező velejárója. A hazatalálás szép versében, a Roma fragmentumban vallja:

*s ne mond hogy nincs hazád,
mert van!
Nagyobb mint bárkié,
ki e földön zászlót lobogtat:
a Szabadság*

Vagyis a szabadságkereső és -szerető emberek nagy közössége. Máskor a „valahol otthon lenni” – kérdéskörhöz a „mi dolgunk a világon?” kapcsolódik:

*„S mi dolgunk itt?
Fürtösödni?
Világra gurulni hangtalan?”
(Egy-két szőlőszem)*

A kérdésre igenlő lehet (is) a válasz. Fürtösödni és „világra gurulni”, mert csak így érdemes: világos, tiszta, értelmiségi szerephez méltó költői beszéd.

Veres Gábor (Szombathely): Fekete doboz
(Eisenstadt, Landesgalerie, 2005. október 25. - november 11.)

Péntek Imre

Zalaegerszegről indult az égi mechanika megértése felé...

A Hold túlsó oldalán (Dokumentumok és emlékezések Izsák Imréről)

Vidéki városaink szellemi életének jót tett a rendszerváltás. Megszűnt a kizárólagos Budapest-központúság, a legkülönbözőbb tudományos területeken, levéltárakban és múzeumokban kibontakozhatott a valódi, autonóm kutatómunka, s ami még fontosabb: megkezdődött a helyi identitás kiépítése, a települési múlt mind teljesebb feltárása. Amire konszenzuson alapuló megrendelés mutatkozott, mi több: alulról is táplálkozó közösségi igény. Kezdetét vette a hamisításokkal, torzításokkal és elhallgatásokkal átitatott (közel)múlt „megtisztítása”, ami igen szép eredményeket ért el. S ma gazdagabbak vagyunk, tudásunk teljesebb, a helyi hagyományok új színekkel gazdagodtak. A belső és külső emigráció szellemi termése mind meghatározóbban van jelen. Csak emlékeztetnék a pécsi Rajnai László irodalomtudós, műfordító hagyatékának pár éve elindult publikálására, gondoljunk Vörösmarty Mihály című nagyesszéjére, Kodolányi Jánosról írt monográfiájára, vagy Fekete naplójára, mely a belső ellenállás (eddig nem ismert, nem ismerhetett) dokumentuma. Immár vállalhatja, sőt, büszke lehet Győr az USA-ban élő Horváth Elemér költészetére, Baja az Írországot választó Kabdebó Tamás sokoldalú munkásságára, vagy hogy hazai példát is említsünk: a svájci Major-Zala Lajos (Kislakos) és a Rómában élt (1990 után hazatelepült) Szabó Ferenc (Kálócfa) költészete, irodalmi tevékenysége immár része a zalai irodalmi életnek is. Ennek, a fiatalabb generációt megérintő, kutató szenvedélynek újabb állomása az a kétrészes dokumentumfilm, amit Jelenczki István rendezett Izsák Imréről, a nemzetközi híru csillagász-matematikusról a Hold túlsó oldalán címmel. A 2000-ben bemutatott film visszaemlékezései, interjúi, dokumentumai tavaly könyv alakban is megjelentek, hitelességet növelő fotóanyaggal illusztrálva.

A kötet bevezetőjében dr. Gyimesi Endre röviden ismerteti a család erdélyi eredetét, valamint azt, hogy az apa Csurgóról került Zalaegerszegré a

húszas években, s itt megbecsült pedagógusként 40 évig oktatta a földrajzot és biológiát különböző iskolákban. A továbbiakban összefoglalja az egerszegi diák életútját. A kis Izsák Imre mentalitását meghatározta édesanyjához való erős érzelmi kötődése, aki matematika-fizika szakos tanár volt. Korai halála csak megerősítette ezt a ragaszkodást, s tehetségén túl ennek is szerepe volt, abban hogy fiú mind élenkebb érdeklődést tanúsított a matematika iránt. Kalandosnak is tekinthető, hogy 1939-ben a kőszegi katonai reáliskolában tanul tovább, ahol tanárai már felfigyelnek matematikai tehetségére, s itt tanítja Zeriváry Szilárd földrajza és matematikára, aki később országos híru csillagász lett. 1944-ben a kőszegi alreál elvégzése után a Görgey Artúr Műszaki Hadapródiskolába irányítják, Esztergomba; az osztályát Németországba menekítik, innen 1945-ben kerül haza. A Deák Ferenc Gimnázium VI. osztályába iratkozik, majd 1946/47-ben összevont vizsgát tesz a VII-VIII. osztály anyagából. Az országos matematikai versenyeken jól szerepel. Az ELTE matematika-fizika szakos hallgatója lesz, 1948-ban Kiváló Tanuló Érdemrendet kap. Még ebben az évben figyelmet kelt egy differenciálgeometriával foglalkozó cikkével. Hallgatóként rendszeresen tudományos megfigyeléseket végez a Konkoly-Thege Alapítványi Csillagvizsgáló Intézet Observatóriumában, végzése után Detre László igazgató, nemzetközileg elismert csillagász, állást ajánl neki. Az ötvenes években tanul, kutat, előadásokat tart. Az égi mechanika kérdései kerülnek érdeklődésének középpontjába. Bár nyugatra nem, a Szovjetunióba eljut. Egyre inkább a rakétapályák, a mesterséges holdak keringésével kapcsolatos problémák izgatják, melyek kutatására a SZU-ban vagy az USA-ban van lehetőség. 1956-ban elhagyja az országot, s Detre László ajánlásával gyorsan befogadja a nyugati tudományos világot. Svájcban telepedik le, a zürichi a csillagvizsgálóban kap munkát. 1958-ban két

értekezése jelenik meg, az egyik a mesterséges holdak mozgásával kapcsolatos számításokat tesz közzé. Ennek köszönhetően amerikai állásajánlatot kap, előbb Cincinnati-ban dolgozik, majd Cambridge-be hívják. Új munkahelye – a Smithsonian Intézet – olyan kutatóhely, mely a kisbolygók, mesterséges holdak észlelésének feldolgozásával foglalkozik. Új lehetőség, hogy számítógépekkel dolgozhat, ami nagyban növeli munkájának hatáskörét. A mesterséges holdak geodéziai alkalmazásáról írja egyik tanulmányát. 1960-ban a kutatási-fejlesztési osztály vezetője lesz. 1961-ben teszi közzé azt a felfedezését műhold mérések nyomán, ami világhírűvé teszi: a Föld egyenlítője nem teljesen kör, hanem geoid formájú. A Föld alakjának tanulmányozása terén ez igen jelentős előrelépés, aminek számtalan tudományos következménye ma is érzékelhető.

1962-ben megnősül, felesége Emily Dargado Kuempel Brady angol irodalmat tanít a bostoni egyetemen. 1964-ben gyermekük születik. Sokat dolgozik, előadásokat tart, egyetemi tankönyvet ír. A NASA főmunkatársként foglalkoztatja. Harmonikus családi életet él, sikeres kutató. 1964-ben megkapja az amerikai állampolgárságot.

1965-ben Párizsba hívják, egy konferenciára. Előadását nem tudja megtartani, szállodájában holtan találják. Sirja Cambridge-ben van. 1997-től Zalaegerszeg posztumusz díszpolgára.

A rövid, tartalmas összefoglalóból kiviláglik: Zalaegerszeg városa visszakapta elvándorolt, világhírű tudós fiát, akiről a Holdon krátert neveztek el.

A kötetben ezután olvashatjuk azokat a dokumentumokat, visszaemlékezéseket, amelyek ennek a kissé rejtélyes és tüneményes gyorsasággal magasra ívelő pályának állomásait mutatják be. Jelenczki István – aki az interjúkat készítette (bölcsezként is alaposan felkészülve) – joggal írhatja bevezetőjében: „Ez a könyv lehet... zárókö – a megtartó, megőrző emlékezet záróköve...”. Valóban, ez az elégtételadás – legalábbis egyelőre – a sokoldalú kutatómunka eredményeként nyugvópontra juttathatja az Izsák Imre-ügyet. Bényi Zoltán – aki a családi fotóanyagot összegyűjtötte – lírai hangvételű írásban idézi fel a tehetséges egerszegi diák gyermek- és ifjúkorát. Jelenczki István Izsák Magdolnával készített „mélyinterjúja” az idősebb testvér, a nővér szemével idézi meg a gyermek- és

ifjúkor éveit, sok-sok jellemző epizódját, majd az 1956-os elszakadást és újra egymásra találást. Előbb a levelek útján, később, 1963-ban, Bécsben a személyes találkozást. Schlemmer Tamás – az iskolatárs és gyermekkori barát – újabb vonásokkal gazdagítja a zenét és fotózást kedvelő, zárkózott, sokat olvasó fiú alakját. Egyike volt azoknak, akik évekként később találkoztak – ahogy gyermekkori barátai nevezték: Öcsi – feleségével, Emily-vel és fiúkkal, Andrew-val, azaz Andrással. Ő örökölte apja matematikai tehetségét és kiválóan zongorázik. (Amint ez a zalaegerszegi Izsák-iskola avatóján bizonyosodott, 2000-ben.) Hasonló élményekről számol be Frimmel Gyula, aki később építészként kísérte figyelemmel barátja, iskolatársa pályáját. Érdekes adalék, hogy az építész édesapja festette meg Izsák Imre édesanyjának, Pálffy Arankának a portréját. A fiatal tudós korai halálát (nem bizonyíthatóan) ő is – s még sokan mások – kapcsolatba hozza szupertitkos, katonai vonatkozású kutatásaival. Édesapja -halálhíréről értesülve – így fakadt ki: „De én azt az infarktust nem hiszem el.”.

A Hold túlsó oldalán

Dokumentumok és emlékezések Izsák Imréről

*„Ha csak egyszer is átéled a repülést,
járd bár a Földön, szemed mindig az
éget kémleli; mert ott voltál mindig
és ott leszel örökkön-örökké.”*

Leonardo da Vinci

Ő, aki 27 éves koráig jól ismerte fia egészségi állapotát, semmilyen jelét nem tapasztalta ilyesfajta tüneteknek, sem szívpanaszoknak. Hasonló konklúzióra jutott egy másik iskolatárs, Fülöp Miklós mérnök is, aki beszámolhatott arról, hogy amikor 1966-ban a NASA-hoz hívták meg tanulmányútra a fűvókákkal kapcsolatos kutatásai révén, egy rokonát keresve a személyzeti aktáiból előkerültek iskolatársa, Izsák Imre adatai. Az illető úr azzal a megjegyzéssel kommentálta a történeteket: nem meghalt, hanem „he was murdered”. Megölték. Miért? Felmerült az a gyanú, hogy kapcsolatban állt a szovjet hírszerzéssel, s vagy ez, vagy a másik oldal ezt rossznéven vette... ezt a kettős tevékenységet.

A közegi osztálytársak közül megszólal még Szmodis Lóránt, aki újabb adalékokkal gazdagítja a kiváló matematikus tanuló portréját az 1939-es 43 közötti időszakból. Izsák Imre 1943-ban az esztergomi Görgey Artúr Műszaki Hadapródiskolába kérte magát, ahol híradós szeretett volna lenni. Végül utász kiképzést kapott az I. században. A folyamatos visszavonulás során májusban amerikai fogságba estek. A budapesti – egyetemi – évekről Pál László, az Eötvös József Kollégiumbeli évfolyamtárs beszél. Izsák Imre egyike volt – még Keresztury Dezső igazgatósága idején – azoknak a tehetséges hallgatónak, akik 120 pályázó közül bekerültek a kiváltságos 25-be. Csillagász pályája is ekkor veszi kezdetét: 1952-ben Detre Lászlónak, a csillagvizsgáló intézet igazgatójának lesz aspiránsa. Ebben az időben már nagyapjánál, dr. Fatér Endre kényszernyugdíjazott közigazgatási bírónál lakott. Egy másik volt évfolyamtárs, dr. Kucsman Árpád naplója alapján eleveníti fel az együtt töltött kollégiumi éveket. Az ott lezajlott politikai küzdelmet, amelynek hatására a tagság java részét eltávolították, vagy önként távozott.

A fiatal csillagász alakját az obszervatóriumban töltött időszokról – mely 1956-ig tartott – Detre László professzor lánya, Detre Villő idézi meg. Izsák Imrét szinte családtagnak tekintették, akit befogadott a csillagász-matematikai társaság. Amikor 1956-ban elhagyta Magyarországot, Detre László ajánlásával talált Európában kapcsolatokat és munkát. Első munkahelye a zürichi csillagvizsgáló volt, innen távozott az USA-ba. Több személyes adalékot közlő interjú mellett dr. Almár Iván csillagász tudományos kutatásainak jelentőségét világítja meg. A kezdődő úrkutatási verseny, a

műholdak megfigyelésének és követésének problémája, a számítógép-rendszerek használata a pályák meghatározása szempontjából – nos, ezek együtt alakították ki azt a helyzetet, amelyet dr. Almár Iván így jellemezett: „... a megfelelő képzettséggel rendelkező, megfelelő ember volt a megfelelő pillanatban, a megfelelő helyen...”. Izsák Imre fiatal csillagászként kiválóan megtanulta az égi mechanikát, bravúrosan kezelte ennek bonyolult matematikáját. Ennek eredményeként döntő szerepet játszott annak felfedezésében, hogy a Föld egyenlítője nem pontosan kör, hanem lapult, kicsit elnyúlt formájú. A mesterséges holdak geodéziai alkalmazásában is az úttörők közé tartozott. Nyilván ez érintette a katonai, hírszerzési, biztonsági területeket is. Az ő fegyelmehetetlen egyénisége nem vette komolyan, milyen veszélyek fenyegetik. Mint ismeretes, 1965-ben halt meg Párizsban, egy nemzetközi tudós konferencia résztvevőjeként. A konferencia anyaga 1966-ban jelent meg, az előszóban méltatva Izsák Imre tevékenységének jelentőségét. Egy másik szimpózium hasonló témáról Görögországban zajlott, s az ebből született kötet is megemlékezik a tragikus hirtelenséggel elhunyt Izsák Imre kutatásairól.

Képet kapunk – néhány volt munkatárs visszaemlékezése révén – amerikai beilleszkedéséről, életéről, a cincinnati csillagvizsgálóban, a Smithsonian Asztrofizikai Obszervatóriumban, majd a cambridge-i intézetben végzett munkájáról. Dr. Joachim Schubart, dr. Hans Georg Walter egyaránt nagy tudású, vonzó egyéniségként jellemzik, aki Amerikában is megőrizte az európai értékeket. Természetesen megszólal özvegye, Emily Dalgarno is, akit 1963-ban ismert meg Izsák Imre. Kapcsolatuk viharos gyorsasággal bontakozott ki, melyből hat hetes udvarlás után házasság lett. A fiatal professzornő angol irodalmat tanított az egyetemen, tudományos munkát végzett, hasonlóan elfoglalt volt, mint a férje, de ennek ellenére jól megértették egymást. Két év házasság után megszületett fiúk, Andrew. Elbeszéléséből kibontakozik az is, hogy Izsák Imre hihetetlenül sokat törődött szülei, nővéreivel, „megosztott életet élt.”. Kereste a kapcsolatokat otthoni szakmai barátaival, s ha lehetősége nyílt, találkozott velük. A fiatal anya saját szemszögéből idézi fel a férje halálhírét, s a temetésével kapcsolatos bonyolult ügyintézkést. Végül férjét Cambridge-ben temették el, bár nővérei más

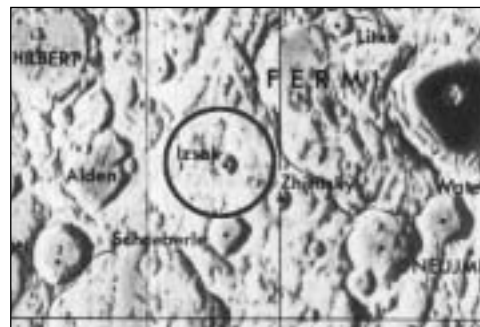
megoldást szerettek volna. A cambridge-i közeli barátok közül Anna Gaposchkin, és férje, Mike – aki szoros munkakapcsolatban állt vele – árnyalják tovább a róla kialakult képet. Ő beszél a NASA-megbízásokról is, amelyek közrejátszhattak abban, hogy Izsák Imrére felfigyeltek mindkét oldalon.

Herczeg Tibor matematikus-fizikus – aki szintén az USA-ban folytatta pályáját – a vele készült interjúban kiemeli Lassovszky Károly szerepét. A legtehetségesebbek a professzor óráira jártak, Izsák Imre is, s aztán 1956 után volt tanárával ismét együtt dolgozott a Harvard Csillagvizsgálóban. A másik közeli barát, évfolyamtárs Ozsváth István felesége szintén Amerikában mondja el élményeit az együtt töltött időről, kapcsolatukról. (A hölgy Texas állam egyetemének irodalom- és történettudomány professzora.) Tőle hallhatunk Izsák Imre reménytelen egyetemi szerelméről, bizonyos Ágnesről, aki a fiatalembert a maga területén kiemelkedő teljesítményekre sarkallta. S Ozsváth István szintén Dallasban gazdagítja az Izsák Imréről kialakult képet. Végül ketten idézik fel az 1965-ös, végzetes párizsi konferenciát, Yoside Kozai, aki akkor a tokiói obszervatórium igazgatója volt, és III Márton, a bajai obszervatórium vezetője. Yoside Kozai korábban együtt dolgozott Izsák Imrével a Smithsonian Intézetben, jól ismerték egymást. Párizsi együtt-létük kedves epizódja, hogy egy neves tudományos könyvesboltban barátja újra megvásárolta a korábban elhagyott, gyakran forgatott Laplace kötetet. Boldognak látta, hisz akkor már amerikai állampolgárként érkezett a konferenciára. A vásárlás után Izsák Imre szállodai szobájába ment. Yoside Kozai szerint nem érezte jól magát. Aznap találkozott vele utoljára. Az orvos szerint a második szívroham végezett vele. III Márton csodával határos módon került ki erre a konferenciára. Áttörésnek számított, hogy keletiek is megjelentek egy ilyen műholdmegfigyelő nemzetközi tanácskozáson, az Interobs szervezésében. A konferencia első napján találkozott Izsák Imrével, átadta a Detre László által küldött anyagokat, s estére meghívta egy kis hazaira és beszélgetésre. Beszélgetésük hosszúra nyúlt, éjfél körül váltak el. Másnap késett, s a szervezők aggódtak, mivel neki is előadást kellett volna tartania. Végül III Márton vállalkozott arra, hogy elmegy érte a szállodájába, ahol azonban holtan találták. Ő sem gyanakodott „idegenkezűségre”. Végül a zalaegerszegi féltestvére, Izsák János újabb személyes adalé-

kokkal egészíti ki a családi kapcsolatok – apjához és édesanyjához, testvéreihez való viszony – bonyolult kérdéskörét. Azt is megemlíti, hogy szenvedélyes fotós volt, sok képet küldött haza, és gyakran írt levelet. (Talán egyszer ezekből is közölni lehetne egy válogatást.) Érdi Bálint – mint fiatal csillagászmatematikos – mai szemmel próbálja megfogalmazni Izsák Imre tudományos eredményeit. Véleménye szerint „igen nagy szerepe van az amerikai űrkutatás sikereiben.”. Pályaszámításai döntően hozzájárultak a műholdak sikeres felhasználásához. Életrajzukban is akad néhány érintkezési pont. Az ELTE csillagászati tanszékén ugyanabban az előadásban hallgatták Földes István előadásait. Izsák Imre hadapród iskolájának esztergomi évei is összekötik őket: Érdi Bálint másfél évtizeddel később ugyanazonokon a helyszíneken járt iskolába. Ő mondja ki a végső konklúziót: „Izsák Imrét a magyar csillagászok nem felejtették el.”. Ne feledjük: 36 éves volt, amikor meghalt.

A kötet alapvetően teljesíti feladatát: hazai és nemzetközi forrásokra, visszaemlékezésekre támaszkodva megalkotni egy minél teljesebb Izsák Imre pályaképet. Talán jobb szerkesztéssel elkerülhetők lettek volna az ismétlések, s néhány erőszakolt kérdés. (Amire a válasz rendszerint ugyanaz.) S az olyan általános problémák, mint a tudományos teljesítmények elismerése, az elvándorlás, a magyar matematikai tehetségek sorsa – csak áttételesen tartoznak a témához. Ezek kitérgyalásához nem okvetlenül Izsák Imre rendhagyó szakmai karrierje a legalkalmasabb. Mindettől függetlenül: az interjú-sorozat feltárja a magyar tudománytörténet egyik fehér foltját, és jelentősen hozzájárul a fiatalon elhunyt csillagász helyi és országos kultuszához.

(A könyvet szerkesztette Bényi Zoltán és Jelenczki István, Kairosz Kiadó, 2004)

Simonffy Szilvia

Villa Negra

A Villa Negra megnyitotta ajtaját, a helyszín nem Itália. Földrajzi megközelítés szerint Nyugat-Dunántúl és Zala mente, borvidékeink szerint Balaton-melléke, közigazgatásilag Zala megye, érzelmi szempontból pedig a születésem helye. Mindegy, hogy ki hogyan és honnan közelít, lényeg, hogy elég távol van a fővárostól, annak zajától a csáfordi Alsóhegy, melynek ölelésében festők és szobrászok, szobrászok és festők maroknyi csapata a természet végtelen inspirációját kihasználva veszi birtokba nyaranta a pergő vakolatú épületet, amely pár hétre az alkotómunka, a társasági élet és szellemi érintkezés központjává válik, élettellel telítődik. Képek és szobrok, szobrok és képek készülnek színből, fényből, formából.

A művészház, vagy ahogy a helybeliek hívják Villa Negra, Zalaszentgrót határában a zalai domb-ság északi részén áll. Az épület a szentgróti önkormányzat tulajdona, ám használója és működtetője – az önkormányzattal kötött szerződés értelmében tizenkét évig – a ház ragadványnevét felvevő Villa Negra Művészeti Közhasznú Egyesület. A művész-közösség létrejöttéről Miksa Bálint festő és alapító tag így fogalmaz: a művésztelep „létrehozói olyan önálló utakat járó, elmélyült, a trendektől és anyagi függési rendszerektől mentes szobrászok és festők,

akik eredeti szívbeli motivációikkal voltak bátrak ott szembenézni, a tabula rasa és egyben a tiszta forrásból merítő újjáépülés lehetőségét kutatták, egyfajta megtisztulást kerestek és találtak. Kimentek művészetük valódi matériájába: a térbe és a fénybe, ahol ténylegesen közel kerültek az életet mozgató valódi energiákhoz. Elég időt adtak maguknak, hogy beszélgessenek, gondolkodjanak, kísérletezzenek, reflektáljanak egymásra és önmagukra és egymást erősítve is rengeteget dolgozzanak. Azon melegében megmutatták, hogy mit értek el és jóra való emberekkel, kinyíló érdeklődéssel találkoztak“. Az eredetileg szobrásztelepnek indult, jelenleg képzőművészeti szimpóziumként működő egyesület hosszú távon kíván kulturális missziós, közösség-szervező tevékenységet folytatni, a jövőben a társ-művészeteknek is helyet szeretne adni. Az idén már művésztelepet szerveztek a környéken lakó gyerekeknek, hiszen az alkotás, a kísérletezés és a szórakoztatás mellett a vizuális nevelést is fontosnak tekintik. Az általuk képviselt szellemi értékeket nyilvánosság elé táró, a kortárs képzőművészet sokszínűségét bemutató műhelyben minden az aktualitás, a rendszeresség és a nyitottság jegyében zajlik. Az egyesület tagjai a Budapesti Képzőművészeti Egyetem elvégzését követően ott, vagy Pécsen szereztek doktori fokozatot (Doctor of Liberal Arts), számos egyéni, illetve csoportos kiállítás résztvevői, és szerte az országban állnak köztéri műveik, az absztrakt plasztikától a portrén és figurán át a lovas szoborig.

Enteriőr a Kiskastély Galériában rendezett kiállításról, előtérben Lelkes Márk: A nagy utazás című plasztikájával (Zalaszentgrót, 2005. június 25.)

A zalaszentgróti középkori vár romjaira épült barokk Kiskastély intim hangulatú boltíves termei remek helyszínt nyújtanak a résztvevők által bírált és válogatott alkotásoknak. A szimpózium ideje, immár negyedik záró kiállításán, az intenzív alkotói energiát, megtestesítő munkákat látva megállapítható, hogy a művésztelep autonóm elképzelések megvalósításának a színtere, a résztvevők vizuális feleselést és barokkos fecsegést mellőző, tiszta és őszinte nyelven fogalmaznak. Alkotói szemléletmódjukban nincs és nem kívánkozik közös nevező, a művészi eszközök mind technikai, mind stílári sokszínűsége és magabiztos használata jellemzi műveiket.

Csáki Róbert cselekményt nélkülöző figurális festményeiből nehezen megfejthető szomorúság, melankólia árad. A figura – gyakran gyermek – magányosan, elszigetelten jelenik meg a természetben, saját lelkének tájtükrében, mint tétlen résztvevő (Rózsakert, Idegen). Horváth István organikus köszobrait, ha jobban megfigyeljük, ökoloszorította, óriás-tenyér gyúrta izgalmas térformákat fedezhetünk fel (A teremtés könyve; köztéri művei: Isten keze, Erdőkertes; Boldog Gizella és Szt. Imre, Dunavarsány; etc.). Kő Boldizsár grafikáit szemlélve, gravitáció nélküli szurreális álomvilág szereplőivé válunk (Álmosrajzok). Mesekertek és játszóparkok megálmodása és megvalósítása mellett (Zöld Péter népmesejátészóter, Budapest, Millenáris Park) színházi, illetve bábszínházi díszleteket is tervez (Griff Bábszínház, Zalaegerszeg). Lelkes Márk az egyesület elnöke és mozgatója. Egyszerre archaikus és modern hangvételű kispasztikai állatok, emberek és csónakszerű járművek vegyes köhasználatú kompozíciói. Időtlen utazói a jóízű iróniától sem mentesek (Noé bárkája; Amatőr; Profi; köztéri művei: Plasztika, Nagyatád; Sárkányölő Szt. György, Szokolya; etc.). Lestyán Goda Jánosnak halak formarendjét szükséztű organikus jelle absztraháló szobrai csendes szemlélődésre, a természet nyugalmának átélésére invitálnak, legyen a választott anyag kő, bronz, vagy fa, a felület simára csiszolt, rusztikusan mintázott vagy faragott (Kardhal; Öreg harcsa; köztéri művei: Történelmi emlékkút, Szarvas; Szabó Lőrinc, Debrecen; etc.). Menasági Péter lendületbe hozható fekete gránit plasztikai kissé rideg, de játékos, egyben filozofikus koncentrációt és mérnöki precizitást tükröző alkotások, melyeket centrifugális mozgás hatására csordul

vízjátékkal kombinál (Spirál tál; köztéri munkái: Mansfeld Péter-emlékmű, Budapest; Örvény, Kis-oroszi; etc.). Meszlényi-Molnár János a klasszikus tradíciót továbbörökítő szobrász. Érzékletesen mintázott, érzelmeiket tolmácsoló kisbronzainak témája az ember (Álló fiú; köztéri művei: Erzsébet királyné, Pesterzsébet; Halas Lány, Budai Vár; 1956-os forradalom és szabadságharc emlékműve, Soroksár; etc.). Miksa Bálint festményei magas hőfokon izzó és vibráló, természetes és mesterséges fényjelenségekben feloldódó szuggesztív tájélmények (Széles mező; Lámpák és sebesség). Nagy Edit filmnegatív képkockáira emlékeztető tájképei egyéni színhasználatról, a képkivágás és a kalligrafikus ecsetvonások a távol-keleti művészet hatásáról árulkodnak (Fürdőzők sorozat; Csáfordi köd sorozat). Tóth Dávid szobrainak témái a mozgásban, vagy nyugalmi állapotban karakteresen megragadott állatalakok, mint pl. oroszlán, elefánt, kos, melyek hol részletező, hol átírt formákkal fogalmazott, esetenként emberi gesztusokkal is felruházott figurák. (Fekvő tigris; köztéri művei: Boldog Gizella, Pilsivörövár; Géza fejedelem, Verőce; Szt. Kinga, Budapest; etc.). A művésztelep résztvevőinek névsora nem korlátozódik szigorúan az egyesület alapító tagjaira, hiszen évről évre más alkotók – ez ideig Bodor Csilla grafikus, Csoma Gábor, Lelkes A. Gergely festők, Gálhidy Péter, Székó Gábor, Ricardo Contreras szobrászok – is meghívást kaptak.

A záró kiállításoknak és összejöveteleknek köszönhetően kirajzolódni látszik egy helyi művészetkedvelő közönség, amely évről-évre szerezhett élményt és tapasztalatot, és várhatóan nő a köztereken, intézményekben, s az otthonokban elhelyezendő műalkotások száma a környező településeken. Zalaszentgrót város első lépéseként Lestyán Goda János Halpár plasztikája került felállításra a termálfürdő területén. A 2003. évi művésztelepen készült, áttört tömegű márvány plasztika kompozícióját két egymásba fűződő íves organikus forma adja, ami egy kettős haltest dinamikusan összefonódó asszociációját kelti. Ezt követően idén augusztusban Germersheim várossal kötött testvérvárosi szerződés alkalmából állították fel Lelkes Márk konvex és konkáv ívekkel határolt vertikális tömegű absztrakt, mészko kompozícióját a város nyugati kapujában. Mindkét szoborállítás a csáfordi műhelynek köztereinkre, és ez által az életminőségre gyakorolt jótékony hatását mutatja,

hiszen a köztér nyilvános élettér, így az alkotások részévé válnak az ott élők mindennapjainak. A zalaszentgróti önkormányzat és a támogatók példaadó módon felismerték egy helyi művésztelep értékteremtő és identitásformáló szerepét, hogy a kultúra hajtóerő egy régió fejlődésében. A megyehatárokon túlmutató, az egyetemes vizuális nyelvi mozgalmaktól impulzusokat fogadó és áramoltató művésztelepek eredményei figyelmen kívül nem hagyhatók, támogatásuk messzemenően indokolt.

Az 1952-ben megtalált, rézkorból származó csáfordi aranyelet (Magyar Nemzeti Múzeum), az árpád-kori templommaradvány (Csonkatorony), a

rokokó berendezésű barokk templom és a benne található 15. század elejéről származó vörös márvány sírkő (Kanizsai Miklós tárnokmesteré), valamint a Napba öltözött asszony, a Maria immaculata ikonográfiai típust megjelenítő gótikus faszobor (Szentgróti Madonna 1480-90), a Batthyány-kastély, a Hatamov-híd – számos helyi kulturális emlék és érték. A sor folytatható és folytatható.

A Villa Negra megnyitotta ajtaját. Birtokba vették szobrászok és festők, képek és szobrok. Színek, fények és ízek; szőlőhegyölelés.

Enteriőr a Villa Negra egyesület szentgróti kiállításáról
(Zalaszentgrót, 2005. június 25.)

Milan Pirker

A IV. Nemzetközi Művésztelep Szentgotthárdon

Az idén augusztusban immár negyedszer megrendezett művésztelep olyan szerveződésnek számít, amelyet megillet a hagyományos jelző. A négy év során kikristályosodott a rendezvény koncepciója, és már elegendő műtárgy áll rendelkezésre ahhoz, hogy olyan gyűjteményről beszéljünk, amely nem csak helyi értelemben, de magasabb, regionális és nemzetközi szinten is jelentős. A határok nélküli Európa ebben a térségben már sokkal korábban létezett, mint Magyarország és Szlovénia kapcsolódása az Európai Unióhoz. Most, hogy a belépés már formálisan is megtörtént, beteljesülni látszanak az ilyen és hasonló jellegű rendezvények szervezőinek víziói, és szélesebb kontextusban is igazolást nyernek. A Pannon-medencét évszázadok óta a nemzetek, nemzetiségek, emberek, gazdasági és szellemi szükségletek, érdekek összefonódása jellemezte. Érdekes, hogy a kultúra és a művészet képviselői ezt a tényleges összetartozást már a politika előtt megéreztek, és azt kellő formában, mint a Szentgotthárdi Nemzetközi Művésztelep, intézményesítették.

A több mint százéves hagyománnyal rendelkező művésztelepek eredeti funkciója és szerepe a modern világban sok tekintetben megváltozott, de továbbra is fennáll az elsődleges cél: festők, szobrászok, keramikusok társulása az egyik oldalon, és elismert alkotók műveinek létrejötte a másik oldalon.

A művésztelepek némelyikén a téma előre adott, néhányon pedig, mint a szentgotthárdi művésztelep is, teljesen szabadon választott, és a szerző vágyaitól és ráhangolódásától függ. Jelen vannak a legkülönbözőbb elképzelések, a klasszikus tájképfestéstől az expresszív, nonfiguratív ábrázolásig. Mindenek ellenére az együttlétek nem veszítették el értelmüket.

A különböző műfajban alkotó művészek, akik első látásra szinte ellentétben állnak egymással, a művésztelep színhelyének, Szentgotthárdnak és vidékének új szellemi és művészeti energiát kölcsönöztek. Maguk pedig társaikkal és az új környezettel való intenzív kapcsolat során új formát és minőséget nyertek.

Az alkotók többé már nem a pannon síkság, a különleges vidék és a rurális életmód hű feljegyzői, hanem a környezeti érték egyfajta közvetítőivé váltak, új impulzusokat teremtve, új kreatív energiákat mozgósítva, új távlatokat tárva fel, a még meg nem valósított elemekre koncentrálnak munkájukban. Megszülettek a Szentgotthárdot és vidékét ábrázoló valóság-hű alkotások. Megszülettek azon lelkiállapot festői feljegyzései, amelyek a művészeknek a közösséggel való kapcsolatteremtéséből alakultak ki, azon ötletek tárgyasulási, amelyek a művészek inspiratív közösségében jöhetnek létre. Megszülettek a vidék és a táj álombeli ábrázolásai, amelyek talán még pontosabb dokumentumai az időnek és helynek, amelyben keletkeztek, mint a még olyan hű és pontos fotorealisztikus életképek.

A szentgotthárdi művésztelepen négy év alatt így már gazdag műalkotás-gyűjtemény keletkezett, amely az idők folyamán egyre gyarapszik, és a következő nemzedékeknek dokumentumként is szolgál. Tanúskodik a vidék szellemi történelméről, az itt élő emberekről, a művészettel szembeni nyitottságukról, valamint a különböző művészeti irányzatok alkotóiról, akik itt kedves fogadtatásra és kellemes alkotó-körülményekre bukkantak. Az idej művek is igazolták a várakozásokat.

Jasna Merku festőművésznő Triesztből, lágy színeivel (rózsaszín, zöld) és motívumaival („Mennyei rózsza” ciklus) a gyengéd, „nőies” festészet képviselője. Az informel nyilvánvaló hatása ellenére, amely a színrétegek tapinthatóságára és a vászonra ragasztott papírra fekteti a hangsúlyt, még mindig a női lélek és kéz gyengéd, meditatív megnyilatkozásán van a hangsúly.

Honfitársnője, Katerina Kalc, ugyancsak Triesztből, hagyományos olajképeivel a mediterrán festészet fő attribútumainak a lekötölezettje. A víz és a fény azon reflexeit viszi vászonra, amelyek sajátos, különleges hangulatot árasztanak. Még mindig a tájképfestészet ez, de már magán viseli a modernizmus és postmatissé-i ábrázolásmód nemes tapasztalatait.

Király Ferenc: Érintés – fa

Katerina Kalc: Halastó (olaj, vászon)

Király Ferenc Lendváról, a művésztelep állandó résztvevője és rangidőse. Ő az egyetlen szobrász a művésztelepen. Jelen műve, amely az Érintés címet viseli, tipikus képviselője az érzékiséggel és erotikával teli plasztikának. A stilizált férfi-női test egymásba indázódása az élet, az érzékiség költészetéről mesél, felhasználva a fa nemes, végsőkig letisztult formáit.

Goce Kalajdziski, Szlovéniában élő macedón festőművész néhány olyan művet alkotott, amely ciklusba rendeződik, és a „struktúrák” nevet kapta. A festőre a rendkívüli sokszínűség jellemző, képein az elsődleges festészeti anyagokon és gazdag színrétegeken kívül a természetből is átvesz néhány kész formát és anyagot. A föld, homok, kavics, fadarabok azok, melyeket a szerző bekapcsol festménye kompozíciójába. A természeti elemek a mű szerves részévé avatódnak, taktilitásuk új dimenzióval gazdagítja a felületet.

Simon János festő Sárospatajról, lezonit lemezre festett akrilljeivel, a föld színárnyalataival, különös, neoimpreszionista hatásokat próbál elérni. Festményei A megtalált város, Impresszió városra és Mediterrán, még ha akrill festmények is, különleges titokzatosság és légiesség látszatát keltik, amit egyébként a festők az akvarell-technikával tudnak elérni. Ezek az ősi formációk, egymásba olvadó építmények sziluettei, elvágódásról, orientális álomvilágról, misztikus élményekről adnak hírt.

Göntér Endre Muraszombatról, a végtelen sztyeppék és síkságok festője. Az izzó, barnás-vörös színek apokaliptikus asszociációkat keltenek, és az egyébként sík felületen elhelyezett függőleges vonalai emberi intervencióra utalnak, de egyben az ember távollétét is regisztrálják. Az emberét, aki már távozott, nyomot hagyva maga után, amelyről nem tudni, hogy maradandó lesz-e, és új erényeket hoz-e a világnak, vagy csupán posztapokaliptikus rombolást.

Csuta György festő Békéscsabáról, papírra festett akrilljaival különös organizmusokat alkot, egyfajta keleties képleteket, titokzatos formulákat, amelyeket a lettrizmus által szimbolikus elbeszélésekké változtat, és melyek sokszínűségükkel az egyik oldalon, valamint többértelműségükkel, meghatározhatatlanságukkal a másik oldalon, egyfajta homályos és ismeretlen összeesküvés hatását keltik.

Rudi Benétik festő az ausztriai Globasnitz-ből, minimális festészeti eszközökkel modern képzőművészeti üzeneteket alkot. A látszólag egyszerű

fekete-fehér kompozícióba különleges színfoltokat hord fel. Nagyon kimérten adagolja a rózsaszínt, zöldet, barnát és a kék színfoltokat. Különböző fragmentumokból, maradékokból a kollázs új, különleges, festőien megalapozott világát rakja össze.

Györfi András festő Budapestről, a szentgotthárdi művésztelepen szereplő képzőművészek között egyedüli képviselője a figurális művészetnek. Ez egy fantasztikus, látomásos, szurrealisztikus figurativitás, ahol az alakok a szerző vonásait viselik magukon. Ezáltal a festményeknek különös (ön)iróniát kölcsönöz, a nézők elé pedig enigmatikusan ívelt, többértelmű szerves alakzatokat, szerkezeteket tár, teli rejtett, néha szinte félrevezető szimbólumokkal.

A 2005-ös évi IV. Művésztelep Szentgotthárdon egészében teljesítette kitűzött célját. A két ország, Szlovénia és Magyarország peremvidéke a festőknek és szobrászoknak kiindulópontul és inspirációul szolgált az alkotáshoz, egyben pedig jól felszerelt műhelyt biztosított számukra. És éppen ebben rejlik a lényeg: ez az azilum kiváló feltételeket nyújtott a résztvevőknek elképzeléseik megvalósításához. Az itt született festmények és szobrok pedig majd szellemi azilumot jelentenek a nézőknek, amelyben nyugalmat lelhetnek a mindennapok zaklatásai elől.

(Szentgotthárd, Szlovén Kulturális és Információs Központ, november 14- november 31.)

(Szlovénról fordította Bence Utrosa Gabriella)

Goce Kalajdziski: Reggel
(akrill, vászon)

Péntek Imre

Tárlatról-tárlatra

Gébárti Nemzetközi Művésztelep, (2004-2005)

Válogatás a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház galériájában

Új(abb) hullám indult a Gébárti-tótól. Nem kell megjedni, nem valami zalai cunamiról van szó. Művészeti hullámról, amely az utóbbi két nemzetközi művésztelepen keletkezett. Hja, tizennégy év nagy idő. Változások, koncepciók követték egymást. De volt, ami megmaradt, amire mindig lehetett építeni. A tíz éves évforduló kötetében sok érdekes írás mellett a marosvásárhelyi román Lucia Calinescu fogalmazta meg (szerintem) legtalálóbban, mint jelent Gébárt. Idézem: „Zalaegerszeg =Gébárt szinonimája. Gébárt= szinonimája a kollegialitásnak, kedvességnek és barátságának; szélesebb értelmezésben: az alkotás számára kedvező légkör”. Azt hiszem, ennél jobb ajánlólevél nem kell sem a művésztelepnek, sem a városnak. Szemadám György pedig az öt éves évfordulón a következőt írta: „örülök, hogy e tábor máig nem nyúlta le egy képzőművészeti irányzat, vagy művészcsoporthoz sem. Szabadelvű, nyitott..., ezért jövője van”.

Nos, az utóbbi két év együttléte és alkotásai bizonyították: mindkét művész jól ragadta meg a lényegét. Az alkotás számára kedvező légkör tapasztalható volt. A nyitottság és tolerancia ma is nyilvánvaló. Még akkor is, ha az utóbbi két évben egy újraszervezett csapat kapott és élt a lehetőséggel, amit a gebárti három hét jelent. A telep megfiatalodott, megőrizte közép-európai tájékozódását és régiós jellegét. A két év tematikai ajánlása: Kép-tér-kép, „Figur(e)ális áthallások” és a Tabula rasa – tiszta lappal kellően tágnak és inspirálónak mutatkozott. A „termés” mindenképpen ezt mutatta. S az itt látható válogatás is, amely a kollektív kép mellett ízelítőt ad az alkotók egyéni stílusáról, törekvéseiről. Persze, alkotásaik révén. És tükrében.

Mi jellemzi ezt a kollektívot? Talán a legfontosabb jegyként említeném: teljes szinkronitás a progresszív kortárs áramlatokkal. Ez persze érthető, hisz az alkotók naprakészen tájékozottak az európai és amerikai trendekről, s ez műveiken is nyomot hagy. Ha megnézzük a festmények többségét, különböző technikával előállított színstruktúrákat látunk.

Edgar Wind írja Művészet és anarchia c. könyvében: „A terjesztés közege hovatovább elsőbbséget élvez a közvetlen élménnyel szemben, s mind gyakrabban a műalkotások is ezt szemmel tartva születnek. A dolog helyett annak árnyékával kell beérnünk...”. A mai művészet a másodlagos élménynek ad elsőbbséget. Elfordul a nyers valóságtól. Irtózik a naturalizmustól. Egy dekonstruált világ szegmenseivel bíbelődik. A részek részleteivel. Analitikus szemléletű. Matematikai és geometriai modellek, vázak, szerkezetek érdeklik. S amikor már azt hinnénk, nincs tovább, nincs személyesség, szubjektivitás, akkor – ezekben a nagyon is művi formációkban – rejtetten, mégis kivehetően szinte érzelmes vallomások derengenek elő. Indirekten – ahogy Thomas Eliot írt erről, amikor megalkotta az „objektív korrelatív” kifejezést: a nyílt beszéd nem a művészet szavajárása. Két kifejezésnek kell felkeltenie azt a harmadikat, amit nem nevez nevének a művész. Némi analógiával élve: két színárnyalatnak kell felkeltenie azt az élményt, ami a mű vonatkozásrendszerében fontos, lényeges. De maradjunk a műveknél az elvont esztétizálás helyett.

Horváth M. Zoltán – újabb korszakában bonyolultan kikevert színárnyalatokból hoz létre dinamikus képfelületeket. A Tapéta I. II. a mintázat helyett emberi arcokat – női és férfi arcokat – variál, fotószerű hatást keltve. A kontraszt nyilvánvaló: a gépi, a művi változik át egyedi, szellemesen megfestett arc-kép-csarnokká. Szél-Csend című projekt-je és installációja meglepő, s egyszersmind emblematikus mű. A négy égtáj felől érkezett kollégáival fotóztatta le magát, s a felvételre írta: „Fújj az arcomba kérlek, és én elképzellek nyugati (északi, déli, keleti) szélnek...”. A kivilágított dobozok körül a résztvevők gipszből kiöntött lábfejei jelzik az egymás felé tett lépéseket. Sajátos művészeti és magán-mitológiai „szentély” keletkezett így, mely egyértelműen hitet tesz az összetartozás, az érzelmi-szellemi áramlatok érintkezésének egymást gazdagító folyamatai mellett.

Igor Banfi, az Utolsó vacsora képi toposzára játszik rá: amikor festékfoltokkal helyettesíti az asztalt körülülő apostolokat és Jézust. S először nem értjük, miért van két változat, mi a különbség. A „folyamat” során, a második képen már eggyel kevesebb foltot látunk: Júdás már eltávozott. Valamiképpen szeretetteljes, szemérmes ironia rejlik a képben, az „utolsó vacsora” élet által megrendezett szerkezetében. Knyihár Amarilla világító színekkel megfestett, geometrikus formációi – a különböző árnyalatú (zöldes, kékes) négyzetsorok – épp azért válnak érdekessé, hogy a rend megbomlik, a négyzetek különböző színárnyalatokkal „egymásba folynak”, fellazulnak, dekonstruálódnak. Festői áthatások szaggatják meg a szabályosságot. A rendet „átvérzi” a személyesség anarchiája. Ernszt András szitanyomatai már régóta és karakteresen színdinamikai kutatásokról szólnak. Míg korábban gondosan megkomponált, pasztelles, tompított foltok, pettyek borították a képfelületet, vidám, derűs hangulatokat keltve, most „megkeményedtek” a színek, élesek, szűrőak a pontok, a „megszigorodott” képmező a hard edge stílust idézi. Kíváncsian várjuk a folytatást. A két lengyel művész „kép-térképei” igazi szakmai bravúrral vannak megoldva. Maria Izdiak festménye a térkép (Gébárti-tó) formáció festői megjelenítése. De nem elégszik meg a titokzatos jelekkel, alakzatokkal, melyekkel alaposan megsűrítette „terepasztalát”, hanem fakturálisan, a térbe is kilépve érzékelteti a táj elemeit, változatosságát. Andrej St. Konieczny műve (pasztell, acryl) a sokértelmű Hippodrom (kocsiversenypálya, lovarda, cirkusz) címet viseli. A helymegjelölés, a helyszín ebben az esetben egy pazarul megdolgozott felületet takar, amely egyszerre kelti valamiféle mesebeli térkép benyomását, ugyanakkor fák, bokrok, mezők sávjai jelzésszerűen, de egyértelműen valamiféle helyi benyomásokból építkező tájképre utalnak. Kiltau Kinga a vörös színárnyalatait, hullámzását, áramlását bontja ki négy részre tagolt festményén. A vörös rés – vörös vonalak a vörös képmezőn – romantikus képzeteket kelt, valamiféle heroikus születés előjátékának a díszleteit. Pinczehelyi Sándor eljött Gébártra megifjodni. Hiszen már több, a pécsi képzőművészeti egyetemen végzett hallgatója is mesterének tarthatja. (A mostani résztvevők között is vannak ilyenek.) Emblematikus sarló és kalapácsos önarckép sorozata újra és újra előkerül, más-más variációban.

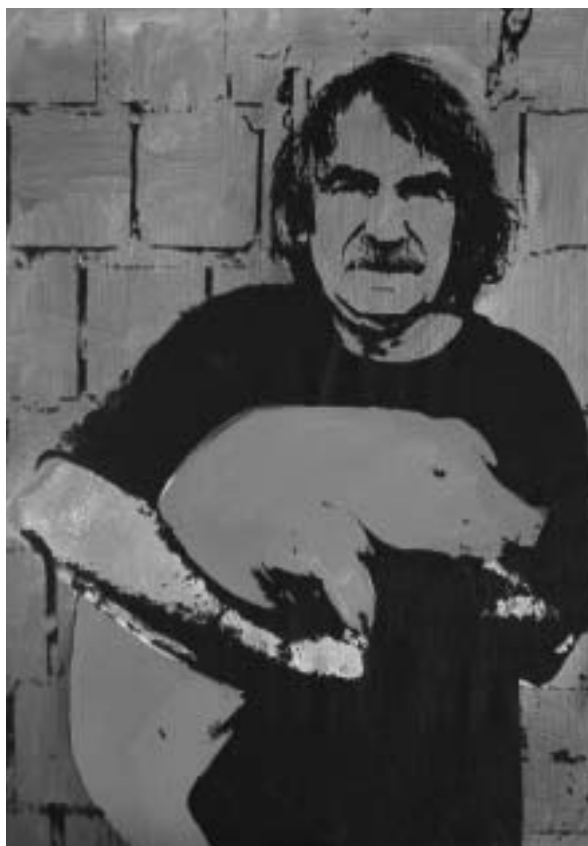
Ezúttal nem egy ideológia jelképeit helyezi át ironikus kontextusba, hanem vidám, rurális – amihez mindig vonzódott – hangulatoknak „áldoz”. Nyomatai mégsem fotórealista „átköltések”, gazdasági zsánerképek, hanem a személyesség próbatételei. (Próbanyomatai.) Kakassal, birkával – én inkább bárányt mondanék – és malaccal. Mit bírok el? (Nem csak fizikailag.) A személyességemet, személyiségemet milyen közegbe „márthatom” még?

De nem csak erről van szó. Egy ősi festői toposzról, annak újraéléséről. (És megfestéséről.)

A plasztikák rendkívül megdolgozottak, szűkszavúak, de mégis képesek archetipikus formákban megnyilvánulni. Ez mindenképpen dicséretes. Az osztrák Lisabeth Sailer Termékenység címet adta a rusztikusan megfaragott, hatalmas tájának, melynek belsejét arany festékkel borította. A befogadás rítusának apoteózisa ez az edény. Nyári Zsolt Teli edénye egy tömbből formálva maximálisan kihasználja a szürkés-kékes gránit gazdag erezetét, Origója a fa és kő szellemes kombinációja. A spirituális kezdőpont materializálódása. Kuti László Panem nostrum-ja (Mindennapi kenyérünket-je) is igazi szobrászati trouvaille. A köznapi vekni előtűnik változik át valami nemes, emelkedett formává. Aminek súlya, tartása van, időállósága. Az azóta más formában, más kőben (barnás erezettel befutott, elszíneződött mészkőben [sarmata]) megfogalmazott, méreteiben is nagyobb cipő már nagy sikert aratott a Pécsi Galériában. A monumentális változat kifaragására nem volt elég a három hét. Jövőre megcsodálhatjuk a Kuti László által óriásira „kelesztett” mindennapi kökenyerünket a szoborparkban. A csapat „Benjáminka” a Marosvásárhelyről érkezett Pokorny Attila volt, aki először vett részt a telep munkájában. Mégis úgy tűnt, mintha már régóta együtt dolgozott volna az összeszokott, szemléletében rokon társasággal. Két kisplasztikája – egy álló és egy fekvő – a Gyűrődések I. II. címet kapta. A fehér carrarai márvány harmonikaszerűen munkált felülete egyszerre kelt szerves és szervetlen benyomást. Az osztások és bevágások mélysége, játéka, szimmetriája és aszimmetriája, az élek finom legömbölyítése a megbontott felületnek lágy, kissé képlékeny ritmust adott. A fiatal szobrász mester-ségbeli felkészültsége imponáló: a számára jutott márványdarab keze nyomán eleven, lüktető plasztikává vált. Két keramikus egészíti ki a nem-

zetközi csapatot. Fujisaku Tomokó mindent tud az anyagokról, a színezésről, az égetésről (tanítja is Pécssett): itt látható Kapu-ja végtelesen egyszerű, mégis hatásos, ősi forma. A japán világból. A külön darabokból összerakott egyszerre kapu és titokzatos alagút. Barlang. A finom rózsaszínű árnyalat és szabályosságában is változatos, szaggatott, csipkézett szegélyű kiskapukból összeálló mű szinte lebegni látszik. Tomokó az áttetsző anyag ellégiesítésével érte el ezt a varázslatos hatást. K. Krawczun Halina raku technikával készült talányos kerámia „gyümölcsei”, „tojásai” színezettségükkel (ami a kémia ajándéka) és szépségükkel nagyon magas színvonalon képviselik a kerámiaszobrászatot a kollekción belül. A különböző vegyszerekkel kezelt, többszöri égetési folyamaton átesett (agyag-) anyag, a földből nyert testes matéria átlényegülése és „felnemesítése” nagy mesterségbeli tudást igényel. K. Krawczun Halina remekül találja meg a formát, amivel e sajátos technikai tudást igénylő folyamat legszebb erényeit tudja a felszínre hozni és megmutatni. „Végtelen hullámvonalak” mentén félbevágott tojásai egyszerre születés- és elmúlásszimbólumok, ötvöződik bennük az új és a roncsoltságukban, mélységeikben évszázadosnak tűnő pillanatok hangulata.

A modern képzőművészet – amint ezen a tárlaton is nyilvánvaló vált – kaland és szellemi kihívás. A gébárti műhely kétévi termése, közszemlére tett kollekcója részleteiben és egészében is európai jelenség. Az immár természetes szellemi érintkezések, egymásra hatások lenyomata és dokumentálása.

Pinczehelyi Sándor: Önarckép malaccal – szlita, akrill, vászon

„Különböző vegyszerekkel kezelt, többszöri égetési folyamaton átesett anyag.”
Krawczun Halina: Végtelen hullámvonalak – rakuzott kerámia

2. Eurégiós művészeti díj és kiállítás

(Győr, szeptember 28-október 12.,
Eisenstadt, október 25 – november 11.)

A képzőművészeti élet a Dunántúlon is megért néhány változást az elmúlt húsz évben. Azok a törekvések, melyek valamiféle regionális-tájegységi szemléket hoztak létre (Dunántúli Tárlat, Észak-dunántúli Tárlat, stb.), a rendszerváltozás után kihunytak. Természetes, mondhatnák valakik könnyedén, de korántsincs így. Az országos tárlatok, kiállítások mellett szükség van köztes „megméretetésre” is, s idővel pedig – a nyolcvanas években – felmerült a határon átnyúló, a kortárs képzőművészetet a (közép-)európai folyamatokkal szervesítő akciók szervezésének igénye. A Szombathelyi Képtár – az egyetlen képtárnak épült épület 1945 óta – helyzeténél fogva szinte predestinálva volt arra, ezt az elképzelést megvalósítsa. Így jöttek létre az Alpok-Adria Nemzetközi Kiállítások. Hogy miért nem folytatódtak? Az okok között találjuk belépésünket az Unióba. Más területi elvek kerültek előtérbe. Az új együttműködési forma hamarosan kialakult: méghozzá Eurégiós szinten. 2003-ban Burgenland, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye létrehozta a régió tárlatát és művészeti díját, mely két évente kerül megrendezésre, illetve kiosztásra. A tárlat és a díj együttese voltaképpen jó ötlet, inspiráló lehetőség. A beadás „szabad”, s az összegyűlt műveket négytagú zsűri válogatja, s ítéli oda a nem csekély díjakat. (1. helyezett: 2000, 2. helyezett : 1200, 3. helyezett: 800 EUR.) A nevezés feltétele, hogy a pályázó állandó lakhelye, illetve tevékenységének színtere a Nyugat-Pannon Régió területén legyen.

Míg 2003-ban Szombathely és Eisenstadt adott otthon a „West-Pannon” tárlatnak, az idén Győr volt a magyar helyszín. A díjátadásnak és a tárlatnyitónak a Bartók Béla Művelődési Központ adott helyet szeptember 28-án. A magyar díjazottak itt vehették át díjaikat. Az első díjat a szombathelyi Soós Nóra, a másodikat a szintén szombathelyi Stekovics Gáspár kapta. A harmadik díjat a burgenlandi Judith Horvatis-nak ítélte a zsűri. Október 25-én Eisenstadtban, a Landesgalerie-ben nyílt meg újra a tárlat, remek, áttekinthető rendezésben, de nyilván a burgenlandi anyagra téve a hangsúlyt.

Nézzük előbb a díjazottakat!

Soós Nóra nem ismeretlen a kortárs kiállítóterekben, annak ellenére, hogy 26 éves. „Cipőszobraival”, cipő-installációval, Gyermekszoba című festménysorozatával és más műveivel már jelentős sikereket mondhat magáénak. Női „életképein” egyszerre tagadja és használja fel a képregény-kliséket, némileg Andy Warhol megoldásaira emlékeztetve. A díjazott három képen erőteljes feminista szemlélet érvényesül, a nő, mint a modern életmód kiszolgáltatottja, rabszolgája, küzd az önmegvalósításért környezetével, családjával. (Ez a buta vekker, Kalóriaszegény vacsora, Ez miért mindig a mi dolgunk?) Harsány, élénk színek, lendületes vonalakkal festett, áttetsző, sziluettszerű figurák, intim pillanatok. Amikor „védtelen” a köznap (konyhai) teendőkhöz kényszerített, csillogásától, dekorativitásától megfosztott női lény. Stekovics Gáspár Stuktúrák című triptichonja egy régóta rá jellemző, következetes művészi gondolkodásmód megnyilatkozása. Néhány felsejő geometrikus forma (rend), és a mindezt átható, tömény, barnás tónusokban felvitt, fakturálisan megdolgozott festékréteg. Fő téma: a transzparencia, az áthatás játéka. Az átmenetek, alakulások, színekben és formákban. Mintha egy végtelen „színdallam” ismétlődne, variálna. Némelyeknek talán monoton ez az előadásmód, de ennek a sajátos purizmusnak is van érzelmi hullámszáma, kisugárzása. Judith Horvatis tiszta színekkel festett, ornamentikus szerkesztésű, cím nélküli fotorealisztikus zsánerképei, burgenlandi emberi- és tájmotívumokkal, vagy fegyveres fiatalok jelentéssel, nem csupán „önmagukat” jelentik, legalábbis a festő szerint, hanem protest jelentést is hordoznak, tiltakozást a környezetszennyezés, kizsákmányolás és az erőszak ellen.

Egyébként a „metanyelvi-analitikus” burgenlandi anyag „nyomása” meglátszott a válogatáson; a non-figuratív, jelzésekkel operáló, minimalista művek kerültek előtérbe. (Jellemző, hogy Fischer György és Farkas Ferenc (Zala megye) figuratív szobrai meglehetősen a háttérbe „szorultak”.) A szombathelyi kollekcióból hiányzott Bartek Péter Pál, Kamper László, Kodolányi László. Kár. Tornay Endre András építészetplasztikái most is kitűntek az anyagból (A torony előtt, Egy hajóban), Veres Gábor „dobozolt klasszicizmus” (klasszicista szoborfigurák elfektetve egy fémdobozban) két-

ségtelen ötletes és szellemes lelemény, de nem több. Bakucz András Utcarajza kellően brutista, Foky Éva Időkapuja letakarva fekete textillel, kellően titokzatos. A győri – többnyire festményekből álló – műegyüttes sem nyugozott le igazán. Enszöly Kinga Játékautomatája vagy Barabás László Lírai absztrakt-ja nem megy túl a szokványos megoldásokon. Kovács György két műve közül a Tarkovszkij emlékezete valóban méltó idézése a filmrendező képi világának. A burgenlandi kép- és plasztikaanyag döntő része az absztrakt expresszionizmus és a nonfiguratív konstruálás jegyében született, kétségtelen figyelemre méltó színvonalon. De kezdjük Antal Regina groteszk (tologatható) festményével (mint kivétellel), mely a fotónaturalizmus drasztikumával egy elomlóan kövér aktot ábrázol, groteszk nézetben, a totális kiszolgáltatottság állapotában. Mintha valaki a csúnyaságát tenné közzemlére. Az önarckép (Antal Regina) valóságga kéjeleg ebben a visszahökkenítő pozitívában. Igaz, ennek ellentéte a Bonci mit dem Schwalbenaugé című idilli képe, melyen egy kisgyermek nyúl az elvillanó fecske után. Götzendorfer Claudia viszont a platonai barlang hasonlatot próbálta festménnyé komponálni (Platonisches Höhlengleichnis), Richter Mauela valóban lenyűgöző tasiszta festménye (Cím nélkül) látványos csurgatásaival, foltrendszerével hatott. A nagyméretű plasztikák közül említésre érdemes Hieß Karl Torzója, mely távolról a klasszikus formát idézi, de ha közelebről megnézzük, kitűnik: rozsdás csavaranyákból forrasztották össze. Meghökkenítő kontraszt, de hatásos! Moritz Anton/Tonto fa plasztikai az organikus absztrakt mesterien kiformált alakzatai. (Behausung Nr. 7, Behausung Nr. 8) A szomszéd tartomány képzőművészei szemmel láthatóan már évtizedek óta egy modernista tradícióban gondolkodnak, alkotnak, abszolút együtt mozdulva a világban megjelenő új áramlatokkal. S szemmel láthatóan nincsenek korlátozva, elgondolásaikat az általuk választott anyaggal, a legmodernebb eszközökkel, a legjobb színvonalon valósítják meg.

Végül nézzük a zalai alkotókat. Ahogy a Vas megyeiekkel kapcsolatban hiányoltam egy-két nevet, úgy ezt ezúttal is megtehetem. A festők közül, különböző okok miatt részt nem vevő Nemes László, Horváth M. Zoltán, Tánczos György joggal kaphattak volna helyet a tárlaton, ahogy a szob-

rások közül Szabolcs Péter vagy Béres János. A festmények között találjuk Budaházi Tibor új műveit. A Jelek I. II. a már ismert, jellegzetes képi világ motívumaiból áll össze, fekete-fehér színekből, lazán elrendeződő ritmusokból. A harmadik (Figura) viszont új – ahogy Hegyi Lóránd írja: az írás és portrészerezés sajátos vegyítése. A mítosz számára sem történelmileg adott, hanem választott/teremtett anyag. Ennek az egyéni mitikus gondolkodásnak alakzata formálóik ki előttünk, áthallásokkal, sejtelmes áttűnésekkel. Németh Klára Bestiáriuma jellegzetes motívumaival szervesen illeszkedik a modern anyaghoz. Meglepetés viszont, hogy itt találjuk Nagy Kálmán Csóka című képét, mely látványos színörvénnyel, sejtelmes formáival megérdemelten került ide. Hasonlóan elmondható ez Ágh Edit Látomásáról. A szobrok és plasztikák tekintetében a résztvevő megyék közül a legerősebbnek a zalai tűnt. Fischer György három remek bronz szobra (Éjszaka, Végül, Kapcsolat) – igaz, kissé eldugva – a Munkácsy-díjas szobrász érett, ragyogóan mintázott darabjai közül való. Farkas Ferenc művészportré-sorozatához tartozó, Giacometti asztala már több tárlaton megfordult, szép sikerrel. Ebben a kavalkádban is a minőség és igényesség jegyeivel tűnt ki. Horváth László ismét bizonyította, hogy nem csupán a figurális ábrázolás mestere, de képes egyszerű formákból, gondosan kiválasztott anyagból, minimális jelzéssel (egy festett csík, néhány vájat) hatásos plasztikát létrehozni. (Emlékjel, Meditáció) Szintén meglepetés Hadnagy György forgó plasztikája (mobilja), mely egyedüli volt a maga nemében. (Kapcsolat) Az aszimmetrikus körlapok egy tengelyen forogva fura, billegő mozgásukkal komikus hatást keltenek. Ha van humora a mechanikának, akkor ez az.

Három kevésbé ismert művész is bekerült a „csapatba”. Karner László a leegyszerűsített, jelzészerezű prehistorikus ábrákig, ábrázolásig, barlangrajzokig megy vissza, de mindezt megnyerő természetességgel, mesészerű bájjal csinálja. (Táj víz mellett. Part, A harmadik) Basilides Bálint Cirkuszgizgató című, vegyes technikájú műve igazi trouvaille. Finom vonalakból, szinte egy lendülettel megrajzolt, kicsit szürreális cirkuszmotívumok, amelyek végül összeállnak egy ostort pattogató, cézári figurává. A szomorkás humor, az elégikus megjelenítés különös hangulatot ad ennek a szemünk előtt kirajzolódó jelenetnek. Nyugodt erő

című akvarellje is egy felkészült festői tehetségről árulkodik. Dobosi László, mint „homo novus” szintén az ismeretlenből bukkant fel. Pointilista „fotofestményei” (A vándor, Fuvarozás) kiinduló pontja egy-egy régi fotó, s ennek a naturalista látványnak feloldása, lebegtetése az, ami meghökkent és ugyanakkor magával ragad. Reméljük, a jövőben mindhármukkal találkozunk,

akár önálló tárlatukon.

A tervek szerint két év múlva Zalaegerszeg lesz a magyar házigazda. Mindazoknak, akik valamilyen (bármilyen) okból kimaradtak a beadásból, vagy a kiállításból, lesz alkalmuk korrekcióra. Készülhetnek, bizonyíthatnak, díjat nyerhetnek az Eurégió nyitott, izgalmas művészeti fórumán.

Enteriőr a kiállításról
(Eisenstadt, Landesgalerie, 2005. október 25. - november 11.)

Elkötelezve az „örök klasszikának”

Kő Pál zalaegerszegi kiállításáról

A kortárs szobrászművészet alakváltozásai az utolsó néhány évtizedben is produkáltak elgondolkodtató, ellentmondásos jelenségeket. Annak ellenére, hogy a nemzetközi trendek követése, az eredeti plasztikai gondolkodás, a figuratív és non-figuratív áramlatok (szerintem) termékeny polémiája számos nagyszerű művet eredményezett. (Ezek közül jó néhány közteterekre is került.) Mégsem alakult ki valamiféle közmegegyezés, kánon bizonyos életművekkel kapcsolatban, mintha minden színre lépő szakmai elképzelés – mely egy hosszabb korszak tendenciáit veszi számba – újraértelmezéssel lenne egyenlő. Az egyszer meghozott értékítéleteket bizonytalanság lengi körül, vannak (méltánytalan) elhallgatások, mellőzések, s egy-egy közteri monumentum felállítása akár megkérdőjelezheti (visszamenőleg) a korábbi elismert teljesítményeket. Mindez összefügg a rendszerváltás utáni szellemi-politikai megosztottsággal is, amelynek nyomán mind a két oldal megkérdőjelezi a „másik” produkcióját.

Van egy olyan benyomásom, hogy Kő Pál pályája is „áldozatul” esett ennek a sajátos „újraértelmezésnek”. Ennek jellegzetes példája volt a Gellérthegy sziklakápolna előtt 2001-ben felállított Szent István szoborról (A templomépítő) megfogalmazott elmarasztalás, mely súlyos (nem okvetlen esztétikai és igaztalan) vádakot fogalmazott meg a művészi elképzeléssel és megvalósítással kapcsolatban. (Többek között Rózsa Gyula, korábbi méltatója vállalkozott az averziók megfogalmazására. 'Fölösleges szobor, Mozgó Világ, 2001/aug.') Pedig, ha valaki, ő az a született tehetség, akinek műveiben a térbeli konstruálás és az anyagban való gondolkodás természetes egysége mindig elevenen, gazdag érzelmi és gondolati reflexiókat sugárzóan van jelen. Ő az, aki mintázás előtt (és közben) folyamatosan rajzol, értelmezi a feladatot, s a vázlatából bontakozik ki a legjobb változat. Ahogy Hegyi Lóránd jellemzi az Élmény és fikcióban a

Worringer által „örök klasszikának” nevezett művészeti magatartást: „a teljesség megragadásának igényéből fakadóan hozza létre a zárt, szemléletileg lekerekített, az érzéki-konkrét alakban egy átélhető teljesség-élményt vizualizáló műalkotást”. „Tudatosan felhasználja a korábbi korok stílusát” – írja ugyancsak ő könyvének bevezetőjében –, de nem kívánja felbomlasztani a zárt műstruktúrát. Nos, szobrászunk egyszerre használt föl többféle tradíciót: egyfajta lírai figurativitást (mesterétől, Somogyi Józseftől tanulva), a népi-naiv faragások személetesét, naiv, leegyszerűsítő formaképzését, a középkori (román) egyházi szobrászat stílusát, szakralizáló kánonját, s a pop-art foto-naturalisztikus, direkt, nem ritkán groteszk leképezését. S hogy mennyire sikeres (és elfogadott) volt ez a módszer, azt jelzi bevélogatása a Harmincöt év, harmincöt művész című reprezentatív kötetbe, mely „felszabadulásunk” jeles dátuma alkalmából jelent meg 1980-ban. Rózsa Gyula a következőképpen méltatta a „fejlődést”, melynek során a szobrászművész „idézőjelbe tette a ... folklorisztikus örökséget”, s „ebbe a látszólag zárt népművészeti körbe zökkenés nélkül tudott beilleszteni nagyon is nem népművészeti témákat és gondolatokat; nem egyetlen, de markáns példája ennek az a Kukás címet viselő szemetesember figura... Ilyen népi-mitologikus egységbe tudja vonni Kő Pál már ekkor, a hatvanas-hetvenes évtized fordulóján munkáslakjait és Lenin-figuráját, marionett-rettenetű öreg nőit és biciklistáit...”. Tehát: Kő Pál nem a főiskolán képzett „új faragó”. „Népi szobrászata” nyitott a pop-art felé, sőt, megerősödtek ebben a szobrászatban „a verista, kihívóan naturális gesztusok, az újdadaista élmények hatására felszabaduló motívumtársító, tárgykombináló megoldások”.

Viszonylag hosszan idéztem Rózsa Gyula szövegét, hogy néhány ponton rámutassak ellentmondásaira. Érthetetlen, miért akarja a kiváló szakíró „begyömöszölni” Kő Pál már nyolcvanban is érett szobrászatát a „népi” kategóriába? Kissé groteszk Kukása akár Goldmann György vagy Bokros Birkmann Dezső stílusára is visszavezethető, azon kívül, hogy kétségtelen: telitalálat. Miért nem írt arról a finom, érzékeny figurativitásról – ebben csak groteszk idézetek a népi faragások „jegyei” –, mely két irányba ágazott el: az egyik a középkori szakralis formanyelv, a másik valóban a pop-art, a különféle „objektok”, konstrukciók, szürreális vagy

dadaista kompozíciók irányába. Hogy aztán visszavisszatérjen, találjon a fő vonalra, a márványból, mészkőből faragott vagy bronzba öntött kisplasztikákhoz vagy hatásos köztéri monumentumokhoz. S nem írja le a kulcsszót: történelem. Kő Pált szenvedélyesen érdekelte-érdekli a történelem, annak alakjai. Így született a mohácsi emlékhely fantasztikus és megható szobor együttese – II. Lajos királlyal és Szulejmánnal, így születtek királysobrai vagy a Szent Péter bazilika Magyarok Nagyasszonya kápolnájának szenteket ábrázoló domborművei. Igaz, ezek már nem annak a „deheroizáló” szemléletnek a termékei, amelyeket Rózsa Gyula oly lelkesen fogadott („munkásalakok, Lenin és Kossuth”), hanem egy elmélyült, komoly tanulmányokkal megközelített, modern és mégis hiteles ábrázolásmód eredményei. (Egyébként, ha már a Lenin festett, felöltöztetett, gnómszerű figurájánál tartunk, 1970-ban, a nagy szovjet államférfi születésének 100. évfordulóján Kő Pál azt gondolta, ahogy Kossuth apánk, úgy Lenin elvtárs is elbíri ezt a „megmosolyogatóan megejtő”, gunyoros megjelenítést. Nem bírta el. Erről Rózsa Gyula tudhat legtöbbit, aki a Múcsarnokban rendezett kiállításról beszámolván a Népszabadságban – becsületére legyen mondva – már akkor is dicsérte Kő Pál e művét. Csakhogy még a megnyitó előtti este – lapzártá után – Aczél György is megtekintette a kiállítást, és felháborodva távolított el a szobrot. Szobrászunk meglepve tapasztalta másnap, hogy a dicsért mű hiányzik a kiállításról. Egyébként a problematikus művel Kő Pál balatonkenesei parasztházának hátsó udvarán, egészen pontosan eresze alatt találkoztam 1992-ben, ahol a nádalt tetőről csöpögött a víz a jól ismert kopasz fejre. Reméljük, azóta méltóbb helyre került.)

Ennyi elkalandozó bevezetés után térjünk rá arra a kiállításra, mely a zalaegerszegi Hangverseny- és Kiállítóteremben volt látható október folyamán. Hiánypótlónak mondható ez a bemutatkozás, mely a Kossuth-díjas szobrászművész pályájáról adott teljességre törekvő áttekintést. A kezdeti korszak alapművei épp úgy szerepeltek, mint a jelen jellegzetes és fontos alkotásai. Számos önálló rajz, vázlat, emlékműterv színesítette az anyagot. Néhány nagyméretű fotó pedig a vatikáni dombormű-sorozat darabjairól készült. A korai grafikák közül feltétlenül megemlítendő a Mami (Mariska néni) és a Maczky Béla portré. Remekül megoldott,

néhány lendületes vonallal felvázolt tollrajzok, bensőséges, személyes kötődésről árulkodóak. A rokonsághoz tartozó Mariska néni mellett feltétlenül szót érdemel az édesapjáról készült rajz (1968), mert kevesen tudják: 1961-ben Maczky Levente főiskolai hallgató a mesterségét kifejező Kő Pál nevet vette fel. A felvidéki Maczkyak neves családjának leszármazottja azóta számos erőfeszítést tett, hogy visszanyerje elvetett(?), eldobott(?) „maczkyságát”. Mintegy vezekelnie kell ezért a bűnéért, ezért a megtagadásért. (Édesapja katonatiszti múltja és az 56-os forradalomban játszott szerepe megnehezítették a fiatal Levente tanulmányait.) A katonasapkás, színezett terrakotta portré szinte a gyermeki áhítat idollja és immár kitörölhetetlen emlékörzése. Nagyszerűek az 1975-ös mohácsi vázlatok (II. Lajos király és Szulejmán), s van egy 1977-es, majd később is felbukkanó Színész sorozata Kő Pálnak, mely az átváltozás drámáját (szerep-ember, ember-állat) jeleníti meg mágikus erővel. Furcsa, szürrealisztikus fantáziajáték a Torony, vagy a kedves színezett rajz a Tavasz: a műterem ablakomból. A barátok megörökítése sem hiányzik: Buda Ferenc, Sára Sándor, Katkó Tamás portréi mellett találjuk a tisztelgést Juhász Gyula és Illyés Gyula előtt.

A grafikus Kő Pál egyik nagy trouville-ja a gyakran megcsodált Brueghel halála, a fejlel felé, a lába között átnéző flamand festőművészről, aki – a korabeli feljegyzések szerint – így lelte agyvérzésben halálát. Két bronzlapra vésett rajza jelzi, mennyire fontos számára a grafika: az Édesapám fája és az Apollinaire vers, a Megsebzett galamb és a szökőkút (Radnóti Miklós fordítása).

A korai plasztikák közé tartozik a Holdfényben (Kondor Béla) című alkotás. A zuhanó és egyszerre emelkedő alak a festőművész halálának és halhatatlanságának állít emléket. A sajátos tér-kép, színezett fa konstrukció a művész kedvelt, keretes formálási módja. Számos remek bronz kisplasztikát is láthattunk a kollekción, a valóban népi ihletésű Parasztangyalok mellett a Markazi Szűzanya gótikusan magasba ívelő alakját. Az I. István (a már vitatott szobor eredeti változata) ajándékozói gesztusa – mely egyszerre szól a magyarságnak és Istennek – ebben az archaizáló, szakrális felfogásban is hatásos, akárcsak a Templom, ez a középkori építőmesterek előtt tisztelgő, hommage-jellegű „épületszobor”. A különféle anyagból mintázott büsztök között

találjuk a már klasszikusnak számító Hunyadi Jánost, vagy Szécsi Margit, Sinka István portréját, ám a modern felfogású, karakterizáló ábrázolás sem idegen tőle: Pávó Dezső homokkő szobra egészen groteszk benyomást kelt a szemüveggel, vagy a festett sállal a nyakában a Dr. Christopher című mű. Az egész alakos szobrok között találjuk a fiatal Móricz lendületes, zsebre dugott kézzel, hetykén a világba induló figuráját, vagy az elegáns Titkárnot kihívó tartásával.

Nagyobb méretű, vérbeli szobrászi munka a Zalán Tibornak ajánlott Torzó. Az erotikusan formált aktrészlet bronz felületén olvasható, szépen kivésett, kalligrafikus írással a művész ajánlása. S végül szólni kell a Verseny című, zsákbakötött alakból álló kompozícióról, mely korunk jellegzetes szituációját örökíti meg az „egyenlő” feltételekről.

A rurális avantgárd szép példái a különféle „botok”. (Sámánbot, Sinka István pásztorbotja, Vándorbot) S a banalitást, a köznapi fogyasztás tárgyát művészi dimenzióba emelő „termékek”, a fes-

tett fa, bronz „dinnyeszobrok”, a művész bőven fakadó, „csillagmagos” humoráról árulkodnak.

Végül mit mondhatnánk? Ez a sokféle tekintetben hiányos válogatás is képes volt Kő Pál művészetéről néhány fontos dolgot közvetíteni. Először is: ez a változatos tematikájú, egyszerre hagyományos és modern szemléletű szobrászat nem beskatulyázható. Gazdag eszköztár és bonyolult képi-gondolati világ jellemzi. S ha lényegét tekintve meg is marad a már idézett Worringer által jelzett körben – „az elkoptatott és mégis mindig megújulásra képes klasszika” körében – , az se nagy baj. Az érzékenység és nyitottság, a kísérletező kedv – melynek megannyi érzéletes példáját kínálta a zalaegerszegi tárlat is – megóvjaa a művészt a bezárkózástól, az önisméltéstől. S ez a garancia arra, hogy érvényes, mai szobrászat születik Kő Pál műhelyében.

(Városi Hangverseny- és Kiállítóterem)

Kő Pál: Torzó

Király László

Korunk Zenéje, 2005.

Budapest, október 1-10.

A kortárs zenei fesztiválok története 1922-ig nyúlik vissza, amikor is az I. világháború szörnyű eseményeinek megismétlődését elkerülendő, létrehozták az Új Zene Nemzetközi Társaságát (angolul: International Society for Contemporary Music, röviden ISCM, németül: Internationale Gesellschaft für Neue Musik, röviden IGNM). A nemzetközi összefogás eredményeképpen létrejött társaságot ma már klasszikusnak számító zeneszerzők alapították, mint pl. Ravel, Bartók, Kodály, Sztravinszkij, Schönberg, stb. A II. világháború után elsősorban Németországban jöttek létre kortárszenei fesztiválok (Darmstadt, Donaueschingen, Karlsruhe), de Franciaországban (Royan) és Olaszországban (Venecei Biennálé) is elindultak hasonló kezdeményezések. Kelet-Európa legjelentősebb modern zenei fesztiváljának az 1956-ban Kazimierz Serocki, Witold Lutoslawski és Tadeusz Baird zeneszerzők által alapított Varsói Ősz tekinthető. Magyarországon 1974-ben rendezték az első Korunk Zenéje Fesztivált és ez az eseménysorozat azóta is fontos közművelődési szerepet tölt be. Nem lehet eléggé hangsúlyozni annak jelentőségét, hogy ez a fesztivál a nehezedő gazdasági körülmények ellenére is folyamatosan létezik, hála a Budapest Filharmónia KHT-nek és jelenlegi vezetőjének, Igricz Györgynek. (Az ISCM fesztivál a II. világháború alatt néhány évig szünetelt, a Varsói Őszt két alkalommal nem tartották meg politikai okokból.)

A kortárs zenei fesztiválok célja általában kettős: lehetőséget biztosítani hazai alkotóknak a bemutatkozásra, valamint informálni a szakmát és az érdeklődő közönséget a nemzetközi újdonságokról. Az utóbbi évtizedekben ehhez a kettős feladathoz egy harmadik is járul: újrajátszani az utóbbi 50-60 év zenéjéből mindazokat a műveket, melyek maradandónak bizonyultak. Erre azért van szükség, mert egyrészt az újítások kora lejárt (az utóbbi negyed század során új irányzat nem jött létre a zenében), másrészt, mivel sajnálatos módon a hagyományos koncertélet szinte teljesen elzárkózik az utóbbi évtizedekben keletkezett, mégoly értékesnek

bizonyult alkotások műsorra tűzése elől. (Ez a gyakorlat nem csak a magyar zenei életre jellemző.)

Nézzük hát, hogyan, s milyen módon teljesítette az idei Korunk Zenéje a fent vázolt elvi célkitűzéseket. Örvendetes jelenségként könyvelhetjük el, hogy a magyar zene igen előkelő helyet foglalt el az idei fesztiválon. Nem csak az évfordulós komponisták szerzői estjeire gondolok, hanem a fiatalok bemutatkozási lehetőségeire is. Az örömben azonban némi ürmös is vegyült, mivel kerek évfordulós szerzőink ünneplése – minden jó szándék ellenére – kissé felemásra sikeredett. A személyeskedést elkerülendő, egy hasonlattal szeretném bemutatni, mi is történt.

A műsorfüzet címlapjáról négy ünnepelt arc képe tekint ránk: egy 100 éves, egy 75 éves és két 70 éves zeneszerző fényképét látjuk. Nos, a százéves mester kapott egy emeletes habostortát, az egyik hetvenéves egy rendes méretű tortát, a hetvenöt éves egy zsúrtortát, míg a másik hetvenévesnek be kellett érnie egy mignonnal. Volt azonban egy olyan szerző, aki az idén nem ünnepelt semmit, mégis kapott egy zsúrtortát. Akadt aztán olyan, idén 75 éves zeneszerző, akit meg sem hívtak a születésnap partyra...

A dolog logikája – bevallom – számomra kiismerhetetlen. Az okok között nyilvánvalóan elsősorban a gazdaságiak állnak az első helyen, s bár valószínűleg kaphatunk elfogadható magyarázatot a fent leírt tényállásra, számomra azonban nem megnyugtató, hogy ily módon kényszerülünk ünnepelni nemzeti értékeinket. Ezzel szemben az Őszi Fesztivál (ami nem a Budapest Filharmónia KHT rendezvénye!) nem kevesebb, mint két (!) szerzői esttel köszöntött egy olyan – idén 70 éves – német zeneszerzőt, akinek alkotói értéke számomra több mint kétséges. Szerencsére a valódi értékrendet a zenetörténet előbb vagy utóbb helyreállítja. Egyelőre azonban tudomásul kell vennünk, hogy a jelen Salierije megdicsőül, míg Mozartja a leghátsó sorban kap helyet.

A fesztivál szeptember 28-án kezdődött a Voces Aequales Énekegyüttes koncertjével a Belvárosi Főplébánia-templomban. A második kérdőjelem ezzel kapcsolatos. Akármilyen színvonalas produkciót nyújtott is ez a kiváló csapat, egy igazi kortárs zenei fesztivál nyitóhangversenyének – úgy gondolom – szimfonikus estnek kell lennie egy reprezentatív hangversenyteremben. Ez adja meg ugyanis a súlyát, rangját egy ilyen rendezvénysorozatnak. (Arról már nem beszélek, hogy pl. a Varsói Őszt a 90-es évek elején Lech Walesa első helyettese nyitotta meg, felolvasván az akkori államfőnek a fesztivál résztvevőikhez írott levelét...)

Igy aztán az idei Korunk Zenéje fesztivál szép csendesen lopakodott be a budapesti zenei életbe. Szerencsére kellemes emléket hagyva maga után. A Voces Aequalest a „magyar King's Singersnek” mondhatnánk, ha ebben a kifejezésben nem lenne valami leértékelő. Nos, ennek a fiatal kórusnak minden esélye meg van, hogy a nagy előd színvonalára emelkedjék. Ugyanis az ehhez szükséges feltételekkel máris rendelkeznek: szép hang, muzikalitás, kifejező erő. Ami még hiányzik, az nem a zenei képességek, hanem feltehetően az anyagiak. Produkcióikon egyelőre még nem érződik az a könnyed biztonság, ami az angol énekegyüttesnek kezdettől fogva a sajátja volt. A magyar énekesek teljesítményén hallatszik, hogy óriási munkát végeztek. S bár erőfeszítéseiket siker koronázta, a hallgató még drukkol nekik, hogy mindig minden rendben menjen. Ettől függetlenül a zeneszerzők, Bánkóvi Gyula, Soós András és Szöllősy András elégedettek lehetnek, hogy műveiket ilyen kiváló hazai előadók szólaltatták meg. A műsort két hangszeres kompozíció, Hollós Máté orgonára írt Négy meditációja, illetve Madarász Iván Seol című hangszeres együttesre készült szerzeménye színesítette. Az orgonaművet Teleki Miklós, a Seolt Gyöngyössy Zoltán fuvola- és Peták Ágnes hárfaművész, valamint a Somogyi vonósnégyes adta elő.

Az ezután következő három estét a Magyar Rádió elektronikus zenei fesztiválja töltötte be, melynek két koncertjét, a magyar és a svéd estet volt szerencsém hallani.

Az elektronikus zene története 1913-ig nyúlik vissza, amikor is Luigi Russolo olasz zeneszerző és festő számos mechanikus és elektromos zajkeltő eszközt készített, s az ezekből összeálló zenekarral botránykeltő koncerteket rendezett. (Ez a futurista

zajzenekar felkeltette többek között Sztravinszkij érdeklődését is.) A történet a 40-es évek Franciaországában folytatódott, ahol is Pierre Schaffer hangmérnök a zajok természetét kezdte tanulmányozni, s először lemezekre, majd a háború után magnetofonra rögzített zajok átalakításával foglalkozott. Nem sokkal később, az 50-es évek elején Karel Goeyvaerts belga zeneszerző szinuszhangokból állított elő elektronikus zenei kompozíciót. A kétféle irányzat („musique concrète” és az „elektronische Musik”) eleinte szemben állt, majd miután a hangzó végeredmény egyre inkább hasonlított egymásra, később egyesült, olyan kompozíciókban, mint például Stockhausen *Gesang der Jünglinge* című alkotása. (Magnetofonra rögzített fiúhangok és szintetikus hangok egyszerre szerepelnek benne.) Nagy lökést adott az elektronikus zene fejlődésének a szintetizátor megjelenése (a feltaláló, Robert Moog idén hunyt el). A Magyar Rádió 1973-ban vette meg a Moog-szintetizátort, a Zeneakadémián 1975-ben kezdődött meg az elektronikus zene oktatása Pongrácz Zoltán vezetésével. (Magam is az első növendékek közé tartoztam.) Az utóbbi évtizedekben a digitális technika, illetve a számítógép felhasználása újabb lehetőségeket tárt fel a zeneszerzők számára.

A svéd esttel kezdve a beszámolót: az ott elhangzott kompozíciók számomra zeneileg értékelhetetlenek. Formát a legnagyobb figyelemmel és jóakarattal sem sikerült felfedeznem e művekben. Az ún. zenei anyag kizárólag aritmikus zajokból állt. Nem voltam egyedül azzal az érzéssel, hogy egész este egy szerző egy művét hallgatom, oly mértékben hasonlítottak egymásra a szerzemények. A digitális technika és a sok pénz sem tudja pótolni a tehetség és a mondanivaló hiányát.

A magyar elektronikus hangversenyen azonban hallottam nem egy figyelemre méltó alkotást. Decsényi János *Hazatérés* (Emlékek a 40-es évekből) című hangszalag-kompozíciója az elektronikus zenében régóta ismert eszközökkel dolgozik ugyan, de a konkrét asszociációkat keltő zenei felvételek (verkli, régi slágerzene) és a zajok, valamint a szintetikus hangok muzikális ötvözete révén a hallgató esztétikai élményben részesül: átsüt a hangokon a zeneszerző nosztalgiája a rég elmúlt gyerekkor iránt.

Hollós Máté *Clavinova concertante No. 2* című hangszeres együttesre írt kompozíciójában színesen, muzikálisan és gazdaságosan bánik a zenei

anyaggal: átgondolt dramaturgiai elképzelés szerint váltakozik a kétféle matéria. A darab nincs túlírva, valamennyi hangszerjátékos kap lehetőséget képességei bemutatására, bár a játszanivaló inkább lírai, mint virtuóz természetű. Ami fontosabb: a szintetikus és hangszeres részek szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

A hangverseny – számomra – legérdekesebb műsorszámá Madarász Iván *Kommentár egy ismeretlen történethez* című szoprán hangra és hangszalagra írt kompozíciója volt. Ez a mű Hamvas Béla műfaji találmányán, a képzeletbeli könyvekről írt recenzió alapul. A rendkívül szellemes, ötletekben gazdag kompozíció egyetlen korlátja, hogy a magyar szöveg miatt csak a nyelvünket értők élvezhetik igazán, annak ellenére, hogy a muzikális megoldások a szöveg értése nélkül is hatnak.

A Szent Efrém Bizánci Férfikar koncertjén, valamint Petrovics Emil szerzői estjén nem tudtam részt venni. Utóbbi – idén 75 éves – zeneszerző műveit jól ismerem, s nem csak azért, mert tanárom volt a Zeneakadémián. A Bartók emlékházban tartott szerzői esten kamaraművek szólaltak meg. Vonósnégyesek – a Bartók ígézetében született első és a summázó jellegű második –, valamint a hegedűre, illetve gordonkára írott Rapszódia. Valaki egyszer úgy fogalmazott, hogy az utóbbi évtizedekben a zeneszerzők két különböző okból írtak zenét. Az egyik típus azért, hogy beszéljenek a művéről, a másik azért, hogy hallgassák. Petrovics Emil az utóbbiak közé tartozik.

Október 4-én a Nádor-teremben amerikai és magyar szerzők dalaiból hallottunk néhány csokorra valót. A magyar zenei életnek komoly adósságai vannak az elmúlt század amerikai zenéjével szemben, ezért csak örülhetünk, ha alkalmunk nyílik betekinteni ebbe a jószerével ismeretlen világba. Gian Carlo Menotti, Charles Ives és Samuel Barber dalai – bár időben egymástól távol születtek – bennem mégis valahogy olyan érzést keltettek, mintha egy időben íródtak volna. Valamennyi kompozíció kulturált légkört teremtő, invenciózus alkotásnak bizonyult, amit kellemes hallgatni, de nagy felfedezésekkel nem szolgált igazából egyik sem. Akár csak a műsor változatosságát biztosítandó finom, műves Nocturne, Samuel Barber (a híres vonószenevariáció Adagio szerzőjének) zongoradarabja.

A koncert magyar műsorszámái közül Vajda János *Rövidkék, szomorkák* című dalciklusa egy sa-

ját hangját megtalált, tehetséges szerző alkotásának bizonyult. Tipikusan poszt-modern zene ez, amelyik a szonon hangvételt is beépíti kifejezőeszközei közé, de ez a „szabad gondolkodás” jó ízléssel párosulva nem teszi olcsóvá, felületessé a zenei anyagot. Meláth Andrea átélt előadása nem kis mértékben növelte a dalok hatását.

Igazán mély érzelmi hatást rám ezen az estén Balassa Sándor *3 dal Wass Albert verseire* (op.84) című dalciklusa gyakorolt. Három és fél évtizede kísérem figyelemmel e kiváló zeneszerző munkásságát, s az a tapasztalatom, hogy minden egyes műve mélyről jövő megnyilatkozás, a lélek szava, mely eltalál az arra érzékeny emberek szívéhez. Maguk a versek is nagy hatású, nemes és költői gondolatokat tartalmazó alkotások, és Balassa Sándornak sikerült ezekhez még hozzáadni a megfelelő zenei kifejezőeszközök alkalmazásával. Tonális, szépen hangzó zene ez, amely ugyanakkor nem utánoz senkit. A zeneileg képzetlen hallgató is első hallásra megérti és átélheti, anélkül, hogy olcsó megoldásokat alkalmazna a szerző. Ez a képesség – magasrendű eszközökkel közérthető művet alkotni – csak a legnagyobbak sajátja: egy Petőfié, egy Mozarté...

Méltó módon szimfonikus esttel köszöntötte a Korunk Zenéje fesztivál a 70 éves Sári Józsefet. A Magyar Rádióval és a Liszt Ferenc Zeneakadémiával közösen rendezett hangversenyen a Rádió Zenekar működött közre Kovács László vezényletével, valamint Vékony Ildikó cimbalomművész.

Sári József zenéjének stílusát nem könnyű meghatározni. Kroó Györgynek Jeney Zoltánról írott szavait idézve: „műhelyét elsősorban a logika fehér fénye világítja be”, de ez az alapvetően konstruktív beállítottság oldott muzikalitással párosul. Ebben az értelemben szellemi rokona Sári József Ligeti Györgynek, bár műveinek egészen más a hangzásvilága. Ez utóbbi vonatkozásban viszont Sári szimfonikus művészete Szöllősy Andráséhoz kapcsolódik. (Farkas Zoltán szavaival: „az ünnepélyes akkordmenetek méltóságos vonulásában”.)

Az október 5.-i szerzői hangverseny első száma, a *Con spirito* című kompozíció véleményem szerint nem csak Sári József alkotásai között, hanem az újabb magyar zenekari termésben is előkelő helyet foglal el. Ez a három tételes alkotás tulajdonképpen egy szabad formájú, háromtételes szimfónia, mely nem primer érzelmi hatásra törekszik, hanem a

zenei anyagok, a különböző mozgásformájú felületek virtuóz egymásra helyezésével, az intellektuális befogadáson keresztül ér el katarzist a hallgatóban.

Aki teheti, hallgassa meg minél többször ezt a kompozíciót.

A *Leoniden* című egytétéles cimbalomverseny elképesztően nehéz feladat elé állítja a szólistát. Ezt a szédületes tempóban eljátszandó irdatlan hangmennyiséget Vékony Ildikó meggyőzően adta elő, így nem kis érdeme volt a mű sikerében. „A mű címe az augusztus derekán megfigyelhető hullócsillagokra, azaz a Föld légkörébe érkező, s fölizzó meteorrajok felvillanására utal” – írja a műismerető. A valóban sziporkázó, sokszor már-már tonálisnak tűnő hangfelület elkápráztatja a hallgatót, de egyúttal igénybe is veszi befogadóképességét.

A szünet után négy zenekari kommentárt hallottunk *Sonnenfinsternis* címmel. Ez a négy zenekari darab Sári József Arthur Koestler Sötétség délben című regénye alapján írt operájának egyfajta keresztmetszete, vagy kivonata. Bevallom, a mintegy 40 perces kompozíciót első hallásra nem voltam képes felfogni, így felelősségteljesen nem tudnék róla beszámolni. Az opera ismerete is megkönnyítette volna a helyzetemet. Remélem azonban, hogy Sári József operáját a németországi bemutató után a magyar közönség is hamarosan megismerheti.

Október 7-én este a Magyar Rádió Márványtermében került sor Vidovszky László szerzői estjére a Componensemble közreműködésével, Serei Zsolt vezényletével. Vidovszky (Jeney Zoltánnal és Sály Lászlóval együtt) a 70-es években Új Zenei Stúdió néven ismertté vált zenei csoportosulás tagjaként tűnt fel. Ez a csoport „hozta be” Magyarországra az úgynevezett New York-i Iskola elnevezésű, négy amerikai zeneszerző (John Cage, Morton Feldman, Earl Brown és Christian Wolff) nevével fémjelzett irányzatot, zenei gondolkodásmódot. E beszámoló kereteibe nem fér ezen irányzat újításainak részletes ismertetése. Legyen hát elég annyi, hogy a zenei elemek egymáshoz kapcsolódásának szabadsága áll e gondolkodásmód homlokterében. Vidovszky László a maga egyéni elképzeléseit ezeknek a felszabadító lehetőségeknek a szellemében alakította ki.

A koncerten elhangzott három szerzemény közül számomra a műsort nyitó brácsára és kamaraegyüttesre írt *The Death In My Viola* című

kompozíció volt a legvonzóbb. Ez a Morton Feldman előtt tisztelgő alkotás címében is utal az amerikai zeneszerző *The Viola In My Life* (A brácsa az életemben) című, hasonló apparátusra írt művére. Vidovszky darabja hasonlóan Feldmanéhoz több részből áll, s ezek a darabok új meg új lehetőségeit mutatják meg a brácsa és a kamaraegyüttes egymáshoz való kapcsolásának. Ez az izgalmas, különleges, frissen ható zene az újrhallgatás vágyát ébresztette fel bennem. Számomra az is nagy jelentőséggel bír, hogy a zeneszerző egyénisége erőteljesen jelen van e kompozícióban.

Valószínűleg újból meg kellene hallgatnom a *12 duó* hegedűre és brácsára című darabot, melynek elhangzása alatt már „kettéhasadtam” zeneszerzőre és zenehallgatóra. A zeneszerző igen érdekesnek, elemzendőnek, sőt pedagógiai célra felhasználónak érzi a művet, mivel rendkívül tanulságos lehet a pályakezdők számára az a sokféle megközelítési mód, ahogyan Vidovszky a kétszólamúságot kezeli. A zenehallgató azonban már kevesebb örömet érez eme aszketikus kompozíciók hallatán. Igaz, Vidovszky sosem vállalta egy szórakoztató intézmény szerepét, ellenkezőleg: radikális elképzeléseinek mindig is alárendelte azt az – általa nyilván konzervatívnak gondolt – alkotói feladatot, hogy a hallgatóságot a már ismert utakon juttassa el a katarzishoz (vagy inkább annak ellenkezőjéhez.)

Ez utóbbi törekvésének egyik legszebb példája a *405* című – zongorára, „láthatatlan” kamaraegyüttesre és elektronikus visszacsatolásra írt – kompozíciója. Ezt a darabot több mint három évtized után sem tudtam megszeretni, pedig a bemutatót nem kisebb előadóművész, mint Kocsis Zoltán vállalta annak idején. Készséggel elismerem, hogy a hiba bennem van: hiányzik belőlem az a dekóder, amelyik egy rendkívül hosszú ideig tartó semleges hangzástömeget zenei élménnyé tudna alakítani. Az eredeti változatban az aritmikus, időtlenül kavargó hangfelhő még lehetőséget adott egyfajta „ellazult”, a hangzásokba belemerülő hallgatói magatartásra. Az 1984-es változatban azonban a zongoraszólam kidolgozott, ritmikusan narratívának tűnt, amely mintha minden pillanatban valami fontosat akarna közölni, de ez a mondani-való állandóan megszakad, majd időkésleltetéssel ringmodulált hangzásként visszatér a hangszórón. Erre a játékra aztán időnként ráterül egyfajta semleges hangmassza a paraván mögött elhe-

lyezkedő kamaraegyüttes jóvoltából. S mindez rendkívül sokáig tart, tart, tart...

„Az eredeti... elképzelés szerint a darab akkor-dikus történetét a zenészek maguk hozzák létre, pusztán fülükre és kreativitásukra hagyatkozva. Ez a naiv hit már a 80-as években sem volt életképes, de talán ez a változat is enged valamit sejtetni abból a korból, amikor a zenét egy mindenki számára abszolút szabad állapotnak hittük és reméltük.” – írja a zeneszerző a műsorfüzetben. Felmerül a kérdés: vajon újabb 30 év múlva mennyi marad az ilyen kompozíciót létrehozó elképzelésekből, hitből?

Vidovszky László is tanítványa volt Farkas Ferencnek, a nagyhatású zeneszerző-pedagógusnak, aki idén lenne 100 esztendő. Ezt az eseményt nagyszabású hangversennyel ünnepelte meg a fesztivál szerkesztősége. A Rádiózenekar „hazai pályán”, a Magyar Rádió 6-os stúdiójában szólaltatta meg Farkas Ferenc műveit számos szólólista, valamint a Rádió énekkarának közreműködésével, Medveczky Ádám vezényletével. A műsor első száma-ként Farkas Ferenc olasz zeneszerzés tanára, Ottorino Respighi *Három Botticelli-kép* című szimfonikus alkotását hallottuk, majd ezután következtek az ünnepelt magyar szerző kompozíciói. Megvallhatom, Farkas Ferenc alkotásai – néhány kivételtől eltekintve – nem tartoznak kedvenc zene-műveim közé. E termékeny alkotó, aki háromnegyed évszázadon át ontotta a műveket, talán éppen azért vált érdektelenné számomra, mivel minden zenei gondolatát leírta és publikálta.

Nem bizonyult szerencsés ötletnek, hogy Farkas művei közül három – vonószekari kíséretes – versenymű képviselte szerzője szimfonikus termését. Ugyanis éppen a zeneszerző művészetének egyik legfontosabbjával, kiemelkedő hangszerelő képességével nem szembesülhetett a hallgató. (Mint az köztudomású, a művészvilágban nem gyakori jelenség egymás elismerése. Főiskolai zeneszerzés tanárom, Szervánszky Endre a 70-es években egyik órán megjegyezte: „akárki akármit mondhat, Magyarországon Farkas tanár úr ért legjobban a hangszereléshez.”) Ezen kívül a trombitaverseny és a 60-as években keletkezett *Trittico concertato* című csellóverseny meglehetősen száraz neoklasszikus darabok, melyek első osztályú szakmai tudással vannak megírva, de sok örömet nem okoznak a hallgatónak. Elegendő lett volna az oboaverseny műsorra tűzése, mely az előbbi

műveknél sokkal „vitamindúsabb” alkotás, s melynek második tétele (Choral varié) igazi zenei élvezetet okoz bármely kor bármely hallgatójának.

A *Cantus Pannonicus* című kantatáról évtizedek óta tudok (1959-ben keletkezett), de őszintén szólva most hallottam először. Az öt tétel, Janus Pannonius verseire készült latin szövegű kompozíció első négy darabja nem tudott magával ragadni. Egyedül az utolsó tétel (Mars istenhez békességért) drámai ereje éreztette meg velem Farkas Ferenc kiemelkedő zeneszerzői képességeit és tudását.

Két hangversenyt is biztosított a fesztivál szerkesztősége a fiataloknak. Október 9-én a Kodály ösztöndíjas zeneszerzők és zenetörténészek mutakozhattak be Földes Imre tanár úr műsorvezetésével a Magyar Rádió Márványtermében. Másnap pedig a Nádor teremben került sor a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zeneszerzés tanszak hallgatóinak ösbemutatóira.

Pályakezdekről lévén szó, úgy gondolom, most még nem szabad – különösen nem kemény szívű kritikusként – bonckés alá venni e fiatal szerzők kompozícióit. Ha van köztük igazi tehetség, néhány év múlva az ügyis megmutatkozik és a szélesebb közönségnek lesz módja rá, hogy megismerkedjen vele és munkásságával.

Csekély érdeklődés mellett került sor az idei Korunk Zenéje fesztivál záró koncertjére a Művészetek Palotájában. Ami a koncert első felét illeti, jogos, hogy ily kevesen voltak kíváncsiak erre a hangversenyre. A magam részéről kedvenc zeneszerzőim közé sorolom az Argentínában született és Németországban élő Maurizio Kagelt, és egyet-értek a nagy tehetségű Rozmán Lajos klarinétművésznek a műsorfüzetben közölt lelkesedő szavaival. De a *Schattenklänge* című szóló basszus-klarinét darab még ilyen kitűnő előadásban sem hagyott bennem mély nyomot. Nem tehetek róla, de a világszerte sztárolt, tatár-orosz származású Sofia Gubajdulina zenéjével sem tudtam megbárátkozni. Szerencsére nem kellett végigszenvednem a *Hét szó* című – harmonikára, csellóra és vonószekarra írt – darabját (ezt néhány éve Brüsszelben már megtettem), mivel a mű elmaradt és helyette az *Impromptu* című fuvolára és vonósokra írt alkotás hangzott el. A kompozíció nem versenymű (ezt nem csak az jelezte, hogy a fuvolista az első hegedű szólam előtt ülve, szinte a zenekar részeként játszott), hanem a zenei anyag sem szólólista és zenekar

hagyományos párbeszédére épült. Schubert Aszdur zongoraimpromtu-jének kissé barokkos – Bach h-moll szvitjére, illetve Vivaldira emlékeztető – módon „felrakott” megszólalásával kezdődik a darab, majd széthullik, és disszonanciákba torkollik. Ez a folyamat többször lejátszódik a mű folyamán, s az unásig ismert avantgarde effektusok töltik ki a kompozíció nagy részét. Ha igazságos akarok lenni, a mű elhangzása után a hallgatóban mégis marad valamiféle furcsa melankolikus érzés, ami művészi tehetség jelenlétét bizonyítja. De ezt az élményt (a harmónia elvesztését és a jelen fenyegetett, értékvesztett állapotát ábrázoló kifejezőmódot) a grúz Gija Kancseli sokkal magasabb szinten tudja közvetíteni. („Aki a rettenetet szépen mondja ki, azzal fel is oldja”.)

A szünet után került sor Sály László *„Remek hang a futkosásban”* című – a szerző meghatározása szerint „félíg komoly opera 12 képben, elő és utójátékkal – új művének bemutatójára. A fesztivál legüdítőbb pillanatait élhettük át, mivel az új zene bizony szükkölködik humoros alkotásokban. Sály „operájának” szövege Weöres Sándor Téma és variációk című verse, mely egy egyszerű, hétköznapi kép leírásával kezdődik, s aztán a további 11 jelenet során „nyelvi bravúrral olyan szövegek jönnek létre, amelyek nem értelmükkel, hanem képzettársításaik furcsaságával és zeneiségével hatnak” – írja a műsorfüzet. (Hogy közelebb vigyem az olvasót az ötlet megértéséhez: talán vannak, akik ismerik Sándor György humoralista Változatok Dunabogdányra című groteszkjét, melyben egy egyszerű, érdektelen történetben a variációk révén ilyen mondatok jönnek létre: „... és akkor estére megsütjük édesapátokat zsványpecsenyének”.)

Nos, ezt az abszurd humorban bővelkedő nyelvi játékot Sály László még „megfejlte” olyan zenei eszközökkel, melyek az elmúlt 70-80 év avantgarde-jában már felbukkantak, de Magyarországon talán kevésbé ismertek. Gondolok itt Kurt Schwitters Ős-sonátájára és Ernst Toch Földrajzi fugájára, melyek a 20-as, 30-as években keletkeztek, s amelyek szövegek zeneivé tételével kísérleteztek („hangzó költészet”, „mechanikus és beszélt zene”.) De hagyományai közé sorolhatja ez az új opera Ligeti György Kalandok (Aventures) című alkotását (1962), Eötvös Péter Moro lasso című madrigálkomédiáját (1963), Maurizio Kagel Staats-theater című anti-operáját (1967-70) is, valamint

Karlheinz Stockhausen Herbstmusik (1974) című scenikus zenéjét.

Sály László kompozíciója hat énekes-színészre (3 nő és 3 férfi), valamint zongorára íródott. A zenei anyagban valójában egyetlen hang sem származik Sálytól, az egész mégis az ő műve. A zongorán játszott nyitány és közjátékok a bécsi klasszikus zene (Mozart-Beethoven-Schubert) legismertebb fordulataiból építkeznek. Az énekelt dallamok pedig egy stílusban szinte körülhatárolhatatlan (úgy Monteverdi és Verdi között szánkázó) általános operai világot parodizálnak – fergeteges zenei humorral. Felbukkan az énekszámok között olyan is, amelyekben a repetitív stílus hirtelen „átnő” az amerikai „music hall”-ok világába, s aztán már a Ziegfeld-girleket véljük látni a színpadon... A hangszeres közjátékok legfontosabb hagyománya a minimal-repetitív zene, elsősorban Steve Reich Clapping music (1972) és Zene fadarabokra (1973) című kompozíciója. Mindezeket az alkotóelemeket Sály László nagy fantáziával ötvözte egységes alkotással.

Operáról lévén szó, be kell számolnom a díszletről is, amely rendkívül egyszerű, mégis hatásos és a szöveggel harmonizáló volt. A színpad bal oldalán egy keskeny fényplakáton Weöres Sándor egészalakos fényképe volt látható, amint éppen haját fújja a szél, s egy hajtincse égnek áll. A háttérben op-artos, oszlopokba rendezett, színes fényképeket függesztettek fel – némiképp festményszerűvé absztrahálva –, melyek a versben hallható szavakhoz kapcsolódtak: kutya, árokpárt, rabkocsi, stb. A jobb oldalon foglalt helyet a zongorista (aki maga a zeneszerző, Sály László volt). A színes fényképek előtti dobogón elhelyezett székeken ültek az előadók, akik persze időnként helyet változtattak az operajeleneteknek megfelelően. (Frenetikus hatású volt pl. a repetitív stílusban és különböző kombinációkban történő ritmikus felugrálás a székekről.) Hosszasan sorolhatnám még a sziporkázó ötleteket, de befejezésül álljon itt a budapesti Katona József Színház kitűnő, fiatal művészeinek neve, akik nem csak énekesként, színészként, de hangszeres előadóként is remekeltek: Érsek-Obádovics Mercédesz, Rezes Judit, Földeáki Nóra, Hajduk Károly, Keresztes Tamás, Mészáros Béla. A díszleteket és jelmezeket Szilágyi Erzsébet tervezte, a világításról Tóth László gondoskodott, az előadást – Tóth Judit asszisztensi közreműködésével – a zeneszerző, Sály László rendezte.

100 éve született Farkas Ferenc zeneszerző (1905-2000)

„Farkas Ferenc zeneszerzőnek kivételesen hosszú, sikeres és tartalmas életút adatott osztályrészül, sokoldalú pályája szinte a teljes 20. századot átíveli. Széles látókörű, európai műveltségű személyiség volt, a szó legnemesebb értelmében vett 'életművész', aki maradandó alkotásokkal gazdagította a magyar zene tárházát.” Így ír a komponista életrajzírója, Gombos László zenetörténész a Magyar zeneszerzők című sorozatban megjelent füzetben. S valóban, az 1905. december 15-én született Farkas Ferenc talán az utolsók egyike volt azon sokoldalú alkotók között, akikhez hasonlót egyre kevesebbet találunk. Nagykanizsa büszkesége, a Pannon-táj neveltje. Műveiből sugárzik az a nemes latin szellemiség, s az a műveltség, amely sajnos az új generációnak már nem adatott meg. (Halála előtt egy-két évvel, jóval túl 90. életévén a Mini-fesztivál fogadásán – igaz, már ülve – pezsgőzés közben franciául idézte kedvenc szimbolista költőit...) Zeneművei címének pusztán felsorolása 15 oldalt (!) tölt meg. Hosszú élete végén a halál is komponálás közben érte: éppen egy dél-amerikai felkérésnek eleget téve írt Lorca versére spanyol nyelvű kórusművet. Sajnos, a partitúrából oly kevés készült el, hogy sosem fogjuk megtudni, milyen lett volna. Szerencsére Farkas Ferenc több, mint száz kórusművet hagyott ránk, melyekből nemrég jelent meg egy válogatás a Hungaroton gondozásában.

A zeneszerző gyakorlatilag valamennyi műfajban alkotott: színpadi művek (köztük A bűvös szekrény, a Csínom Palkó című operák, a Bábtáncoltató című balett, a Zeng az erdő és a Vök iskolája című operettek), kantáták (legismertebb közülük a Janus Pannonius versekre írt mű, a Cantus Pannonicus, valamint a Szent János kútja című, Dsida Jenő költeményei nyomán komponált alkotás), misék, kórusművek, dalok, zenekari- és versenyművek, kamarazene, szólóhangszerre írt kompozíciók, rádió-, film- és színpadi kísérőzenék.

Zeneszerzői munkássága mellett írásokat is közölt a zenéről, melyeket szintén Gombos László szerkesztett és adott közre 2004-ben.

Életének egyik legjelentősebb tevékenységi területe volt a tanítás. Ahogy a Muzsika 1990 decem-

beri számában megjelent interjú címe is mondja: „Fölneveltem három generációt”. S ez így igaz! Farkas Ferenc legjelentősebb tanítványai ma már világhírű zene-

szerezők: Ligeti György, Kurtág György, Vass Lajos, Kőmíves János, Petrovics Emil, Szokolay Sándor, Kocsár Miklós, Durkó Zsolt, Balázs Árpád, Bozay Attila, Jeney Zoltán és Vidovszky László. Egy ilyen évfordulás emlékezés kereteit messze túllépné annak elemzése, mi volt a titka a pedagógus Farkas Ferencnek? Illusztrációként álljon itt az a példa, melyet tanítványai elbeszéléseiből ismerünk.

Az 50-60-as években a zene oly mértékben bonyolulttá – bátran kimondhatjuk: öncélúan túlkomplikálttá – vált, hogy a partitúra pusztán követezése is komoly szellemi erőfeszítést igényelt. Nos, Farkas Ferenc valóban nem az iskolának, hanem az életnek nevelte tanítványait. Bevitte az órára ezeket a rendkívül elvont zeneműveket, növendékei elé tette, s aki a felhangzó zenét végig követni tudta, forintot kapott jutalmul... Ez a látszólag humoros anekdota azonban nagyon jellemző Farkasra, a művészre. Ő, aki alkotóként egész életében távol tartotta magát az avantgarde szélsőségektől, tudta, hogy az utána következő nemzedékek számára az már hagyomány lesz, ami az adott pillanatban esetleg az ő megítélése szerint követhetetlen újításnak tűnik.

A zeneszerző műveinek részletes elemzése nem lehet a tárgya egy évfordulás megemlékezésnek. Farkasnak és generációjának nem volt könnyű dolga. Egyrészt beleszülettek egy olyan korba, amelyik éppen el akart szakadni, még hozzá az európai művészet történetében addig példátlan módon az előző századok alapvető esztétikai törvényeitől. Gondoljunk az izmusokra: futurizmus, dadaizmus,

Farkas Ferenc 1965 körül,
otthonában

szürrealizmus, expresszionizmus, stb., amelyekkel Farkas egyébként találkozott is a 20-as évek Rómájában, Ottorino Respighi-nél folytatott tanulmányai során. Ugyanakkor Magyarországon két zseniális tehetségű zeneszerző, Bartók és Kodály, felfedezvén a népzene, nem csak megvalósította ezt az elszakadást a romantikától (Brahms és Wagner, Verdi és Puccini művészetétől), hanem a múlt alkotóival egyenrangú színvonalon volt képes időtálló, maradandó értékű műveket létrehozni. Nos, a nagyok árnyékában, egy szüntelenül változó, „átmeneti” korban, ha valaki mégis képes volt meg-

alkotni egy olyan életművet, amely a szerző halála után is érdeklődésünkre tarthat számot, akkor kimondhatjuk, hogy Farkas Ferenc nem hiába élt és alkotott.

Befejezésül meg kell említenem, hogy Farkas nem vált hűtlenné a felnevelő tájhoz, műveiben (Cantus Pannonicus, Göcseji madrigál, Zalai változatok) mindig hű fia maradt szűkebb pátriájának, akár csak irodalmi ikercsillaga, a zalaegerszegi Keresztury Dezső.

K. L.

Horváth M. Zoltán: Tapétakép I.
– szita, akril, vászon 180x100 cm

A Gébárti Nemzetközi Művésztelep 2004-2005-ös tárlata
a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház Galériájában

Kovács Zsuzsa

Népi design

Első hallásra talán furcsán hangzik, azonban annál találóbb ez a cím „Népi design”, amelyet az október 10-én a gébárti kézművesházban megnyílt kiállítás viselt. A két hétig nyitva tartó tárlat a „kézműves ajándéktárgy” pályázatra beérkezett kézművestermékeket mutatta be.

A kiállítás megtekintésekor a kíváncsi látogató első benyomása az, hogy egy hihetetlenül barátságos és otthonos térben találja magát, ahol felszabadultan, mint egy kedves ismerős lakásában barangolva, fedezheti fel a szebbnél szebb dísz- és használati tárgyakat. A kiállítás rendezői ugyanis előnyt kovácsoltak a hátrányukból, amely abból fakadt, hogy a kézművesházban nincs egy nagyobb kiállítási anyag befogadására alkalmas tér, így a kiállítandó tárgyakat a tér részévé tették. Bár az alsó szinten, ahol a kézművesház műhelyei találhatóak, sikerült egy kis helyet találni a tárgyak számára, így a klasszikusnak mondható formában, tárolókban, paravánokon és posztamenseken tekinthetőek meg a különböző kiállított darabok, a mézeskalácsok; kosarak; csuhéból készített babák, kis tároló alkalmosságok; a hímzések és a szöttesek. A felső szinten a megszokott vendégfogadó tér, azonban mintha otthonosabb lenne. Jobban körülnézve látom csak, hogy a díszített tálaló polc, hiszen eredeti formájának nagyon szép, inkább polcszerű továbbgondolása, amelyben a korsóforma edényeket csodálom, tulajdonképpen egy kiállítási tárgy. Alatta egy kis feliraton a készítője neve és a tárgy meghatározása. A polcon egy faragott figura egy fehér hímzéses terítőn áll, amelyhez szintén tartozik egy felirat. Ugyanígy a gyönyörű mázas tálakban elhelyezett gyümölcsöt tulajdonképpen kiállítási tárgyakban kínálják. Mire a tárolókban bemutatott csipke- és csont ékszerekhez érkezünk már el is felejtjük, hogy tulajdonképpen egy kiállítási térben vagyunk, ahol a társas viselkedés múzeumi szabályai a tárgyak egyoldalú csodálatára készítenének. A fehérhímzéses terítőt mindjárt el is képzeljük valamelyik otthoni asztalunkon, a kovácsoltvas gyertyatartót a polcon, a karcolt tojásokat a húsvéti, saját kezűleg festett tojások között.

A kiállítás rendezői ezzel el is érték céljukat, hiszen a látogató nemcsak befogadja, hanem azonosul is a látottakkal. A pályázat ugyanis, amelyre Békés, Somogy, Tolna és Zala megye kézműveseitől érkeztek pályamunkák, egy újszerű és nagyon is szükséges kezdeményezés egyik első lépése volt, történetesen, megreformálni a hazai szuvenír-piacot. A Váci utcán végigsétálva vagy a Várban barangolva bizonyára Önök is többször megállapították már, hogy micsoda giccseket árulnak az ajándék-boltokban. Tradicionális, magyar népviseletes lánykának kikiáltva, olyan ruhába öltöztetett babát, amely nehezen kapcsolható bármelyik néprajzi tájegységhez. Vagy gondoljunk csak azokra a színes hímzett terítőkre, amelyek a kézimunkával még csak köszönő viszonyban sincsenek, nem is beszélve a szín és formavilágukról, amelyben népi gyökereket lehetetlen felfedezni. A sort persze még folytathatnám, a helyzet azonban egyelőre az, hogy ezeket az általunk giccsesnek titulált, soha meg nem vásárolt tárgyakat tucatszám viszi magával az évente több ezer hozzánk látogató turista, mintegy üzenetként Magyarországról. Ez már csak azért is szomorú tény, mert országsszerte jól működő népművészeti egyesületekbe tömörülnek a kézművesek, akik valóban gyönyörű, és nem utolsó sorban hagyományos formákat és technikákat használva készítik termékeiket, természetesen kézi munkával, nem tucat mennyiségben. A sokkal inkább minőségben, formában, és kevésbé mennyiségben gondolkodó kézműves társadalom nehezen veszi fel a versenyt a gyáripari mennyiségben termelő gyártókkal, szuvenírré specializálódott kereskedőkkel, azonban annál fontosabb, hogy e két, látszólag ellentétes érdekű csoport gyümölcsöző kapcsolatra lépjen egymással. Az évek óta egyre nagyobb sikernek örvendő különböző kézműves rendezvények és vásárok – Mesterségek Ünnepe, a Vörösmarty téri karácsonyi vásár, vagy a saját házunk táján maradvan az áprilisi Zalaegerszegi Országos Fazekas Fesztivál – bebizonyították, hogy igenis van igény a jószíval népi tradíció alapuló kézműves termékekre, amelyek nyereséggel kecsegtetnek, hiszen tartós, jó minőségű és szép formák állíthatóak így elő. Egy jól kiépített hálózat segíthetne a sokszor helyüket kereső mestereknek, akik annak tudatában alkothatnának, hogy nem kell az eladás idő- és energiaigényes feladatával bajlódniuk, hiszen van egy kereskedő, aki felvásárolja tőlük az elkészült ter-

mékeket. Az eladhatóság azonban nem az egyetlen feltétel, hiszen a kereslet sokszor a hagyományokat és tradíciót megtagadó munkák elkészítésére sarkalhatja a mestereket, identitásválságot teremtve a szakmában.

A Zala Megyei Népművészeti Egyesület által hirdetett pályázaton azokat a munkákat díjazta a szakmai zsűri, amelyek nem nélkülözték a hagyományos technikát és formát. Az egyéb népművészeti és kézműves pályázatokkal ellentétben itt elfogadott volt a hagyományos forma továbbgondolása, azonban nem volt elfogadott a tradicionálistól való teljes elrugaszkodás. A nyertes munkák: Molnárné Riskó Erzsébet pálcikababái, Kozák Éva tükrös szívei és egyéb kerámia munkái, Nagy Béla bicskatorkjai, Sinka Endréné vert csipke öltözet-kiegészítő munkái, Román Andrásné frivolitáscsipke karácsonyfadíszei, Némethné Németh Margit pipazacsói. A díjazott pályamunkákon kívül bemutatott egyéb tárgyak is szemet gyönyörködtetőek voltak, és megnyugtató a tudat, hogy ennek a támogatásra méltó kezdeményezésnek lehet folytatása, és létrehozható a kézműves ajándéktárgyak kategóriája, nemcsak az alkotók, hanem a potenciális vásárlók megalégedésére is. Kézműves termékeket, ajándéktárgyakat készülnek árulni a Népművészeti Egyesületek Szövetségének novemberben nyíló boltjában is, amely a MesterPorta nevet viseli majd. Remélhetőleg a Corvin téri bolt példa- és mintamutató lesz, amely után több hasonló nyithatja meg kapuit, hiszen meggyőződésem, hogy nagy igény lenne a hagyományokon alapuló magyar kézműves termékekre.

Németh Ferenc: Intéző

Lóránt Jánosné: Karcolt tojások

Fülöp Ferenc: Tálás

Pék Pál

ÖT ÉV A PANNON TÜKÖR-REL (1995-2000)

Lehetne regényesen kezdeni: négy-öt magyar összehajolt, és megteremtette, ami Zalában még soha nem volt, a folyóiratot, mely a régió (a Nyugat-Dunántúl, Burgenland, Szlovénia és a Muramente) lapjává lett. Természetesen nem így történt, de fokozatosan ilyen alakult az 1995 decemberében próbaszámmal induló, mára 10 éves születésnapját ünneplő Pannon Tükör. Sok küszködéssel, méltánytalan kiszorítósdival, egy letűnő világ embereinek piszkálódásával, a kiadó sokfajta szereptévesztésével, egyszóval fogcsikorító erőfeszítéssel megszületett a régió lapja. Mindebből persze 2000 májusáig nem sok látszott, az irodalom, a képzőművészet és a zene világa alig tudott valamit, hiszen ami a kritika asztalára került, az a tartalmas és szép folyóirat volt, mely egyként figyelt az anyaországi és a határokon túli magyarság értékeire. Ezerrel indult, végül a realisabb hatszáz példányban jelent meg, s már a harmadik évfolyam zárásakor 221 előfizetővel büszkélkedhetett. 1995. szeptember és 2000 július közötti időszakában – főszerkesztőként – joggal lehettem büszke a rovatvezetők teljesítményére is. Úgy vélem, hogy Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye közgyűlési támogatása jó helyre került. A lapot országosan elfogadták, hivatkoztak rá, sajtószemlék és rádióműsorok témája lett. Perrel zárult eltávolításom után azonban – a legutóbbi kétéves három év pozitív változásaiig – csönd vette körül. Mára nagy – szerintem maximálisan támogatandó – erőfeszítések történnek, hogy a lap az új helyzetnek, a kihívásoknak megfelelő pozíciót vívjon ki magának.

Nem tisztem az első öt év munkáját értékelni, megtették azt az olvasók és megtette a magyar művésztszadalom. Mindenesetre a Pannon Tükör 1995 és 2000 között – címéből adódóan – fóruma lehetett a történelmi Pannónia térségében szerveződő kulturális és irodalmi életnek, minden olyan eseménynek, tudósításnak, elemző értekezésnek, mely kapcsolatot teremthetett a légiesített határokon élők népei és nemzetiségek kultúrájával, növelve ezzel az integrálódás esélyeit az anyaország

szellemi életébe; összefonódott a Balaton-környék gazdag művelődéstörténeti múltjával, a fürdőkultúra és a társas élet hagyományával, mindazzal, ami a jelen metszéspontján a múltat a jövővel összekötheti. A lap alapító főszerkesztőjeként ma is úgy gondolom, hogy a Pannon Tükör legfőbb értéke, hogy egyfelől esélyt teremt a térség kulturális felzárkózásához, másrészt bemutatja azt a sokrétű együttműködést, gyakran inspirálva is, ami a határok mentén formálódhat. Meggyőződésem, hogy folyóiratunk nemcsak publikációk összessége, nem csak nyomdatermék (noha annak igen tetszetős), hanem sajátos intézmény, az országos szellemi élet közvetítő láncszeme. Növeli mindazok presztízsét, akik a kiadás feltételeit (szerkesztőként, szponzorként) megteremtették, és a tizedik évfolyam születésénél is bábáskodnak.

A folyóirat első öt évében 1136 publikáció látott napvilágot, s ebből 227 volt a zalai. A jelentősebb költők (Takács László, Karay Lajos, Szeles József, Pécsi Gabriella, Fa Ede, Szoliva János, Karáth Anita) éppúgy helyet kaptak, mint a prózáírók (Lackner László, Bán Zsuzsa, Rózsás János, Orsós Jakab), vagy a képző- és fotóművészek (Gábrriel József, Frimmel Gyula, Melega István, Szekeres Emil, Németh János, Szabolcs Péter, Ludvig Zoltán, Kotnyek István, Mészáros T. László, Hohl Zoltán, Pichler József és mások), de figyelmet keltettek a szociográfiai anyagok és dokumentum-közlések is.

Élénk kritikai visszhangot váltottak ki tematikus összeállításaink (1848-49 évfordulójáról, a magyarországi avantgárd-művészetéről szólva, 1956-ról, Hamvas Béláról), miként a lap gondozásában megjelent könyvek is (Lehota János A nemzeti tudat drámájáról írt Bánk bán monográfiája, Hules Béla Egér-pillanat és Takács László Még élsz fényeskedsz című versgyűjteménye, Kotnyek István Talált tájaim Zalában című fotóalbuma, Lackner László Kakukfióka című regénye, illetve Szoliva János két verseskötete). A legfontosabbnak azonban a folyóiratban első ízben közreadott, majd könyvben is publikált Tar Ferenc-interjúkat ítélem. Napnyugati magyarok címmel könyv alakban is megjelentettük az

András Ferencsel, Kemenes Géfin Lászlóval, Vitéz Györggyel, Bujdosó Alpárral, Nagy Pállal, Papp Tiborral, Perneczky Gézával, Monoszló Dezsővel, Kabdebó Tamással és Sipos Gyulával készült beszélgetéseket, ezzel is szorosabbra fűzve a kapcsolatot a határainkon túl élő magyar nyelvű alkotókkal.

1995 és 2000 között a Pannon Tükör olyan lap volt, melyhez szívesen csatlakozott Bisztray Ádám, Ébert Tibor, Forrai Eszter, Kiss Dénes, Lászlóffy Aladár, Makay Ida, Nagy Gáspár, Szepesi Attila, Tornai József költő; Gere István, Kálnay Adél, Lászlóffy Csaba, Fábíán László, Sarusi Mihály, Tábori Zoltán prózaíró; Alföldy Jenő, Bakonyi István, Bohár András, Lőrinczy Huba, Kovács Sándor Iván, Pomogáts Béla, Praznovszky Mihály, Vasy Géza és Tarján Tamás irodalomtörténész, kritikus.

Mindez pedig nem egyszerű névsorolvasás, inkább annak az irányzatnak a jelzése, melyet a lap élén képviseltem, s mit 2000. évi menesztésemkor (az anyagi nehézségek mellett) felröptak. Országos

érdeklődésre számot tartó folyóiratot kívántam szerkeszteni (a magam nemzeti elkötelezettségét sem tagadva), de a zalai íróegylet az általa pártfogolt amatőröket kívánta a lapban látni, noha mint tisztázódott: úgy tártam szélesre a kaput az értékes hazai irodalom és a határainkon túl élők előtt, hogy ha fontos és színvonalas írásra leltem, zalai szerző soha nem szorult háttérbe.

Most azonban ünnepelni kell, nem az egykor volt főszerkesztő bizonyítványát magyarázgatni. A Pannon Tükör itt van, és köszöni, jól van. Az egykori akadémikusok a helyükre kerültek, s én, aki tíz éve kigondoltam és értő társakkal vezettem a lapot, megnyugodva látom, hogy a gyerek felnőtt, megáll a maga lábán, s már elhitei a világgal, hogy Zalában is van élet, hogy a nyugati végeken sem hunyhat ki a „szellem napvilága”.

*Nagykanizsa,
2005. decemberében*

Zalai enteriőr, előtérben Horváth László plasztikáival
(Eisenstadt, Landesgalerie, 2005. október 25. - november 11.)

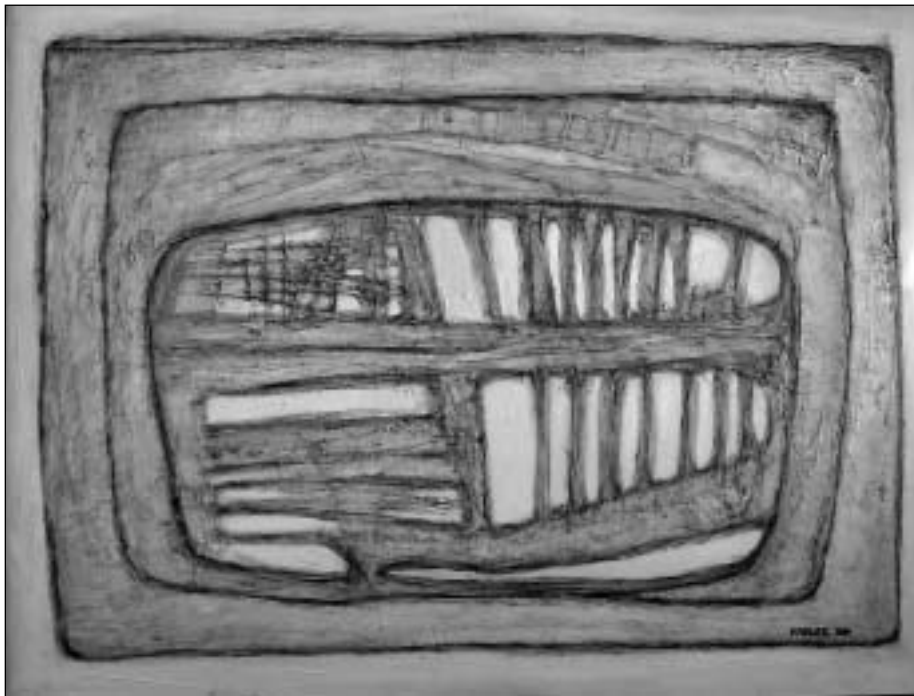
Papp Ferenc

A Mérlegtől a Pannon Tükorig (1995-2000)

A Pannon Tükör folyóirat elődje az 1995 márciusában megjelent Mérleg irodalmi, kulturális folyóirat volt. Nagykanizsán – különösen kulturális berkekben – szenzációt keltett a Pék Pál főszerkesztő nevével jelzett próbaszám. Ötvözete volt a városban élő, ahhoz kötődő írók, költők bemutatásának és a városi műsorkalauz ajánlásokkal gazdagított mellékletének. Sokunk számára például máig emlékeztető Lehotá János nagy ívű írása, amelyben Az ember tragédiáját értelmezte. Morvay Gyula tanár, író, költő életművét, sorsát pedig megismerhettük Dr. Horváth György korrekt tanulmányából. Hegedűs Erzsébet líraian gazdag írásával hozta közelebb az olvasóhoz a fiatalon elhunyt költőt, Lukács Zoltánt. A Mérlegben olvashattuk Büky László tanulmányát Takács László kanizsai tanár, költő lírájáról is. A lap részben már magán hordta azokat a jegyeket –

szerkesztői igényesség, műfaji arányosság, olvasmányosság stb. –, amelyek pár hónap múlva a Zalai Írók Egyesülete kiadásában megjelenő Pannon Tükör kulturális folyóiratot jellemezték. 1997-től vagyok a szerkesztő bizottság tagja. Azokban az években, Pék Pál vezetésével, már kialakította mai arculatát a lap. A megyei szerzők mellett, több országosan ismert író, költő küldte el írását, versét.

A főszerkesztő nemcsak szerkesztette, de jól menedzselte is a lapot: tájékozottsága, irodalmi-közéleti kapcsolatai révén elérte, hogy a Pannon Tükör már „kilépett” a megyéből, a régió egyik meghatározó, az irodalmi kulturális értékeket színvonalasan közvetítő szellemi műhelye lett. Példányszáma ugyan a Somogy, a Jelenkor, az Életünk alatt maradt, de külső megjelenése és tartalma hasonlóan igényes volt. Sikeresnek bizonyult a szomszéd megyékbe való kirándulása a lapnak: pl. vasi, somogyi riportokat, verseket is közölt. Helyet adott a társ-művészeteknek és megemlékezett jeles zalai személyiségek és események évfordulóiról. Összefoglalva megállapítható, hogy a Pannon Tükör folyóirat a kezdeti évektől meghatározó szerepet tölt be megyénk kulturális életében, de kisugárzása érezhető a régióban is.

Karner László (Zala megye): Vízparti táj
(Eisenstadt, Landesgalerie, 2005. október 25. - november 11.)

Szerzőinkről:

- André András (1955; Martonvásár) Költő, kötete: Mélyhűtött dallamok címmel jelent meg.
- Arató Antal (1942; Székesfehérvár) Könyvtáros, képzőművészeti szakíró.
- Bence Lajos (1956; Lendva) Költő, publicista, kritikus. Legutóbbi kötete: Identitás és entitás (Tanulmányok), Pannon Tükör Könyvek, 2005.
- Czigány György (1931; Budapest) Költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Mézet ont az ég, Szent István Társulat, 2002.
- Csőrgits József (1948; Vörösmart, Horvátország) Költő, publicista. Tarkónlött világ: a horvátországi magyarság háborús szenvedései című kötete 2002-ben jelent meg.
- Dányi József (1964; Lenti) Rádiós és televíziós szerkesztő.
- Ébert Tibor (1926; Budapest) Író, költő, esszéista. Az „Állj fel” torony árnyékában (magyar írók, művészek antológiája Franciaországból) című kötet szerkesztője.
- Edvard Kocbek (1904-1981) Költő, esszéista.
- Geresits Gizella (1942; Lenti) Költő, kritikus. Áradó címmel jelent meg első verskötete a Szent Gellért Kiadó gondozásában, 2004-ben.
- Gömöri György (1934; Cambridge) Költő, műfordító, kritikus.
- Gyimesi Katalin (1983; Zalaegerszeg) Tanulmányíró, kritikus.
- Haász Ágnes (1951; Budapest) Képzőművész.
- Kerék Imre (1942; Sopron) Költő, műfordító, kritikus.
- Király László (1954; Zalaegerszeg) Zeneszerző, zenei szakíró.
- Lászlóffy Aladár (1937; Kolozsvár) Költő, író, műfordító, esszéista.
- Lechky Dusan (1971; Pécs) Prózaíró, megjelent kötetei: Titkolt kapcsolat, 2004., Álomküzdők, 2005. (Szerzői kiadás)
- Lehota János (1943; Nagykanizsa) Tanár, kritikus.
- Lukács Zsolt (1971; Nagykanizsa-Ljubljana) Műfordító, kritikus.
- Márkus Ferenc (1931; Nagykanizsa) Tanár, kritikus.
- Mezey László Miklós (1953; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus.
- Milan Pirker (Maribor) Művészettörténész, kiállítások kurátora.
- Papp Ferenc (1950; Nagykanizsa) Művelődési menedzser, szerkesztő
- Pápes Éva (1954; Szatta) Költő, kritikus, esszéista.
- Pék Pál (1939; Nagykanizsa) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: Szodoma, Pannónia Könyvek, 2004.
- Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.
- Simonffy Szilvia (1974; Budapest) Művészettörténész, a Képző-és Iparművészeti Lektorátus munkatársa.
- Sütő Csaba András (1979; Győr) Költő, kritikus. Szalai Zsolttal közös kötetük A romantika posztulálása, illetve Spleen címmel jelent meg a FISz Könyvek sorozatában 2004-ben.
- Tomaz Salamun (1941; Ljubljana) Költő, esszéista.

